

Kras

APRIL 2005 št: 69 cena 900 SIT

ŽIVLJENJE NISO LE BESEDE
WWW.MOBITEL.SI

Aerodrom Ljubljana

PODPIRAJO REVIJO KRAS
V PRIZADEVANJIH ZA OHRANITEV
NAŠE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Poština plačana pri pošti 1102 Ljubljana

KJE PA JE VAŠ KREDIT DOMA

Banka Koper d.d., Pristaniška 14, 6502 Koper, tel.: 05/ 666 1 000, www.banka-koper.si

Poslovna enota Sežana

Partizanska 50,
6210 Sežana

tel.: (05) 72 83 500

Agencija Komen

Komen 78,
6223 Komen

Agencija Kozina

Istrska ulica 11,
6240 Kozina

Agencija Divača

Ulica Albina Dujca 2,
6215 Divača

Poslovna enota Postojna

Tržaška 2,
6230 Postojna

tel.: (05) 72 83 400

Agencija Pivka

Kolodvorska 14,
6257 Pivka

Agencija Kremenca

Rožna ulica 1a,
6230 Postojna

Poslovna enota Ilirska Bistrica

Bazoviška 18,
6250 Ilirska Bistrica

tel.: (05) 71 43 600

Agencija Trnovo

Gregorčičeva cesta 22,
6230 Ilirska Bistrica

Agencija Podgrad

Podgrad 96,
6244 Podgrad

Aerodrom Ljubljana

Dober začetek vaših potovanj!

www.lju-airport.si

Amsterdam

Dublin

London

Podgorica

Split

Beograd

Dunaj

Moskva

Praga

Tel Aviv

Berlin

Frankfurt

München

Priština

Tirana

Bruselj

Istanbul

Ohrid

Sarajevo

Zürich

Budimpešta

Kopenhagen

Pariz

Skopje

...

**Petrolovo kurilno olje in
plin vam od najbolj
oddaljenih virov hitro in
zanesljivo dostavimo do
vašega doma. Izkoristite
ugodno ponudbo in še
danes pokličite brezplačno
številko ter naročite vso
toploto, ki jo potrebujete
za dom - na dom.**

080 22 66
Kurilno olje. Plin.

PETROL

Slika na naslovnici:
Pročelje s kolono, olje na platnu, 32x23,5 cm, 2001,
delo mladega slikarja Klemena Gorupa iz Kobjilja,
v tej izdaji predstavljenega na str. 42-43.

Založniško podjetje
MEDIACARSO d.o.o.

Telefoni revije Kras:
01/421 46 95, 01/421 46 90
05/766 02 90
Fax:
01/421 46 95, 05/766 02 91
E-mail: media.carso@siol.net

Kras, revijo o Krasu in kraških pojavih
ter značilnostih kraša doma in na tujem,
izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o.,
Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
Telefon: (+386) 01/421-46-95,
(+386) 01/421-46-90;
fax: (+386) 01/421-46-95
E-mail: media.carso@siol.net
Glavni urednik: Lev Lisjak
Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
Sodelavka: Marjeta Privšek
Naslov: Uredništvo revije Kras:
p.p. 17, 6223 Komen;
telefon: (+386) 05/766-02-90
fax: (+386) 05/766-02-91
Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV
900 SIT, 4 EUR, 4,5 \$
Naročnina za šest zaporednih števil
z 8,5-odstotnim DDV in s pošto dostavo
na naročnikov naslov v Sloveniji 7.000 SIT,
na naročnikov naslov v tujini
10.000 SIT, 45 EUR, 50 \$
Transakcijski račun pri NLB:
02010-0089675302
Devizni račun pri NLB, podružnici
Ljubljana-Center, Trg republike 2,
Ljubljana: 010-27620-896753/9
SWIFT coda: LJ BA SI 2X
Fotografije: Agencija Mediacarso
Nenaročenih rokopisov in fotografij
uredništvo ne vrača.
Ponatis ali povzemanje prispevkov iz revije
Kras je dovoljeno uredniškovim soglasjem
in z navedbo vira.
Mednarodna standardna serijska številka:
ISSN 1318-3257.
Naklada: 4000 izvodov
Revija Kras sofinancirajo
Ministrstvo za kulturo,
Ministrstvo za kmetijstvo,
gozdarstvo in prehrano

Vsebina

APRIL 2005, št. 69

Uredništvo	UVODNIK	1
Dr. Miha Brejc	KOBILARNI NAKAZATI POTREBEN DENAR	5
Dr. Živa Deu	PRIHODNOST ŠTANJELA, NAJLEPŠEGA MESTECA NA KRASU	8
Dr. Marijan Slabe	KAMEN V KULTURI IN KULTURA V KAMNU	14
Dušan Bavčer	BAVČERJEVA FUŽINA NAJ POSTANE TEHNIŠKI MUZEJ	20
Akad. dr. Andrej Kranjc	KAKO JE NASTALO CERKNIŠKO POLJE	24
Vanja Debevec Gerjevič	NAJ BO RAVNOVESJE MED NARAVO IN LJUDMI DOMA PRAV TU, NA KRASU!	28
Dušan Jakomin v pogovoru z Bojanom Pavletičem	»VESEL IN SREČEN SEM V SVOJEM POKLICU«	32
Bojan Pavletič - Milan Pahor	SOKOLI TRŽAŠKEGA SOKOLA	36
Uredništvo	FRANJO FRANČIČ - AVTOR PONAVIDI ZAMOLČANIH TÉM	40
Nelida Nemec	MED SLIKARSTVOM IN NOVIMI MEDIJI	42
Revija Kras in Unicommerce iz Logatca	PRIPOMOČKI ZA UREJANJE KRAJINE, VRTNARJENJE IN KMETOVANJE	44
Andrej Marušič	IZ POZABE SE VRAČA AVTOPLIN, GORIVO ZA ČISTO OKOLJE	48

Uvodnik

UREDNIŠTVO REVİJE

OD KULTURNE IN NARAVNE DEDIŠČINE DO NASVETOV ZA UREJANJE IN VAROVANJE OKOLJA

Posebna delovna skupina vlade R Slovenije je vzela pod drobnogled razmere v Javnem zavodu Kobilarna Lipica. Njen vodja **dr. Miha Brejc**, slovenski poslanec v Evropskem parlamentu, je v imenu svojih sodelavcev vladi predlagal, da je treba **kobilarni nakazati potreben denar**. In vlada je pred dvema tednoma odločila, da bo Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Kobilarni Lipica takoj nakazalo polovico za letos potrebnih sredstev, ki ji po zakonu pripadajo za vzrejo lipicancev. **Docentka dr. Živa Deu** s Fakultete za arhitekturo nakazuje **prihodnost Štanjela, najlepšega mesteca na Krasu** z razlago, kaj pomembnega vsebuje lokacijski načrt Občine Komen za prostorsko ureditev starega jedra tega mesteca. **Prof. dr. Marijan Slabe**, konservatorski svetnik Ministrstva za kulturo in svetovalec vlade RS na Upravi za kulturno dediščino, v eseju **Kamen v kulturi in kultura v kamnu** razglablja o pomenu in vlogi kamna kot gradiva v človekovi zgodovini. **Bavčerjeva fužina** naj postane **tehniški muzej**, si želi njen lastnik **Dušan Bavčer** iz Lokavca nad Ajdovščino.

V sestavku **“Geologija in morfologija”** iz monografije **“Jezero, ki izginja”** znanstveni svetnik Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU akademik **prof. dr. Andrej Kranjc** odgovarja na nekatera vprašanja, kako je nastalo Cerkniško polje. Vodja službe za raziskovanje in razvoj v Parku Škocjanske jame **Vanja Debevec Gerjevič** želi ob podelitvi mednarodne MAB plakete parku **“Naj bo ravnovesje med naravo in ljudmi doma prav tu, pri nas na Krasu!”**

“Vesel in srečen sem v svojem poklicu”, je povedal sodelavcu revije **Bojanu Pavletiču** škedenjski župnik - osemdesetletnik **Dušan Jakomin**. Tržaški publicist **Bojan Pavletič** je napisal še eno poučno knjigo in sicer **Sokoli Tržaškega Sokola**. Predstavljen je tudi avtor ponavadi **zamolčanih tém - pisatelj, pesnik in dramatik Franjo Frančič** iz Padne v Slovenski Istri. **Nelida Nemec** pa piše v prispevku **“Med slikarstvom in novimi mediji”** o mladem akademskem slikarju **Klemenu Gorupu** iz Kobilja pri Štanjelu.

Za ljudi, ki jim je pri srcu urejena narava, logaško podjetje **Unicommerce** ponuja uporabne napotke: **“Pripomočki za urejanje krajine, vrtnarjenje in kmetovanje”**. Iz podjetja za distribucijo utekočinjenega naftnega plina **INTERINA** opozarjajo: **“Iz pozabe se vrača avtoplin, gorivo za čisto okolje”**.

Veliko novih, koristnih in uporabnih prispevkov tudi tokrat!

**Evropski poslanec
dr. Miha Brejc o Kobilarni Lipica**

KOBILARNI NAKAZATI POTREBEN DENAR

Uredništvo

Pred približno dvema mesecema je vlada R Slovenije imenovala posebno delovno skupino strokovnjakov, ki naj prouči razmere v Javnem zavodu Kobilarna Lipica in ji skupaj s poročilom o svojih ugotovitvah predlaga ukrepe, katerih uresničitev naj omogoči odpravo sedanje finančne krize zavoda in tudi sistemsko zagotovi nemoten nadaljnji razvoj Kobilarne Lipica. Vodenje delovne skupine je vlada zaupala evropskemu poslancu dr. Mihi Brejcu, dolgoletnemu poznavalcu Lipice.

Objavljamo avtorizirano sporočilo delovne skupine o njenih ugotovitvah in predlogih vladi R Slovenije, kakršnega je predstavil dr. Miha Brejc na tiskovni konferenci na Ministrstvu za kulturo v petek, 18. marca 2005.

»Danes smo pregledali zadnjo verzijo ugotovitev in sklepov delovne skupine, ki jo je imenovala vlada z namenom, da bi našla dolgoročne rešitve za stabilen, miren razvoj Javnega zavoda Kobilarna Lipica. Danes bomo sklepe tudi posredovali vladi. Predstavljam ključne ugotovitve in sklepe.

Prva ugotovitev delovne skupine je, da je Javni zavod Kobilarna Lipica v izjemno težkem finančnem položaju. Njene finančne možnosti se iztekajo. Kobilarna Lipica namreč konec marca ne bo več sposobna plačevati računov. In ne bo sposobna zagotoviti plač, če ne bo takojšnje izdatne pomoči države.

Ne spuščam se v to, zakaj je do tega prišlo. Dejstvo je, da je Kobilarna Lipica v zadnjih dvanajstih letih nazadovala. To opažamo vsi! Tako se ne more in ne sme več nadaljevati. Njene neporavnane obveznosti so danes že več kot 120 milijonov SIT, pri čemer mislim samo na njene neporavnane obveznosti do dobaviteljev. Ne govorim o plačah in o oskrbovanju konj!

Zato je delovna skupina najprej izoblikovala seznam možnih in hkrati nujnih kratkoročnih ukrepov. Ti so pretežno finančne narave. Na eni strani pričakujemo, da bo vlada prisluhnila našim ugotovitvam in predlogom. Seveda pa pričakujemo, da bo tudi Kobilarna Lipica sama naredila več kot doslej, da bi skupaj prebrodili težave.

Svet Kobilarne Lipica je že sprejel program dela za leto 2005 in s tem izpolnil temeljni pogoj, da Kobilarna lahko črpa proračunska sredstva, ko bo vlada sprejela ta program. Vladi predlagamo, naj nemudoma nakaže Kobilarni Lipica polovico za letos predvidenih sredstev, to je 100 milijonov SIT, in s tem zagotovi njeno likvidnost. Delovna skupina tudi meni, da mora Kobilarna dobiti še nujna sredstva za svoje delovanje v znesku 203 milijonov SIT, ker so z Zakonom o Kobilarni Lipica določene take obveznosti države. Kobilarna Lipica je državna lastnina; je naš ponos in je tudi naša odgovornost! (Vlada je medtem po takem predlogu odločila, naj Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano takoj Kobilarni Lipica nakaže polovico sredstev za uresničevanje njenih zakonitih obveznosti - op. uredništva)

Čeprav se v delovni skupini zavedamo izjemno težke finančne situacije državne blagajne, pričakujemo, da bomo uspeli prepričati ministrski zbor, da bo do Lipice nekoliko bolj radodaren.

Vodstvu Kobilarne Lipica predlagamo, naj uskladi število konj, torej obseg črede s kriteriji, ki jih določa zakon. Čreda je v sedanjem obsegu namreč večja, kot jo določa zakon. Uskladitev obsega črede z zakonskimi zahtevami bi pomenila nekoliko manjše finančno breme za Kobilarno in za državo. Od vodstva tudi zahtevamo, naj poveča storilnost, razširi ponudbo, izboljša stike s turističnim gospodarstvom in naj tudi prouči možnosti za zmanjšanje poslovnih stroškov. Omenili smo tudi ugotovitve računskega sodišča in delovna skupina posebej izpostavlja zahtevo, da vodstvo njegove ugotovitve upošteva in nepravilnosti odpravi.

KOBILARNA LIPICA

Nekdanja stražnica Lipica je bila predvidena za prodajo na javnem razpisu. Ko pa smo bili seznanjeni s tem, da Lipica nima objekta za karanteno, smo predlagali vladi, naj se postopek za prodajo stražnice zaustavi in da objekt neodplačno v last Kobilarni Lipica. Ker gre v obeh primerih za državno lastnino, predlagamo, naj vlada, v skladu z uredbo o pridobivanju in razpolaganju s pravnim in stvarnim premoženjem države, izvede neodplačen prenos... Kolikor sem obveščen, je zadeva v teku.

Menim, da se dobro odvijajo tudi dogovori z Ministrstvom za obrambo o oblikovanju častne čete z lipicanci, ki bi jo uporabljala slovenska vojska. Tudi to je povezano z določenimi finančnimi zahtevami, ki bi Lipici prišle še kako prav.

Vrsta objektov v Lipici je v gradbeno-tehničnem smislu v zelo slabem stanju in samo za ureditev posestva Ravne bi potrebovali najmanj 40 do 50 milijonov SIT. Ravne še nimajo uporabe dovoljenja, ker objekt še ni dokončan, kobilarna pa ga že uporablja. Zavedamo se, da so to velike finančne zahteve, vendar je s tem, ko je bilo leta 2003 Kobilarni Lipici odvzeto njeno redno financiranje iz igralniške koncesije, nastal resen finančni primanjkljaj, ki ga Lipica sama ne more premoščati.

Vladi predlagamo, naj prevzame pokroviteljstvo nad proslavo ob 425. obletnici Kobilarne Lipica. Vsekakor bi prisotnost predstavnikov slovenske vlade na proslavi imela simboličen pomen.

Glede dolgoročnih ukrepov predlagamo spremembo temeljnega dokumenta, to je Programa varstva in razvoja Kobilarne Lipica. Zavzeli smo se za takšno ustvarjanje materialnih pogojev, ki bodo dolgoročno zagotovili razvoj konjereje kot temeljne dejavnosti javnega zavoda. Če bi se zadeve odvijale, kakor načrtujemo, bi to pomenilo, da bi se breme države postopno, v daljšem časovnem obdobju, zmanjševalo. Seveda pa je za kaj takega nujna pestra in kakovostna turistična ponudba, ki poleg konjereje in vseh z njo povezanih dejavnosti (jahalne šole, ježa v naravi, predstavitev lipiških konj za ciljne publike, tekmovanja...), razvija komplementarne programe, s katerimi bi zagotovili večje prihodke. Pri tem mislimo tudi na kulturno ponudbo, kot so Černigojeva galerija, konjeniški muzej, kulturne prireditve..., pa razširitev in dograditev igrišča za golf na osemnajst igralnih polj, ohranitev teniškega igrišča, prenovitev pokritega bazena in popestritev spremljajoče dodatne ponudbe. Sodobna turistična ponudba je splet raznovrstnih programov oziroma produktov in če drugod uspeva, bo tudi v Lipici.

Igralnica, kakršna je sedaj, ne sodi v Lipico. Če pa bi jo oblikovali v neki drugačni obliki in na višji ravni za zahtevnejše goste, bi bila v nekem manjšem delu lahko del njene turistične ponudbe. V poseben sklep smo zapisali, naj bi vlada začela s postopkom za postopno selitev množične igralniške dejavnosti na drugo lokacijo, čeprav pogodba s portoroškim Casinojem velja do

Evropski poslanec dr. Miha Brejc je na tiskovni konferenci 18. marca 2005 predstavil ugotovitve in predloge vladi R Slovenije za ureditev razmer v Kobilarni Lipica

leta 2027. Kobilarna Lipica od igralniške dejavnosti nima nič. Ima samo polna, zasedena parkirišča ob sobotah in nedeljah ter onesnažen prostor.

V Kobilarni Lipica je treba razviti tudi kongresni turizem, predvsem povezan z dejavnostjo Kobilarne. Ker je Kobilarna Lipica izvorna kobilarna lipicancev, bi bilo smiselno razvijati strokovna srečanja o lipicancih, o reji teh konj in o njihovem šolanju. Premalo se upošteva dejstvo, da lipicanci, ki jih vidimo skorajda vsepovsod po svetu, izhajajo od tu. V razmislek predlagamo, naj bi v Lipici organizirali manjši oddelek visokošolskega programa turizma ali drugega primerne programa primorske univerze in sežanskega visokošolskega središča v nastajanju. Menimo, da bi bila lahko tudi znamenita lurska Mati božja v Lipici del njene ponudbe. Predlagamo, da se v programu varstva in razvoja Kobilarne Lipica, in sicer v njeni turistični ponudbi, to dolino posebej omenja kot prostor s posebnimi lastnostmi.

Na takšni razširjeni vsebinski zasnovi Kobilarne Lipica temeljijo vsi ostali predlagani sklepi. Najprej je treba spremeniti sklep vlade o organizaciji Kobilarne Lipica. V njegovem drugem členu bo treba dopolniti dejavnosti, ki jih Kobilarna Lipica sedaj opravlja. Dopolniti bo treba tudi njen program varstva in razvoja.

Seznani smo se z osnovnimi sestavinami razpisa o oddaji nepremičnin v najem za gostinsko turistične dejavnosti. Razpisno gradivo je primerna podlaga za nadaljnje postopke. Delovna skupina namreč ni pristojna, da se pogloblja v razpis, ampak so za to pristojni Kobilarna Lipica s svojim vodstvom in njen svet, njena delovna skupina, komisija, vlada...

Varianta predlaganega državnega lokacijskega načrta za Lipico, po kateri naj bi se golf in vse drugo, kar ni konjereja, izločilo iz dejavnosti Kobilarne Lipica, je za državo finančno prezahtevna in, dolgoročno gledano, ne zagotavlja preživetja zavarovanega območja. V dopolnjenem državnem lokacijskem načrtu je treba določiti možnosti za uporabo prostora za dejavnosti, o katerih sem govoril. Toda najpomembnejši so konji. Šele potem pride na vrsto ostalo.

Žal pa se zadnje čase v medijih izpostavlja golf kot centralni problem Kobilarne Lipica. Golf ne škoduje Kobilarni Lipica. Toda, če želimo razviti na njenem prostoru pestro turistično ponudbo in zagotoviti, da bodo hoteli skozi vse leto polni, moramo poskrbeti za res privlačno in kvalitetno turistično ponudbo. Po našem predlogu naj Kobilarna Lipica naroči študijo, s katero bi ugotovili, na katerem območju zunaj ali znotraj kobilarne je mogoče izkoristiti prostor in dograditi igrišče za golf. Sedanje igrišče za golf ima gradbeno dovoljenje in je bilo že takrat predvideno in grajeno kot popestritev turistične ponudbe. Ker pa je igrišče s samo devetimi luknjami nepopolno, je razumljivo, da igralcev ni toliko, kot bi jih bilo, če bi bilo to normalno igrišče.

Člani komisije pa smo tudi o golfu zavzeli nekatera ključna stališča oziroma izhodišča. Golf igrišče je mogoče graditi samo tam, kjer prostor ni primeren za konje. Mogoče ga je graditi na način, ki ne povzroči prevelikih posegov v naravo, oziroma tako, da bi bil dodatni poseg v naravo čim manjši. Sedanjih devet igralnih polj se razprostira na približno 46 hektarjih. Menimo, da je mogoče obstoječo površino igrišča bolje izrabit, na njem povečati število igralnih polj, manjkajoči del površin zanj pa pridobiti znotraj varovanega območja ali neposredno ob njem in tako kolikor mogoče racionalno izkoristiti prostor in ne povzročiti prevelikih posegov v prostor.

Pri iskanju lokacije za golf igrišče smo naleteli na več težav. Kot zanimivost naj povem, da je znotraj zavarovanega območja Lipice praktično vsak poseg v naravo skrajno omejen. Po drugi strani pa naravovarstvenikov prav nič ne moti kamnolom, ki ga namerava odpreti zasebnik v neposredni bližini, kakšnih 100 metrov stran od igrišča na severovzhodnem delu Lipice. Ta okoliščina nas je zelo presenetila, saj smo verjeli, da ima Kobilarna Lipica jasno začrtano gravitacijsko območje, ki ga nujno potrebuje za miren razvoj. Hkrati pa se je pokazala nedoslednost tistih, ki kar naprej govorijo o ohranjanju krajine.

Posebna tema so pašniške površine. V neposredni bližini Lipice je veliko pašnikov, ki se zaraščajo. Očiščenje teh površin za

pašo bi bilo mnogo bolj enostavno in cenejše, kot krčenje novih površin v gozdnih predelih.

Ministrstvo za kulturo bo pripravilo predlog odloka vlade o določitvi vplivnega območja Kobilarne Lipica kot kulturnega spomenika. Odločili smo se, da bomo proučili vse elemente - na primer študijo o izvedljivosti, ki je podlaga za konkuriranje na razpise za sredstva evropskih strukturnih skladov in tudi za vključitev v državni razvojni program 2007-2013. Ker poznam evropski prostor in naše zmožnosti, upravičeno pričakujem, da bi z dobrim programom uspeli na razpisu za sredstva iz EU. Prav tako pričakujem, da bo Lipica dobila ustrezno mesto tudi v omenjenem razvojnem programu Slovenije.

S koalicijsko pogodbo je bilo dogovorjeno, da bo ključni koordinator vseh aktivnosti, povezanih z vprašanji o nadaljnjem razvoju Kobilarne Lipica, Ministrstvo za kulturo. Takšna ureditev bo poenostavila upravljanje z državnim premoženjem, saj javni zavod zelo težko deluje, če ima več gospodarjev.

Za konec naj še povem, da je delovna skupina temeljito proučila vsa razpoložljiva gradiva, pogovarjali smo se z ljudmi in iskali primere dobre prakse od drugod. Naj še enkrat poudarim, če ne bomo izdatnega denarnega vložka Kobilarni Lipica zagotovili sedaj, bodo težave še večje. Tudi zato, ker so zaposleni, celo na vodilnih mestih, izjemno slabo plačani. Če nastopimo z dobrim programom, če pridobimo pravega strateškega partnerja, bodo tudi zaposleni spoznali, da je luč upanja na koncu tunela in da so stvarne rešitve, ki obetajo tudi bistveno izboljšanje njihovega socialnega položaja.

Zelo sem zadovoljen z delom delovne skupine in se njim članom ob tej priložnosti zahvaljujem za sodelovanje in pomoč. Vsi smo v njej delali brezplačno; nobenih stroškov ni bilo z našim delom! Zbrali smo se tisti, ki mislimo, da je treba Kobilarni Lipica pomagati. In takšna naša pripravljenost ostaja še naprej, če bo vlada tako odločila.

Občinski lokacijski načrt za prostorsko ureditev starega jedra Štanjela

PRIHODNOST NAJLEPŠEGA

Živa Deu

Kras je podoba strnjenih kamnitih naselij, dominantno razpostavljenih po mehko valovitih bregovih, ki vzbujajo pozornost z zgoščenostjo domov in poslopij. Kras je zakladnica kamnoseških mojstrov, vidnih v številnih značilno oblikovanih kamnitih zaščitnih zidovih, ki prepredajo obdelane površine, in v kamnitih poteh, ki združujejo preprosto in posebno likovno oblikovane kamnite hiše v naselja.

Štanjel, natančneje njegovo staro jedro na griču Turn, je gotovo najznačilnejši in tudi najznamenitejši primer takšnega v prostoru dominantnega, zgoščenega in na terasah zgrajenega naselja, ki s kamnitimi hišami razpleta zgodovino stavbarstva in razvoj kamnoseškega mojstrstva. Staro naselbinsko jedro je zaradi svojih večplastnih vrednosti razglašeno za spomenik nepremične kulturne dediščine in zavarovano z odloki.¹⁾

Razvojne spremembe v drugi polovici prejšnjega stoletja, povezane s spremembami v načinu življenja in dela, bivanju v strnjenem naselju Štanjela na griču niso bile naklonjene. Kontinuiteta razvoja naselja je bila pretrgana in bolj ali manj prazno naselje je pričelo propadati.²⁾

Pretrgane kontinuitete bivanja in dela nam v starem naselbinskem jedru, kljub velikim naporom, še ni uspelo obnoviti. Oživitvi in ohranitvi naselja se v zadnjem obdobju pridružujejo novi prostorski in izvedbeni dokumenti: Urbanistična zasnova in občinski lokacijski načrt za prostorsko ureditev Štanjela - starega jedra, Občinski lokacijski načrt za ureditev komunalne infrastrukture za naselje Štanjel in Kobdilj ter že izdano gradbeno dovoljenje za preno-vo Štanjelskega gradu.

Postopek za izdelavo prostorskega in obeh občinskih lokacijskih načrtov se je pričel, ko je Občina Komen dobila finančna sredstva na javnem razpisu Ministrstva za gospodarstvo (Področje za razvoj podjet-

niškega sektorja in konkurenčnosti) za pridobitev sredstev za pripravo občinske prostorske dokumentacije za razvojne potrebe turizma v letih 2003 in 2004.

Območje izdelave Občinskega lokacijskega načrta Štanjel - staro jedro je določeno v že sprejetem prostorskem dokumentu - Urbanistični zasnovi, ki je sestavni del sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin planskih aktov Občine Komen.

Razvojna vizija kulturne krajine in druga izhodišča za oblikovanje lokacijskega načrta

V preteklosti je bil nastanek in razvoj štanjelske naselbine pogojen s središčno komunikacijsko točko v pokrajini in z obliko zemljišča, ki je omogočilo grad-

njo na vidnem, v prostoru izpostavljenem mestu. In prav lega naselja na stičišču komunikacij in njen dominanten položaj v kulturni krajini ter enkratna in neponovljiva prostorska celota stare grajene strukture z oblikovanimi naravnimi danostmi, ki to strukturo obdajajo, so v bodočem gospodarskem, socialnem in kulturnem razvoju nezamenljive vrednosti. Slednjih se vedno bolj zavedajo tudi prebivalci Štanjela. Občinski lokacijski načrt za prostorsko ureditev Štanjela - staro jedro je namreč izdelan z upoštevanjem na lokalnem nivoju izdelane vizije razvoja širšega prostora kraške regije, znotraj katere ima naselje Štanjel prav zaradi izjemne prostorske, urbane in arhitekturne dediščine izpostavljeno izobraževalno turistično³⁾ vlogo.

Ker so nosilci predvidenega razvoja naselja Štanjel in z njo povezanih dejavnosti (trgovine, delavnice umetne obrti, razstavnih prostorov, prostorov za strokovna srečanja, gostinski lokali, prenočišča in tako

Štanjel v kulturni krajini

ŠTANJELA, MESTECA NA KRASU

naprej) prebivalci starega jedra, je dokument izdelan tako, da v največji možni meri podpira njihove zahteve, povezane s sodobno kakovostjo bivanja in dela. V največji možni meri, kajti celostna prenova naselja je z vsemi razvojnimi spremembami usmerjena v ohranitev izvirne oblike kulturnega in zgodovinskega dokumenta z varovanjem:

- razpoznavno značilne in v kulturni krajini identitetne vidne podobe;
- identitetne urbane strukture z vzpostavljeno hierarhijo posameznih stavb, komunikacij in odprtih prostorov;
- razpoznavno značilne in identitetne podobe stavbnih ovojev.
(Izvirnost stavb, ki s posameznimi stavbnimi elementi - materialni ali pisni vir - pričajo o nekdanjem načinu življenja, o stavbnem razvoju, o tradicionalnem načinu gradnje in uporabi materialov in drugo se še posebej varuje!).

To pomeni, da so nove vsebine objektov omejene s stavbno lupino; morebitna nova namembnost se mora tako v izhodišču prilagoditi zaščiti in varstvu identitete (v nekaterih primerih pa celo varstvu izvirne podobe stavbe, stavbnega niza ali dela naselja). Sanacije in določene rekonstrukcije morajo biti izvedene z avtohtonimi (izvirnimi) gradivi in s starimi postopki ter tehnologijami ob kar največji možni ohranitvi izvirnega (restavracija) in s tem površinske patine. Tehnična nadgradnja (potresna varnost, nova infrastruktura) pa mora biti kompatibilna (združljiva) z obstoječimi gradivi in s tehnikami gradnje.

Občinski lokacijski načrt, ki obsega območje kulturnega spomenika in območje, ki je funkcionalno neposredno povezano z njim, je po Zakonu o urejanju prostora temeljni dokument za vso paleto dejavnosti, povezanih s celovito prenovo - od restavracije, rekonstrukcije, sanacije do

Zveznost razvoja naselja vidno poudarjajo stavbe na obrobem nizu

gradnje novega. Oblikovan je v soglasju z novo razvojno vizijo in z upoštevanjem smernic varstva naravne in kulturne dediščine ter smernic vseh drugih nosilcev urejanja prostora.

H kakovosti dokumenta, ki je sedaj v postopku sprejemanja, je nesporno pripomoglo skupinsko delo, medresorsko povezovanje, vključevanje lokalne skupnosti ter veliko število v preteklosti narejenih analiz, študij in oblikovanih razvojnih predlogov, vrednostnih in normativnih dokumentov.⁴⁾

Vsebina lokacijskega načrta in podrobnosti predvidenih prostorskih ureditev

Občinski lokacijski načrt za staro jedro Štanjela (OLN Štanjel - staro jedro) določa:

- ureditveno območje;
- načrt prenove območja s funkcionalno dopolnitvijo;
- zasnovo projektnih rešitev za urbanistično, krajinsko in arhitekturno oblikovanje;
- zasnovo prenove prometne, energetske, telekomunikacijske, vodovodne in druge komunalne infrastrukture;
- rešitve in ukrepe za varstvo okolja;
- rešitve in ukrepe za varstvo kulturne dediščine;
- etapnost izvedbe;
- obveznosti investorjev in izvajalcev.

Na osnovi analiz možnih in dopustnih posegov v obstoječo grajeno strukturo ter z upoštevanjem vseh usmeritev, ki so jih dali nosilci urejanja prostora, je v lokacijskem načrtu predstavljena razmestitev v viziji razvoja predvidenih dejavnosti.

ŠTANJEL

Upravnim dejavnostim in turistično poslovni promociji za vse gravitacijsko območje so namenjene v naselju izpostavljene grajene strukture (obzidje, stolpi). V obnovljeni strukturi gradu, v sruu naselja, bodo zaživele gostinske, kulturne, izobraževalne in upravne dejavnosti na nivoju države ali Evrope.

Privlačne vsebine naselja (galerije, umetniške delavnice, specializirane trgovine, lokali, gostinstvo, enologija) so umeščene v restavrirane, rekonstruirane ali kako drugače sanirane stavbe na atraktivnih lokacijah - na koncu stavbnih nizov, na malih trgih in zlasti ob glavnih oglednih poteh - z namenom, da se ohrani mir v drugih območjih naselja.

V povezavi z določenimi lokacijami posameznih dejavnosti je usmerjena tudi uporaba prenovljenih grajenih struktur za bivanje turistov in seveda stalnih prebivalcev Štanjela na griču, in sicer v delih naselja s kvalitetnejšim bivalnim okoljem (zračnost, razgled, zelenje, hitrejša dostopnost do parkirišč in oskrbe).

Povezano s prenovno grajenih struktur so v lokacijskem načrtu predstavljene še ureditve zunanjih površin, tlakovanje in ozelenitev cest, poti in parkov. Določena so tudi območja večjih parkirišč in postopnost celovite prenove.

Tako se v prvi fazi uredi vso potrebno komunalno, energetska in prometno infrastrukturo, v zadnji fazi pa se prenovi ali rekonstruira del do tal porušениh objektov, ki predstavlja dolgoročni stavbni potencial za potrebe stanovanj in dopolnilnih dejavnosti.

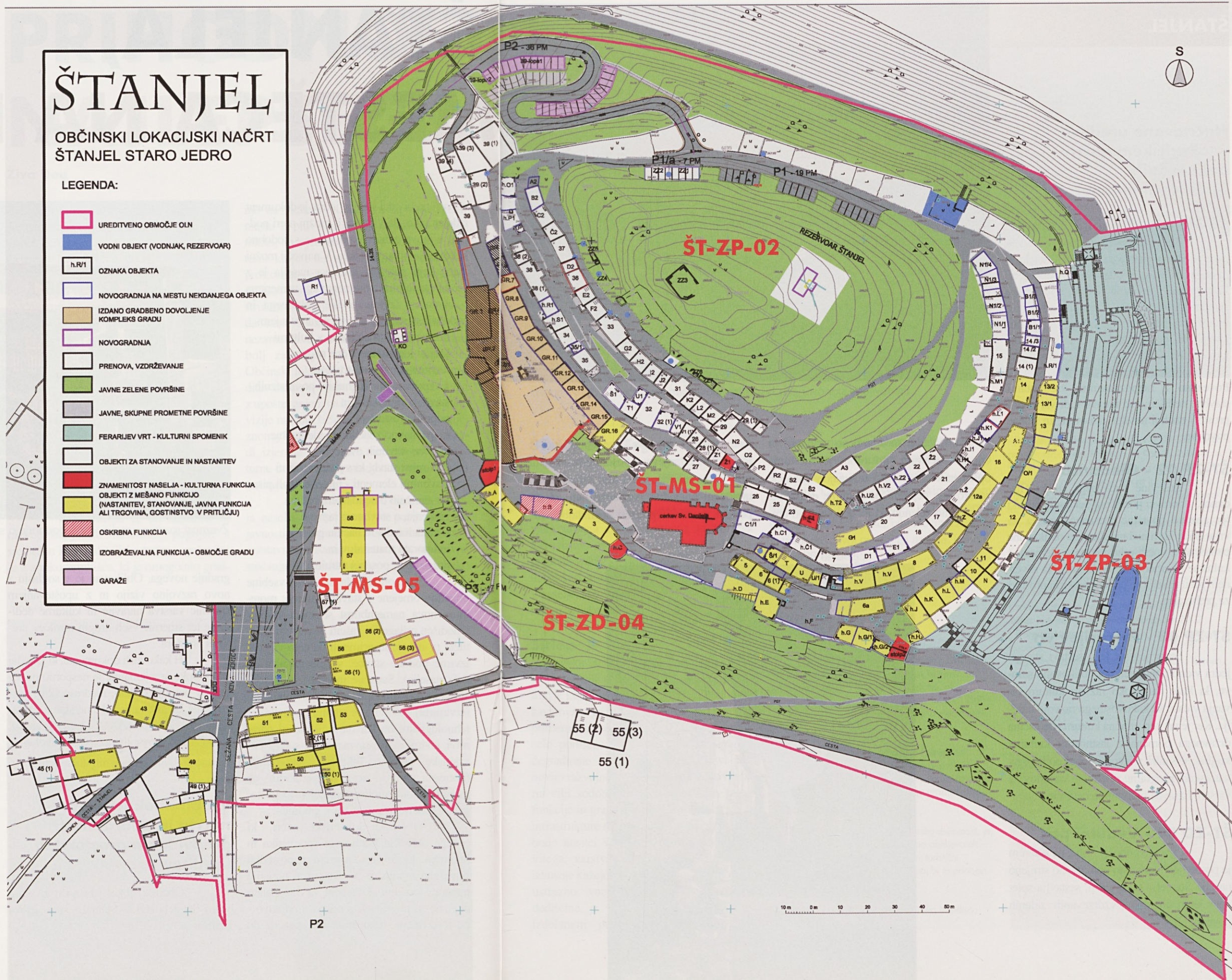
Dolnja vas Štanjela prevzame dopolnilne oskrbne dejavnosti lokalnega središča in del turističnih dopolnilnih dejavnosti. V tem delu je predvidena sprememba rabe obstoječih objektov ali delov objektov za potrebe oskrbnih in nastanitvenih funkcij. Območje obstoječega trga in dostop do starega jedra se uredi z ohranjanjem obstoječih kvalitet prostora. Trg se uredi kot prehodno območje, ki oblikuje dostop do predvidenih skupnih in oskrbnih funkcij Štanjela (zahodno od obstoječega trga) ter do parkirnih površin za obiskovalce. Na tem območju ima stanovanjska gradnja le dopolnilni značaj.

ŠTANJEL

OBČINSKI LOKACIJSKI NAČRT
ŠTANJEL STARO JEDRO

LEGENDA:

- UREDITVENO OBMOČJE OLN
- VODNI OBJEKT (VODNJAK, REZERVOAR)
- h.R/1 OZNAKA OBJEKTA
- NOVOGRADNJA NA MESTU NEKDANJEGA OBJEKTA
- IZDANO GRADBENO DOVOLJENJE KOMPLEKS GRADU
- NOVOGRADNJA
- PRENOVA, VZDRŽEVANJE
- JAVNE ZELENE POVRŠINE
- JAVNE, SKUPNE PROMETNE POVRŠINE
- FERARIJEV VRT - KULTURNI SPOMENIK
- OBJEKTI ZA STANOVANJE IN NASTANITEV
- ZNAMENITOST NASELJA - KULTURNA FUNKCIJA
- OBJEKTI Z MEŠANO FUNKCIJO (NASTANITEV, STANOVANJE, JAVNA FUNKCIJA ALI TRGOVINA, GOSTINSTVO V PRITILČJU)
- OSKRBNNA FUNKCIJA
- IZOBRAŽEVALNA FUNKCIJA - OBMOČJE GRADU
- GARAŽE

ŠTANJEL

Načrtovane ureditve v lokacijskem načrtu oblikovanih funkcionalnih enot

ŠT-MS 01 - Naselje Štanjel

Celostna prenova strnjenege dela naselja obsega prenovno obstoječih objektov in gradnjo novih tako, da bo znova dosežena kakovostna stopnja značilno oblikovane stavbne dediščine. Vse grajene strukture, njihova namembnost je odvisna od sprejemljivosti posamezne stavbne lupine kot tudi od razmestitve funkcij v celoti naselja, so opremljene z gospodarsko infrastrukturo. Povezano z razpoznavnimi vrednotami stavbne dediščine so urejeni tudi vsi odprti prostori znotraj naselja, tlakovane in zelene površine.

ŠT-ZP 02 - Gledanca

Ruševine masivnega stolpa Gledanca, z borovci poraščeni nekdanji pašniki ter gozdne površine mešanega gozda na vrhu griča Turn nad naseljem so oblikovane parkovno z vpeto predstavitevijo elementov kulturne in arheološke dediščine. Na severnem robu naselja so urejeni parkirni prostori za prebivalce.

ŠT-ZP 03 - Ferrarijev vrt

Ferrarijev vrt je v sestavi starega jedra vidno poudarjen del oblikovane narave, ki kaže na visoko razvito kulturo bivanja v času še kakovostnega razvoja naselja. Ker je vrt nepremična kulturna dediščina državnega pomena z lastnostmi kulturne krajine, se sanira v izvorni obliki po konservatorskem programu pristojnih zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine.

ŠT-ZD 04 - Vedutni pas

Prisojno pobočje hriba, na katerem je postavljeno terasasto oblikovano strnjeno naselje Štanjel - staro jedro, sestavlja splet neurejenih in slabo vzdrževanih zelenih površin.

Prenovljena stanovanjska hiša z izpostavljenim ognjiščem.

Prehod med grajeno strukturo in odprtim zelenim prostorom je mestoma oplemeniten z vrtovi, ki že segajo v območje zavarovane nepremične kulturne dediščine. V sanirano zelenilo, ki ga dopolnjujejo ure-

jene pešpoti, kolesarske steze, oporni zidovi in v delu Ferrarijevega posestva obnovljeni vrtni elementi delo arhitekta Fabianija, so umeščeni na vidno nepoudarjenem mestu parkirni prostori in prostori za gradnjo garaž.

Pogled na ulico, ki čaka na obnovo.

Ferrarijev vrt. Vse fotografije: Ž. Deu

ŠT-MS 05 - Trg

Prostorska vez med »starim« in »novim« Štanjelom je stihsko oblikovan trg. Ker je trg v ožjem območju zavarovane nepremične kulturne dediščine, je načrtovana urbana in arhitekturna prenova v kakovostno oskrbno in turistično jedro. V preoblikovanje so vključeni obstoječi objekti, celotno cestišče z novo urejenimi dostopi v naselje, avtobusno postajališče, turistično-informacijske točke in druge podrobnosti.

Sklep

Prostorska ureditev območja Štanjel - staro jedro temelji na celovitem varstvu nepremične kulturne dediščine. To pomeni, da se zavarovane grajene strukture, danes v večini primerov slabo vzdrževane, zapuščene ali celo porušene, in druge tako ali drugače degradirane strukture v njeni sestavi prenovijo razvojno, to je skladno z zastavljenimi cilji sodobnega bivanja in dela (nove funkcije in gradnja nove gospodarske javne infrastrukture ter parkirišč) za prebivalce, ki bodo nosilci varstva. Izbrani proces celovitega varstva stavbne dediščine, tuje izkušnje kažejo, da je tudi edini, ki omogoča ustrezno varstvo nepremične kulturne dediščine, je v izhodišču postavljen v že izdelanem projektu revitalizacije Šta-

njskega gradu (že izdano gradbeno dovoljenje!), enako tudi nove funkcije. Grajska stavbna lupina je namreč v sestavi grajene strukture, ki se ureja z lokacijskim načrtom Štanjel - staro jedro, tesno povezana, sorazmerno velika, tako, da z izbrano uporabnostjo usmerja razvoj celotnega naselja, še bolje celotnega območja.

Opombe

1)

Štanjel:

- staro jedro naselja, ki ga je Skupščina občine Sežana razglasila za zaščiteno območje z Odlokom o razglasitvi naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov na območju občine Sežana, objavljenim v Uradnih objavah št. 13, Koper, 17.04.1992;
- območje Ferrarijevega vrta, zaščiteno z odlokom Ministrstva za kulturo št. 3852 leta 1999.

2)

Po podatkih iz Programske zasnove Štanjel je v zgornjem in spodnjem Štanjelu sedaj praznih in zapuščenih skoraj polovica objektov, natančneje 40,75 % (od skupaj 238 objektov je praznih oziroma zapuščenih 97 objektov).

3)

Turizem na Krasu ni nova gospodarska dejavnost; je zvezno prisotna. Zaradi tradicionalno oblikovanih posebnosti prostora, ki so v sodobni turistični dejavnosti vedno bolj cenjene, pa naj bi ta panoga postala na Krasu celo vodilna.

4)

Pomembna in manj poznana vsebinska izhodišča predstavljajo naslednja gradiva:

- Program celostnega razvoja podeželja CRPOV za naselja: Hruševica, Kobjeglava, Kobjdij, Lukovec in Štanjel v Občini Komen, Razvojna agencija ROD.
- Regionalni razvojni program za južno Primorsko 2002–2006, Gradivo za programski odbor (predlog), Koper, julij 2002.
- Regionalni inovativni program razvoja podeželja za območje zgornje Vipavske doline in Komenskega Krasa, Občine: Vipava, Ajdovščina, Komen, oktober 2001.
- Pilotni projekt Kras, Izvedbeni del Skupnega razvojnega programa 2003–2006 občin Divača, Hrpelje-Kozina, Komen in Sežana ter kraškega dela občin Koper in Miren-Kostanjevica, september 2002.
- Programska zasnova za naselje Štanjel, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, junij 1999.
- Revitalizacija Štanjskega gradu, Občina Komen, Komen, 1999

Doc.dr. Živa Deu, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana

Osebnostna izkaznica:

Naročnik: Občina Komen

Izdelovalec: Locus, d.o.o.

Ljubljanska cesta 76, 1230 Domžale

Strokovni vodja projekta:

dr. Živa Deu, univ.dipl.inž. arh., FA

Strokovni svetovalec: Nataša Kolenc,

univ.dipl.inž. arh., Ministrstvo za kulturo

Odgovorni projektant:

Majda Zupanič, univ. dipl. inž. arh.

KAMEN V KULTURI IN

Marijan Slabe

To razmišljanje o kamnu sem zasnoval v esejističnem tonu s kratkim, res zelo površnim zgodovinskim orisom ustvarjanja v tem gradivu na naši celini, o ljudeh in za ljudi, ki ga ljubijo, obdelujejo, se z njim spopadajo - skratka o njihovi govorici. Poskušal bom preleteti nekatera poglavja, ki ponujajo tudi odzivno sliko gradiva, ki jo vsi ti ljudje dan na dan gledajo in se z njo srečujejo, vendar o njej ne vedno enako zavestno razmišljajo in se vselej vanjo ne poglobljajo, ker jim pomeni vsakdanjost in, lahko naglasim, vsakdanjo resničnost. Z drugimi besedami, njihov pogled na to gradivo je raznoter, neenoten in izhaja iz različnih zornih kotov. Seveda pa nikakor ne smemo reči, da se pri tem v takšni ali drugačni obliki še vedno ne razkriva njihov notranji odnos do materije, ki jim ga slednja vzbuja in prebuja.

turah iz Lepenskega vira ob Donavi. Kipi bogov, tekmovalcev in ženskih in moških teles v različnih držah so odražali izpovedno vsebino, ki so stali kot okras v monumentalnih svetiščih in posvetnih objektih, grajenih iz v soncu se svetlečega odmevnega gradiva. Slednje je dajalo pokrajini v helenskem in kasneje rimskem svetu poseben odblesk in zven, ki ju še danes s spoštljivostjo opazujemo in poslušamo. Stara Grčija, tako tista na Balkanskem polotoku kakor ona na repu Italije (Atene, Olimpija, Selinunt, Paestum, Agrigentum itd.) nam še danes - nam, ki smo rojeni in živimo v času moderne tehnike in najvišjih znanstvenih dognanj, jemljejo sapo ob pogledu nanje, ko ob sončnem zatonu zremo v ta velika dela, ki so sad daru duha, rok in veščine.

Cesar Avgust, ki je živel na prelomu našega štetja, je hotel svojo moč na političnem in gospodarskem področju ovekoveti s posebno bogato, naj rečem v današnjem jeziku, enkratno umetniško programskega zasnovo osrednjega mesta države Rima. Rekel je: "Prejel sem mesto Rim v opeki, zapuščam vam ga v marmorju." Mislim, da ni potrebno poudarjati vrednote, ki jo je izrazil s svojimi besedami. Še danes med sprehodom po deželah, mestih antič-

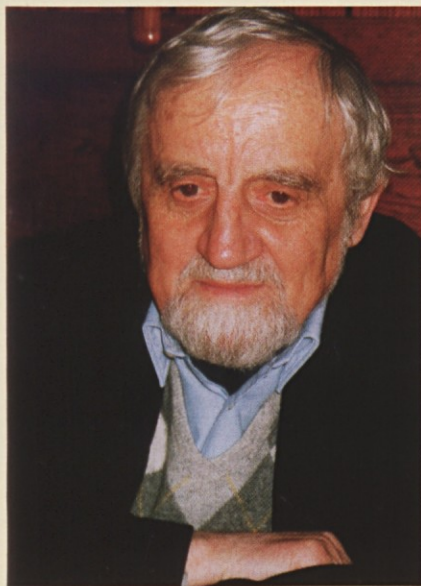
nega sveta in v muzejih opazujemo ne samo kipe in druge umetniške stvaritve, marveč tudi nemalo izjemno kvalitetnih del - dopolnitev raznih arhitektonskih objektov: to so akvadukti, mostovi in pestro oblikovani infrastrukturni elementi za vsakdanjo rabo, potem preprostejši sarkofagi, kopalne kadi, nagrobniki, itd., ki pričujejo vso globino kamnoseške veščine. Ali je zato čudno, če Ivo Andrič na začetku našega stoletja v pismu iz Rima piše: "Iz vsakega koščka kamna me gleda taka lepota in tak mir in moč, da sem pogosto srečen in ponosen, ker se je moglo v človekovi zavesti roditi toliko lepote in je imela človeška roka takih moči, da ji je dala toliko oblik."

Tudi naši kraji so bili v antičnem času, to je v rimskem obdobju, deležni visoko kakovostnih izdelkov iz kamna. Pestrost tega kulturnega blaga vsekakor dopolnjujejo vplivi iz različnih dežel, saj je bil naš prostor v zgodovini vedno nekje na prepihu, na križišču vplivnih silnic s severa, mediterana, vzhoda in zahoda. Bogata dediščina, od skulptur, napisnih kamnov do reliefov, žrtvenikov itd., ki jo bodisi varujejo zbirke v muzejih ali pa vzdana v stenah posameznih objektov pri nas, kaže izjemno poznavanje klesarstva in klesarske tehnike.

Kamen, les in bron spadajo med temeljne surovine, ki so se nekoč ponujale svetu umetniškega in sploh duhovnega izražanja in s katerimi so ljudje, potem, ko so vanje vsadili oziroma vtisnili svoj umetniški ego, človeštvu lahko predstavili neminljive lepote. V sklopu teh treh snovi pa je že zaradi svoje trajnosti in pripravnosti, predvsem pa izpovedne monumentalnosti v zgodovini kamen prav gotovo odigral izjemno vlogo, saj kamnite izdelke zasledimo že v zgodnjih začetkih porajanja človeka. Ta se je izražal bodisi z materialno kulturo bodisi s predstavitvami svojih kulturnih in drugih vrednostnih zaznavanj, upodobljenimi na primer v znamenitih primerkih ženskih teles, ki jih danes imenujemo "venere", in v naših življenjskih trenutkih odkritih skulp-

KULTURA V KAMNU

Avtor prispevka »Kamen v kulturi in kultura v kamnu« prof. dr. Marijan Slabe je diplomiral na katedri za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Sodeloval je pri zaščitnih arheoloških raziskavah Mestnega muzeja v Ljubljani, bil zaposlen na Zavodu za uređitev Stare Ljubljane, poznejšem Ljubljanskem regionalnem zavodu za spomeniško varstvo, in bil nekaj časa tudi njegov vršilec dolžnosti direktorja. S sodelavci je utiral pot nastajanju novih tovrstnih regionalnih zavodov, kot terenski arheolog in konservator je vodil večletna izkopavanja na Ljubljanskem gradu, pri Šempetru, v Dravljah in Kosezah ter drugod po Ljubljani, na Polhograjski gori, v Starem gradu nad Smlednikom in na Pristavi pri Trebnjem. Sodeloval je tudi pri konservatorskih delih na prostoru od Bele krajine do Polhograjskih dolomitov in Škofje Loke. Na njegovem hrbtu so se preizkušale nove pravne in organizacijske sheme v konservatorski stroki, a je kljub težavam vztrajal ter med skrbnim znanstvenim proučevanjem v njej nadgradil svoje ustvarjalno delo z doktorsko disertacijo o nekropoli iz časa preseljevanja ljudstev v Dravljah, ki jo je izkopal in ki predstavlja poznano najdišče tudi v evropskem merilu.

Marijan Slabe je bil direktor Republiškega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine. Bil je med odločilnimi strokovnjaki, ki so utemeljili predlog iz Slovenije za vpis Škocjanskih jam v Unescov seznam svetovne dediščine. Prevzemal je vodenje raznih komisij in odborov, ki so skrbeli za zaščito dediščine. Z mirmo preudarnostjo je vodil varovanje dediščine mimo številnih čeri ter povezoval delo republiškega zavoda in regionalnih zavodov ter usklajeval teoretična izhodišča s praktičnimi spoznanji. Je

tudi znan pisec več kot 170 strokovnih razprav in več strokovnih ter poljudnih knjig z domoznansko vsebino širšega značaja, izoblikoval je tudi prve smernice za konservatorski etični kodeks in ga v dokončni obliki tudi izdal.

Za Marijana Slabeta pravijo, da je erudit, ki pozna ne le Ljubljano z okolico, ampak pozna vso Slovenijo, njene griče in skrite arheološke zaklade, vse slovenske stare in nove knjige ter vse konservatorje. Na podelitvi Župančičeve nagrade je bilo poudarjeno, da je naš najbolj strokovno in svetovljansko usmerjen konservator. Veliko je tudi prispeval k pozitivnemu odnosu javnosti in upravnih organov do konservatorskega dela, kakor je med drugim zapisano v utemeljitvi za podelitev Steletove nagrade.

Uredništvo

Kdo danes ne pozna grobnic iz rimskega obdobja v Šempetru v Savinjski dolini? Gradivo, primerno tako za zgradbe kakor za spomenike in drugo praktično rabo, so takrat pridobivali, kot je dokazano, v naših domačih kamnolomih, tako npr. v Podpeči, na Pohorju, pa tudi Peračico so Rimljani poznali. Seveda pa so posamezna dela tudi produkt tujih delavnic in narejena iz kamna tujega izvora.

In potem, ko se dokončno zgrne val stvariteljev današnje Evrope po starem kontinentu, se nam na osnovi poznoantičnih silnic odpre bogata in časovno v posamezna obdobja vpeta kamnita dediščina preko karolinške in otonske slogovne predstave v romansko, gotsko, renesančno in baročno stilno izrazno komponento. Med njimi naj

posebej omenimo znamenite starokrščanske bazilike s krstilnicami, ki so stale v že zamarajočih mestih ali pa v novi preobleki v porajajočih se poznoantičnih mestih, kot na primer Ravenna in mesta ob Jadranu. Vsako obdobje z lastnim izdelanim predstavitvenim izrazom je zlasti v kamnu pomenilo svojevrsten odzven kulture časa, v katerem se je ta porajala, in jo občudujemo še danes. Tu so tako znani objekti cerkvenega in posvetnega značaja v Zadru, Benetkah, Firencah, Milanu, Salzburgu, Hildesheimu, Wormsu, Kölnu, Aachnu, Krakovu itd., da ostanem le v Evropi. Končno Berninijev in Borro-minijev Rim, ki je kakor zapeta pesem z vodnjaki, s portali, kamnitimi izrezi okenskih okvirov, z oltarji v bazilikah, kjer sta umetnik kipar arhitekt in kamnosek z

veščo zbirateljsko roko nasula bogato paletu vseh mogočih vrst kamnitega mozaika, in z 248 stebri vatikanskih kolonad, nad katerimi se v ozadju dviga kamnita Michelangelova kupola. Tu so še mesta z bogato paletu dosežkov iz kamna (Dubrovnik, Trogir, Šibenik) in samostani v Srbiji (Studenica, Dečani), vse sami veliki produkti človekove želje po predstavi lepšega sveta, kot je bil tisti, v katerem je živel.

Ne nazadnje je bil kamen v nekatereh obdobjih uporabljen tudi na družbenoekonomski razvojni plati človekovega življenja. V Parizu na primer so bile iz kamnja, iztrganega iz cest in stavb, postavljene barikade, ki so prave eruptivne herojske zgradbe ustvarjalcev novega sveta. Tako je kamen postal tudi del revolucije, na

novo porajajočega se sveta. Pozneje, ko kot dopolnilo nastopijo že drugi materiali (cement, železo in podobno), kamen ne izgubi veljave, čeprav pa ni več prvi element. Tudi med obema vojnama je bila ta žlahtna zemeljska prвина v rabi, vendar žal celo za arhitekturo in okras, namenjena tistim, ki so hoteli na silo in po svoje spremeniti svet (Rim, Berlin, Nürnberg). Čeprav današnja arhitektura in umetnost uporabljata za svoje projekte in udejanjanja različno gradivo, pa se kamen vedno bolj, kot vidimo, spet prebija v ospredje. Ponovno se, kakor pri našem velikem arhitektu Plečniku, prebujata smisel in prava ljubezen do tega nezamenljivega vrednostnega gradiva in spet poskušajo ustvarjalci dajati najpomembnejšim objektom videz estetskega predznaka, monumentalnosti, moči, blagostanja, če drugače ne, pa vsaj na zunaj, zlasti z uporabo kamnitega materiala.

In na koncu tega kratkega sprehoda skozi zgodovino se spomnimo, kar smo nekoč že poudarili, preprostega človeka, živečega na naših tleh, pri katerem ne moremo odkrivati plasti miselnosti, v katerih se ne bi izražala njegova kakovostna moč. V njih ne najdemo zbegane, nemirne in begajoče sile tako kot danes, ki bi razkrivala globoke prepade med tistim delom ustvarjanja na eni strani, ki človeka plemeniti in vrednoti, ter na drugi strani tistim, ki ga zatajuje. Ni čudno, da še danes trda arhitekturna beseda Krasa, izklesana iz domačega, tako globoko zajedajočega se kamna, tesno povezuje človeka z zemljo - domačijo. Njegov pristop k obdelavi kamnitega tkiva je bil vselej grajen na zanosu poštenja in ni zasledoval smiselno nedovzetnega izraza spekulativnosti. Ali se nam ne zdi, da je nekdanj predstavljal izraz tvorca kraškega doma in kraške vasi z bogato paletu kamnite vsebine in sploh njegovih posegov v prostor z vseskozi mistično zasnovano hvalnico življenju, ki je odpirala kakovostne vrednostne dimenzije v obliki, predstavi in skladnosti v prostoru.

Ljudje, predvsem z naše Gorenjske, Štajerske, Koroške in Dolenjske - Kras in Primorsko smo že omenili - in iz mest so pogosto krasili zidove sakralnih in profanih

stavb s skladno oblikovanimi kamnitimi portali, okenskimi okviri, tlaki, stopnišči in podobnim. To je poudarjalo vrednost in kvaliteto stavbe, razgibanost fasade in dajalo poseben, intimen vrednostni pečat notranjosti. S tem pa je izkazovalo človeku posebno pozornost, tako da se njegova bit in identiteta nista izgubljala, kakor se pogosto izgublja danes v funkcionalnih, ozko izmerjenih, arhitektonsko osiromašenih življenjskih objektih, ki jih imenujemo bloke. Pred nami, kot vsi vemo in vsak dan opazujemo, stoji namreč nemalo matematično in arhitektonsko natančno opredeljenih brezdušnih kesonov, ki jim ni dano, da bi na kakršenkoli način priznali človekovo dostojanstvo, ki tudi sicer izginja z današnjim načinom življenja in s tem seveda izginjajo tudi marsikateri njegove vrednote.

Zdi se mi, da bolj ali manj vsi poznamo velike stvaritve, pri katerih je bil kamen nemalokrat ne samo gradbeni material, marveč tudi poudarjeno izrazno sredstvo. Spadajo v sam vrh slovenske kulturne dediščine in so vgrajena v komplekse sakralnega, grajskega, urbanega in drugega značaja, zato se jih spomnimo samo mimo-

grede: Kostanjevica na Krki, Pleterje, Žiče, Špitalič, Hmeljnik, zatem v stari Ljubljani, Kranju, Piranu, Kopru, Polhovem Gradcu, Brestanici, Vipavi, Štanjelu, Celju, Ptujju, na Turjaku, Ptujski gori itd. Ob njih naj omenim še številne stare romantične mostove, različne objekte na trasi železniške proge Maribor - Trst itd. Vsa ta dela so seveda nastala kot plod domačih ali tujih mojstrov. Tako kot v rimskem času sledimo pri njih množici vplivov iz sosednjih, tujih dežel, a vendar vsa tako ali drugače, v bolj ali manj zaznavni obliki, izražajo določene posebnosti prostora in življenja naših ljudi. To pa je še posebej vredno naglasiti, saj prav ta značilnost še dodatno povečuje vrednost te kamnite dediščine.

Po vsem tem, kar smo doslej povedali, ne moremo zavreči trditve, da je kamen kot namagnetena masa, ki privlači in veže. Komur tega ni dano zaznati oziroma sprejeti, pri njem seveda zaman iščemo odgovor na vprašanje, ki si ga zastavljamo ob nadaljnjem kritičnem gledanju oziroma nadaljnjih navedenih trditvah. Pravi ljubitelj te materije išče v njej oporo, se nanjo duhovno naslanja in jo poskuša celo počlovečiti.

Ne morem tudi mimo slovenskega pregovora "trd je kot kamen". Ljubiti snov kot elementarno dejstvo je dano samo posameznikom. To ni običajna želja po nečem, je ljubezen v nekaj, kar se dopolnjuje v izrazu lastnega udejanjanja, ki išče prodor svojih hotenj v materialno gmoto, iz katere se mora roditi nekaj, kar pripada njemu samemu, to je ustvarjalcu. Seveda pa lahko postane to tudi naša prevara, ki nas hoče odvesti od vsega, o čemer se zavedamo, da je pravilno, kar je v odnosu z nami usklajeno, a se potem na račun različnih motivov zavestno odrečemo svoji osebnosti, ki smo jo že dosegli oziroma izkristalizirali.

Govorica v kamnu je človeku odkrivala vedno nove in nove vsebine njegovega udejanjanja. Priklepala ga je nase, tako da se je nanjo na vse mogoče načine odzival, enkrat s preprosto, a včasih jecljajočo elementarno izpovedjo, drugič z najbolj prefinjeno duhovno reakcijo ali pa zgolj z zadržanim krikom po doseganju odgovora notranjemu glasu materije. Kamen kot vrednostna kategorija mu je odkrival in mu še odkriva ne samo svoje uporabne lastnosti, marveč nosi v sebi tisto moč ali pa tisto

privlačno silo, ki človeka vabi, ga spodbuja in mu ne nazadnje nešteto krat tudi vrača odgovore na notranje vzgibe, ki se v njem porajajo. Ljudem, ki se pri delu srečujejo s kamnom in poznajo vse te njegove prvine, se odpre svet, ki ga množicam ni moč predstaviti, kaj šele, da bi znale te o svetu kamnite govornice tudi spregovoriti.

Seveda pa je treba povedati, kot smo že navrgli, da se omenjena govornica tudi med temi ljudmi razlikuje in stopnjuje. To se predvsem izraža v njihovem pristopu k obravnavi kamna, v dojemanju kamnite gmote in podobno. Izdelek je najboljši rezultat uspešne ali manj uspešne govornice, globljega ali površnega dojetja, golega posnemanja ali celo izničenja vrednostne komponente kamna, pa naj bo plod umetniško zasnovane konstelacije in duha, kamnoseške, umetnoobrtne pojavnosti ali preproste, naivno zasnovane kompozicijske predstave.

Ob tem pa želim spregovoriti tudi o nekem, še ne dovolj ocenjenem pojavu - industrijskem obravnavanju te snovi, ki ga vse pogostejše sledimo v našem okolju. Nikakor ne gre za moj negativen odnos do

izdelkov takšnega tipa, vendar pa bi želel odkriti ali pa vsaj usmeriti naše misli na tista polja, ki te proizvode tako pogosto razvrednotijo.

In v katero smer bi morali torej pravilno razmišljati, da bi se izognili tem negativnim ocenam in pojavom? Mislim, da moramo najprej utrditi temeljno prvino, to je, približati se je treba osnovnim estetskim, vsebinskim in drugim vrednostnim načelom, ki so bila nekoč vraščena v avtorjev subjekt in se izogibala zgolj posnemajočim in ne prav iz rodne grude rastočim silnicam. Te so danes, če že ne povsem, pa vsaj v marsičem razvrednotile naš arhitekturni in kamnoseški govor.

Moram reči, da včasih, ko se sprehajam po kakšnem pokopališču, pogosto začutim, čeprav tega ne smem posploševati, kako veje vame neka frigidnost, apatičnost, nekakšen skomercializiran konvencionalizem brez duha in vsebine. Namerno navajam prav ta prostor, ker se mi zdi, da pridejo tam morda nabolj izpostavljeno do veljave identiteta kamnoseške stroke pa tudi inovativnost, elementarnost, pristnost strokovnjaka načrtovalca, umetnika, kamnoseka in

KAMEN

nenazadnje tudi vloga naročnika. Nikakor ne morem vedno najti občutka notranjega doživetja, ki bi me usmeril v globino in duhovni obseg prostora, v katerega sem zašel. Poudariti tudi moram, da so s tem prostorom nemalokrat povsem izginili spomeniki naših dedov, naših predhodnikov, ki so predstavljali enkratno in nezamenljivo dediščino, porojeno v tradiciji in narodovem svojstvu, ki je pomenila pravi, resnični odziv na okolje in sploh življenje našega domačega človeka.

Takšno stanje je tudi posledica tega, ker nismo ostali na svojih tleh; preprosto smo iskali vzorce vsepovsod, samo na domačem pragu ne. Vrednostne kategorije avtorjev in drugih dejavnikov so se na račun vseh mogočih pojmovanj nezaslišano zmanjšale in pomešale do včasih že prav neokusnih izdelkov. Nemalokrat tako dobimo konglomerat kičaste navlake ali prazne, negovoreče arhitekture mutavosti, ki je izničila ne samo namen kamnoseške dejavnosti, ampak tudi okolje in seveda tudi gradivo samo. V tem, se mi zdi, je v takšnih primerih pogrešila naša tvornostna sila, a ne stroj ter sodobna načela obravnave kamna, marveč površnost, nedozorelost in slepomišljenje. Pod narkotičnim stanjem dojemanja kvazivrednot izničujemo s človekom v zgodovini neločljivo povezane tvornosti, namesto, da bi zaznamovali tista vrednostna merila in smernice, ki bodo v prihodnje dajala odgovor, ki se od nas zahteva.

Lahko rečemo, da se nemalokrat nahaja v izrazu človeka in njegovega hotenja nek nered dojemanja in beg, tako da se včasih s povsem nedomišljeno izraznostjo zateka v brezplodna, predvsem pa nedomiseln, nerazmišljujoča, celo apatična dejanja. Seveda so tudi posledica rezultatov, ki jih zaznava okoli sebe in so za tiste, ki si jih zgolj ogledujejo oziroma jih odkrivajo, povsem neznani, nedojemljivi in neodgovarjajoči. Duhovni vzgibni nivo s tem torej tone in se nazadnje stopi v nekaj izven nas. Prav tega se je treba bati, ker nas to ne dviga in nam ne daje ne smisla ne poleta za reševanje problematike na vseh ravneh bodočnosti. V teh smereh delovanja se človek

potopi v anonimni svet potrošniške miselnosti.

Zavedati se moramo, da je predvsem nagrobnim spomenikom treba dati vrednostno kakovostno obliko, ki pa jo danes vse prevečkrat zaznavamo v neposredni uniformiranosti izraza. Včasih so bile na njih jasno izražene tudi značilnosti posameznih pokrajin. Grobišče v Prekmurju se je po svojem izrazu - fondu v marsičem razlikovalo od pokopališča na Dolenjskem ali Primorskem in podobno.

Odpreti moramo vrata novim duhovnim razsežnostim, da ne bomo obsojeni gledati toliko in toliko uniformiranih izdelkov tudi iz tujih tvarin. S pomočjo novih domačih vrednot naj bi odkrivali pravi svet naše sedanje kulture, kajti le bogastvo in sestava odzivnih odlik, ki jih poraja naše sedanje življenje, omogočata pravo doživljanje in nove izraznosti. Spomeniki na pokopališčih so nastajali doslej, to je do moderne dobe, zlasti pod vplivom našega domačega izročila. Kakor ugotavljamo, to ni bilo narobe, saj so njihove oblike in predstave ustrezale željam domačega človeka - njegove zemlje in čustvovanja in so bile tudi njegova identiteta. Nagrobnikov, kakršne ima neka sosednja dežela z lastnim okoljem, življenjem in obnašanjem ter nenazadnje drugimi družbeno pogojenimi odnosi, pri nas ni moč kar enostavno posnemati. S tem izničujemo

sami sebe, svojo ustvarjalno silo, svojo integriteto. Vedeti pa moramo tudi to, da ni nujno, da je vse, kar je drago, tudi lepo. Na drugi strani pa je, kot lahko preberemo, »vse lepo tudi humano«, in za tem moramo stremeti.

Vrsta elementov narekuje kakovostno kompozicijo nekega izdelka, npr. nagrobnika; v prvi vrsti jo določa prav gotovo vsebinsko ubrana in estetsko občutena homogenost, ki se polni s samo idejo ali z načinom izvedbe. Odločilnega pomena je tudi izbira ustreznega gradiva za kompozicijo z odgovarjajočimi barvnimi toni, ne nazadnje z razmerji-odnosi med podanimi dimenzijami itd. V resnici nobena plastika ali figuralika v nikakršni obliki, narejena iz umetnih materialov, ne more nadomestiti kamnite ali kakšne druge kvalitetne strukture. Kadar izvajamo kompozicijo v gradivu, ki razvrednoti kamnito tvarino, nikakor ne moremo govoriti o kakršnih koli estetskih silnicah. Prav gotovo pa v ansambel iz kamnitega materiala tudi ne sodi nobeno svetlobno telo, ki navadno kičasto vpije, čeprav se zgleduje po kvazi vrednotah posnemanja oziroma historiziranja. Pa tudi raznovrstni, v površino kvalitetnega gradiva vgravirani emblemi z različno vsebino so neprimerni in kar kličejo po popravku itd.

Pri tem smo si dolžni pogledati v oči in se vprašati, ali s takšnimi dejanji in hotenji ne ožimo prostora našemu kreativne-

mu udejanjanju. Nikar ne bodimo naivni pri pogledu naprej, v nadaljnji razvoj te stroke! To ni nikakršno posebno hotenje ali želja, da bi stremeli za vrhunskimi ustvarjalci in tvorci kamnitih izdelkov, ki bi posegali po najvišjih umetniških dosežkih. Gre za vzgojo ljudi-strokovnjakov, ki bi resnično do srčike poznali večino kamnoseštva in bili s svojimi deli predvsem zakoreninjeni v tleh, na katerih živijo in delajo. Prepletenost vsakdanjih vprašanj, ki nam jih ponuja in odpira življenje, mora biti v teh delih jasno in smiselno izraženo. Ne smemo izničiti vitalnosti stroke, marveč iskati v njej tiste kvalitete, ki odstirajo pogled v globino, v jedro vrednot. Nikakor pa se tudi ne smemo prepuščati, kakor smo že rekli, brezdušnemu, zgolj posmehevalnemu pritisku skomercializiranega sveta. Seveda pa je treba še posebej naglasiti, da mora strokovnost na drugi strani zasledovati vse nove dosežke po svetu, vendar jih po svoje aplicirati v naš prostor. Z drugo besedo, stroka mora dati tudi svoj prispevek, ki bo opazen in vsekakor tudi vrednostno upravičen.

Nova tehnologija in novi programi zahtevajo vsekakor širšo in kompleksnejšo angažiranost in človekovo znanje. Ljudje z neustrezno in nezadovoljivo kvalifikacijo se bodo kaj težko prilagodili razvojno zahtevnim nalogam; skratka, ne bodo jim kar tako kos. Vse to pa že danes zelo pogosto opazujemo. Treba je zares pričeti s sistematičnim,

poglobljenim pristopom k vzgoji mlade generacije, ki bo sposobna slediti ne samo običajnemu vzgojemu procesu, pri katerem bo izraženo le hotenje po uniformirani kvantiteti kadra, marveč bo morala obvladovati tudi stopnjo rokodelstva v vseh temeljnih elementih. Iz starejše generacije pa je zlasti potrebno izluščiti sposobne in že izražene strokovne osebnosti – strokovnjake, ki bodo lahko mentorji. S svojim znanjem bodo mogli mlademu rodu in učencem v praksi vrniti pri stroki vrednost, ki jo je ta že imela, pa jo je iz različnih vzrokov tudi v marsičem zapravila. Nikakor ne smemo obstati na mestu, na tisti poziciji, ki je, kot smo videli, za pravilen razvoj v marsičem neustrezna. Selekcija pri kvaliteti obravnave in dejavnosti mora biti prisotna nenehno, kajti le tako bo stroki zagotovljen uspeh.

Na drugi strani pa med sprehodom po našem glavnem mestu in nekaterih drugih krajih pogosteje občudujem in lahko rečem, da se kar naslajam nad vrsto kvalitetnih kamnoseških del – tudi iz novejših obdobj. Ti, ki krase predvsem stavbe javnega značaja in v katerih je mogoče odkriti, da v naši kamnoseški stroki še vedno nista zamrla zanos in občutek za kakovostne izdelke. Res je, da je večina njih izdelana po načrtih arhitektov; vendar, če ti ne bi ob sebi imeli ustreznega izvajalca, do takšne kvalitete ne bi moglo priti. Poudariti je treba, da se nemalokrat tudi zgodi, da dober kam-

noseški strokovnjak celo reši projektanta iz zadreg, ker slednji ni bil dovolj več in kos nalogi, ki si jo je zastavil. Sam poznam vrsto primerov in tudi iz zgodovine jih ni malo, ko je nešteto velikih umetnikov arhitektov in kiparjev svoje delo še kako opiralo prav na znanje kamnoseških ustvarjalcev. Za primer naj spet navedem našega mojstra Plečnika, ki je s svojimi hotenji vzgojil nemalo zelo dobrih kamnosekov in sploh njegovo sodelovanje s strokami, ki so bile lahko kos njegovim načrtovalnim zahtevam in pogojem.

Zdi se mi, da je to prava pot, kjer se strokovnjaka izpopolnjujeta in drug drugega dopolnjujeta, kajti le na tak način je zagotovljen uspeh končnega izdelka, katerega bosta vesela oba. Le tako bosta ob njem res čutila, da je to njun otrok, v katerega sta vložila vsak svoje znanje, sposobnost in dojemnaje. Seveda pa bo podobno začutil tudi naročnik in nenazadnje gledalec, ki bo užival ob pogledu na kvalitetno delo.

Naj torej končam z naslednjo aplikacijo: vera v smiselnost človekovega snovanja in početja gotovo pogosto zaide, kot pravijo, na pot trpljenja. Čeprav danes ne moremo govoriti o nekem startnem izhodišču stroke na visokem, popolnem nivoju, pa nas rešujejo in nas morajo reševati globoke korenine, v katere je vrašeno kamnoseštvo prav na slovenskih tleh in kar pomeni posebno kvaliteto za nadaljnji razvoj te dejavnosti.

Ne bojmo se nasprotovanj, ki bodo nastopala na tej prihodnji poti razvoja. Zavedati se je treba, da je kompleks kamnoseške dejavnosti izjemno pester in širok, od vključevanja v gradbeno strukturo in opreme ulic do memorialne, spomeniškovarstvene in druge vsebine. Za njeno izvajanje pa je treba usposobiti zadovoljivo število primernih strokovnjakov, ki bodo zmožni resnično kvalitetno vplivati na okolico in na razvoj strokovnosti. Zavedati se moramo, da je, če citiram, »kultura integralni del civilizacije, zlasti pa moderne družbe«, vanjo pa sodi kot pomemben del tudi izobraževanje ter sploh izobrazba in dviganje človekovega duha.

BAVČERJEVA FUŽINA NAJ POSTANE TEHNIŠKI MUZEJ

Uredništvo

Podoba nekdanje Bavčerjeve fužine v Lokavcu nad Ajdovščino.

Pred mesecem je izdajatelj revije Kras gospod Andrej Marušič iz Spodnjih Škofij, po rodu iz Opatjega sela na Goriškem Krasu, pokazal nekaj fotografij in kratko besedilo o Bavčerjevi fužini v Lokavcu nad Ajdovščino. V devetnajstem stoletju in v začetku dvajsetega stoletja je oskrbovala domala vso takratno Kranjsko z bakrenimi posodami in bakrenimi polizdelki. Povedal je, da fužina že dolga desetletja ne obratuje več, da stojijo še vsi njeni objekti in da so vidne še tudi vse mehanske naprave za obdelovanje bakra. In da si njihov lastnik Dušan Bavčer na vso moč želi poslopja fužine in strojno opremo vsaj toliko restavrirati, da bi jih usposobil za tehniški muzej, ki bi obiskovalcem omogočal videti, kako so Bavčerjevi in njihovi pomočniki nekdanje obdelovali baker, ki so jim ga naročniki prinašali v predelavo.

Pred nedavnim smo obiskali ključavničarja Dušana Bavčerja, zaposlenega kot strojni mehanik v ajdovski Tekstini. S svojo družino živi v stanovanjski hiši v Lokavcu, narejeni iz enega izmed stranskih poslopij nekdanje Bavčerjeve fužine.

»Naša domačija obstaja šele nekaj let. Prej so stali tukaj samo objekti tako imenovane Bavčerjeve fužine«, pripoveduje Dušan Bavčer in nadaljuje: »Fužina stoji ob potoku Lokavšček, ki izvira pod Trnovskim gozdom, pod njegovim

grebenom, na katerem je Predmeja. Potok se izteka v Hubelj in naprej v Vipavo.

Od prejšnjega lastnika Bolke, ki je po prvi svetovni vojni odšel v Italijo, so fužino leta 1929 kupili strici mojega očeta Jožefa Bavčerja. Pred kakšnimi petindvajsetimi ali tridesetimi leti je moj oče fužino podedoval po zadnjem umrlem stricu. Pripovedoval mi je, da je nekaj let delal v njej kot vajenec. Ko pa je obrat podedoval, fužina ni več redno delovala. Bakrena posoda ni bila več v modi in delavci so si morali poiskati drugo delo. Tudi moj oče.

Pogled na fužino danes.

Na vhodnem portalu v livarno je izklesana letnica 1853.

Desno poslopje si je Dušan Bavčer z družino preuredil v stanovanjsko hišo, livarno in obdelovalnico z dimnikom, skladišče in drugo pa bi rad preuredil v tehniški muzej.

V ozadju rob Trnovske planote.

Kupoprodajna pogodba o odkupu fužin od Bolke še obstaja, prav tako hranim tudi nekaj fotografij, druge listine, dobavnice, itn. Imam tudi medaljo avstrijskega cesarja Franca Jožefa od 2. decembra 1873 in medaljo reške obrtne zbornice REKA, iz leta 1925, ki jo je nekdanja fužina dobila za svoje uspešno poslovanje.

V fužini so izdelovali bakreno posodo. Od majhnih skodel do največjih posod, ki so jih oblikovali v žganjarske kotle, v kotle za odprta ognjišča in v kotle za kuhanje prašičje hrane. V glavnem so obde-

lovali baker v polizdelke, v končne bakrene izdelke pa so take surovce izdelovali po najrazličnejših delavnicah daleč naokrog. Polizdelke so kupovale delavnice iz vse Slovenije in tudi z dela Hrvaške. Predvsem so k Bavčerjevim prihajali kupci iz Istre.

Do polizdelka so v fužini morali opraviti veliko dela. Odpadni baker, ki so ga naročniki oziroma odjemalci prinesli ali pripeljali s seboj, so najprej stehali in stalili v talilni peči. Bakreno talino oziroma litino so potem z veliko protiutežno zajemalko zajemali iz livarskega lonca ter ulivali v

kalupe, da so v njih nastajale nekakšne pogače, težke kakšnih petdeset do šestdeset kilogramov. Kalupi so bili po zunanem obodu kovinski, znotraj pa so bili obloženi s šamotom. Ko se je bakrena pogača nekoliko strdila, a je še vedno bila žareča, so jo kovači z združenimi močmi stresli iz kalupa in odnesli pod desno veliko vzvodno obdelovalno kladivo, težko 90 kilogramov, ki so mu rekli norec. S tem prvim kladivom so bakrene pogače razsekovali na manjše, nekajkilogramske kose. Te kose so segrevali in jih še naprej obdelovali ali pa so jih odla-

Sliki na levi:

Notranjost Bavčerjeve fužine v začetku 20. stoletja z obema obdelovalnima kladivoma - norcema za sekanje in obdelovanje bakra. Z desnim norcem so razsekovali ulite bakrene pogače v manjše dele, jih oblikovali v plošče ter jih z mehanskimi škariami obrezovali v okrogle surovce - omlete. Z levim norcem pa so bakrene surovce - omlete s tanjenjem preoblikovali v najrazličnejše posode. V desnem kotu je bilo kurišče z zračnim podpihovalnikom za taljenje bakra in za dogrevanje bakrenih obdelovancev. Zrak je dovajala centrifugalna zračna tlačilka - puhalka, ki jo je poganjala vodna turbina.

KULTURNA DEDIŠČINA

Bavčerjevo nekdanjo fužino boste našli pod zaselkom Brod nad Lokavcem ob potoku Lokavšček.

gali kot polizdelke. Kose, ki so jih obdelovali še naprej, so na ognjišču z žarečim ogljem segrevali na kakšnih 700°C, nato pa so jih obdelovali z istim velikim, desnim obdelovalnim vzvodnim kladivom ali norcem, težkim 90 kilogramov, v neakšne okrogle omlete. Debele so bile kakšnih pet do sedem milimetrov in v premeru merile od 20 do 60 centimetrov. Omlete z enakim premerom so lepo obrezali s strojnimi škarjami in jih po kakšnih šest do osem ali celo do deset zložili drugo nad drugo v skladovalnico. Še prej so vsako omleto namazali s premazom iz pepela in iz še nekaj dodatkov, da se med mehanskim obdelovanjem med seboj niso sprijemale. Vse omlete v skladovalnici so postavili na večjo bakreno omleto in skladovalnico obdelovali s špičastim norcem, težkim okoli 120 kilogramov. Ker je baker zelo tanljiv, so skladovalnico omlet med obdelovanjem in obračanjem postopno preoblikovali v debelo kotličasto posodo. In vsakič, ko se je obdelovani bakreni masi

znižala temperatura, so nastajajočo posodo oziroma več posod v njej odvlekli na ognjišče in jo v žarečem oglju dogreli, nato pa jo odvlekli nazaj k norcu. To so ponovili tudi štirikrat ali petkrat v istem dnevu. Ko so bile surove posode nekako oblikovane, so zunanji, večji posodi z mehaničnimi škarja-

mi odrezali vrhnji rob, da so notranje posode iz skupnega obdelovanca lahko razdružili. Take surovce so delno uporabljali za nadaljnjo predelavo v naročene bakrene posode raznih velikosti in oblik ali pa jih hkranili za kupce, ki so prihajali ponje za nadaljnjo predelavo. Iz takih surovih

bakrenih posod so izdelovali najrazličnejše posode, od skodelic in skodel, krožnikov in lavorjev do gospodinjskih kotlov za odprta ognjišča, kotlov za kuhanje svinjske hrane in žganjekuhnih kotlov.

Za dvigovanje obeh norcev in za vpihovanje zraka v kurišče z ogljem za dogrevanje bakrenih polizdelkov je v fužini deloval poseben pogonski sistem. Vodo iz potoka Lokavšček so prvi graditelji te fužine zajemali in po umetni strugi vodili v poseben kamnit zbirni bazen nad fužino. Ker zbirni bazen ni bil vodotesen in je precej vode iz njega odtekalo, so vodo v njem zbirali v popoldanskem času in čez noč. Obratovali in kovali so samo zjutraj in dopoldne in v tistem času porabili vso vodo iz bazena. Le, ko je bilo deževje, je vode v zbiralnik sproti priteklo dovolj in so lahko kovali več časa.

Iz vodnega zbiralnika je voda pritekala po železni cevi do vodnega kolesa z vodnimi korci. Kolo je poganjalo oba norca. Za pihanje zraka in za pogon mehaniških škarij pa so iz vodnega zbiralnika vodili vodo po posebni železni cevi v vodno turbino, ki je prek jermenice poganjala centrifugalno zračno črpalko in tlačilko, iz katere so zrak potiskali v kurišče za taljenje in dogrevanje bakra, in kovinske škarije.

Ob potoku Lokavšček je bilo poleg Bavčerjeve fužine še nekaj drugih obratov.

Največ je bilo žag, pet ali šest, in še dve mizarški delavnici ter dva mlina. Lokavec je kar velik kraj, ki ima potoke tudi v svojem spodnjem delu. Tudi tiste potoke so ljudje izkoriščali za razne dejavnosti ob vodi. V Lokavcu je bilo svojdan kakšnih dvajset ali celo več vodnih koles.

Želim, da bi ohranil vsaj glavni, osrednji del kovačije z vsemi tehničnimi pripomočki. Vse skupaj bi rad uredil tako, da bi bilo zanimivo za ogled. Morda bi bilo mogoče vse naprave toliko obnoviti, da bi se lahko videlo, kako so v preteklosti delovale. Vendar bi tak podvig zahteval ogromno sredstev. Težko bi bilo obnoviti zajetje vode iz Lokavščke in njeno zadrževanje v zbiralniku. Zato bi bil zadovoljen že s tem, če bi naprave vsaj do te mere restavriral, da bi bile primerne za ogled. Škoda bi bilo, če bi Bavčerjeva fužina izginila, kakor so bile izginile že skoraj vse druge fužine tod okrog.«

Lastnik Dušan Bavčer je še povedal, da si je ostanke fužine pred nekaj več kot letom ogledal sodelavec goriške območne enote Zavoda RS za varstvo kulturne dediščine. Potem pa se ni več oglašil... Škoda, saj je objekt z obstoječo mehansko in strojno opremo eden izmed redkih tehniških spomenikov o predelovanju bakra v bakrene izdelke pri nas in upoštevanja vredna ostalina naše kulturne dediščine.

Ker je Bavčerjeva fužina nekadaj oskrbovala z bakrenimi polizdelki in z bakreno posodo ves takratni slovenski prostor in še del Hrvaške, bi kazalo podpreti prizadevanja njenega lastnika, da bi obnovil njeno propadajoče ostrežje ter pogonsko vodno kolo in kamnito ogrado vodnega zbiralnika ter uredil vse drugo, kar bi zagotovilo predstavljanje delovanja fužine v letih njenega polnega razcveta. Zato priporočamo tistim, ki vedo karkoli do sedaj še nepoznanega o tej fužini ali imajo o njih kakršne koli slike, fotografije in listine, naj pokličejo Dušana Bavčerja v večernem času po telefonu na št. 070/672-933 ali pa napišejo na naslov: Lokavec 153, 5270 Ajdovščina.

Leva slika na levi strani:

Dušan Bavčer s protiutežno zajemalko za ulivanje staljenega bakra v kalupe.

Desna slika na levi strani:

Grafitni lonec za pretaljevanje bakra.

Slika na levi:

Končni izdelek - bakreni kotel in dva polizdelka - 5 do 7 milimetrov debeli bakreni omleti, iz katerih so oblikovali bakrene posode.

Na tleh sta bakrena umivalnika.

KAKO JE NASTALO CERKNIŠKO POLJE

Andrej Kranjc

Društvo ekologov Slovenije je izdalo v letu 2002 zanimivo in poučno monografijo o Cerkniskem jezeru z naslovom »Jezero, ki izginja«.

»Tega dela ne bi bilo brez mnogih srčnih raziskovalcev, ki jih je prevzel nepojmljivi svet Cerkniskega jezera«, piše v zahvalni besedi urednica monografije Alenka Gaberščik in nadaljuje: »Zato sem hvaležna vsem, ki so v preteklosti svoja opazovanja zapisovali in tako omogočili, da so njihova spoznanja postala dostopna tudi drugim. Hvaležna sem tudi tistim, ki so vedenje z ustnim izročilom prenašali iz roda v rod. Posebno sem hvaležna polihistorju Janezu Vajkardu Valvasorju, ki je s svojim esejem pustil neizbrisne sledove na vseh kasnejših raziskovalcih. Danes celovitega polihistorskega pogleda ne zmoremo več. Postali smo specialisti. Vsak pozna le delce skrivnosti narave in samo združevanje znanja omogoča, da je človek lahko spet polihistor. Polihistorstvo so omogočili vsi avtorji, ki so se mi pridružili pri pripravi vsebin za monografijo in s svojimi fotografijami obogatili delo...«

V reviji Kras bomo poslej predstavljali ugotovitve raziskovalcev, ki so sodelovali kot avtorji v monografiji »Jezero, ki izginja«. Tokrat predstavljamo prispevek akademika prof. dr. Andreja Kranjca »Geologija in geomorfologija« Cerkniskega jezera.

Uredništvo

Južni del Slovenije, kjer leži tudi Cerknisko jezero, sodi k dinarskemu krasu. Hrbtenico osrednjega dela dinarskega krasa v Sloveniji predstavlja visoki kras, vrsta visokih kraških planot od Banjšic na severozahodu preko Trnovskega gozda, Hrušice, Nanosa in Javornikov do Snežnika na jugovzhodu. Vzhodneje od visokega krasa je drugi pas visokega kraškega svetâ, od Krimskega višavja preko Blok in Velike gore do Goteniške gore. Med temi višavji je, prav tako v dinarski smeri (severozahod-jugovzhod), poglobljeno notranjsko podolje, pas nižjega svetâ, ki se začne nad Ljubljanskim barjem in se konča nad dolino Čabranke. V dnu tega podolja, ki je do sedem kilometrov široko, je poglobljena vrsta zaprtih globeli - kraških polj. Na severozahodu je najprej Logaško polje, okoli 475 metrov nad morjem, proti jugovzhodu mu sledijo Planinsko polje (450 m n.m.), Cerknisko polje (550 m n.m.), Loško polje (575 m n.m.) in Babno polje (750 m n.m.), že na hrvaški meji.

Tektonske zasnove

Na tesno povezanost omenjenih velikih reliefnih potez s tektoniko ne kažejo le razporeditev teh planot in podolij v dinarski smeri in dolga, visoka ter enakomerna »tektonska« pobočja nad ravnim dnem polj, ampak kažejo predvsem predjamski nariv in idrijska prelomnica, ena najpomembnejših

tektonskih črt na slovenskem ozemlju, ki poteka vzdolž notranjskega podolja. Ali pravilneje - notranjska kraška polja so nastala vzdolž idrijske prelomnice. Predjamski nariv je najstarejša prelomna dislokacija na območju Cerkniskega polja. Vendar tu narivni pokrov ni več tako izrazit in izdaten; prerivni prelom prehaja v narivnega in je torej blizu njegova izhodiščna struktura - poševna in prelomljena gruda.

Na ozemlju Cerkniskega polja so ob idrijskem prelomu nagubane in narinjene skladovnice kamnin, premaknjene predvsem v smeri severozahod-jugovzhod. Ob tem prelomu je tod prišlo do okoli en kilometer dolgega vodoravnega premika. Posamezni tektonski bloki so verjetno premaknjeni tudi v različne višine. Slivnica je, na primer, bolj dvignjena od Križne gore, Kamne gorice ali Javornikov. Vodoravni premiki so mlajši od prerivnih. Premiki so bili najmočnejši v terciarju, računati pa je treba z njihovo aktivnostjo tudi v kvartarju (Gospodarič in Habič, 1979). Tudi za hidrološke razmere je potek predjamskega in idrijskega preloma zelo pomemben, saj kaže, da je med Dolenjim jezerom in Cerknico paket triasnega dolomita najožji. S pomočjo vrtin je bilo ugotovljeno, da so kaverne še v globini 100 m (Breznik, 1961).

V teh dogodkih in premikih velikih kamninskih gmot so tudi vzroki za nastanek Cerkniskega polja. Vzdolž idrijske prelomnice se je oblikoval dinarsko usmerjeni nižji svet. Ob sami prelomnici oziroma med tektonskimi prelomi pa ni šlo le za navpične premike, ampak je šlo tudi za

vodoravne premike. Posamezne tektonske grude so se vzdolž prelomnice premikale v različne smeri. Na nekaterih mestih je prišlo do razpiranj, kar bi bilo lahko vzrok za nastanek osnovne kotanje, ki so jo eksogene sile spremenile v polje. Vendar najnovejše raziskave tega ne potrjujejo in tako še vedno ni zadovoljive razlage za nastanek teh prvotnih kotanj (Vrabec, 1949), v katerih so potem zunanje sile izoblikovale zaprte depresijske oblike - današnja kraška polja. Tektonika je v vsakem primeru igrala pri zasnovi Cerkniskega polja bistveno vlogo.

Geološka (kamninska) podlaga

Za preoblikovanje preproste tektonske poglobitve v pravo kraško polje pa so bile bistvenega pomena druge sile, zunanje, ki preoblikujejo zemeljsko površje - razpadanje kamnin, erozija, korozija (zakrasevanje), premikanje odkladnin, njihovo ponovno odlaganje. Kako pa se te sile preoblikujejo, je odvisno tudi od geološke podlage, predvsem od tipa kamnin. Vsa kotanja Cerkniskega polja je oblikovana v karbonat-

nih kamninah, to je v triasnih in jurskih dolomitih ter v jurskih in krednih apnencih.

Triasni dolomit gradi površje med Planinskim poljem in Cerkniskim poljem ter jugozahodno vznožje Slivnice. Vnovič se pojavi v ozkem pasu pri Gorenjem Jezeru, od koder se nadaljuje na Loško polje. Tako je tudi severovzhodni del dna Cerkniskega polja iz tega dolomita, razen pod Grahovim, Žerovnico in Lipsenjem, kjer je jurski (liasni) apnenec. Zgornjetriasni dolomit je skladovit in pasnat, ob prelomih in lezikah pogosto spremenjen v milonit. Kjer je narijen na spodnjekredne in malmske kamnine, je milonitna cona debela tudi več kot 10 m.

Oblikovanje same kotanje Cerkniskega polja ter njegove hidrografske značilnosti so v največji meri odvisne prav od lege dolomita in apnenca. Triasni dolomit pri nas marsikdaj štejemo med kamnine, ki ne zakrasevajo, v vsakem primeru pa na njih kraški pojavi in oblike niso tako razviti kot na apnencih. V podrobnem tudi ta dolomit ni ves enak in od razmerja med mineraloma dolomitom in kalcitom v tej kamnini je tudi odvisno, kako je dolomit podvržen zakrasevanju. Od stopnje zakraselosti pa so odvisne hidrološke lastnosti. V obravnavanem dolomitu so ponekod številne vrtače (severovzhodno od ceste Cerknica-Rakek-Ivanje selo in v zaledju izvirov Žerovnišnice). Voda iz nekaterih ponikev v dnu Cerkniskega polja (Rešeto, Retje, Vodonos) odteka skozi dolomit proti severu v jurski apnenec Logaške planote in dalje v izvire Bistre in Ljubljance. Torej tudi dolomit v dnu Cerkniskega polja ni povsod vododržan (Gospodarič in Habič, 1979).

Na Cerkniskem polju so jurske kamnine razgaljene predvsem na vzhodnem obrobju tja do Križne gore in Loškega polja. Gre za skladovite apnence in dolomite liasne stopnje, za malmski krušljivi apnenec ter neskladoviti zrnati dolomit. Pestra litološka sestava kamnin se odraža v različni zakraselosti. Spodnjeliasni dolomit je po zakraselosti podoben zgornjetriasnemu. Površinske in podzemelske kraške oblike pa so razvite v krovnem liasnem in doggerskem apnencu, ki sta brez dolomita. Skozi ta apnenec tečejo vode proti severu, proti izvirov Ljubljance, v globinah od 50 do 100 m. Posebno hidrološko vlogo imajo malmske kamnine jugozahodnega dna polja, kjer se menjavata apnenec in dolomitizirani apnenec. Ta sestava vpliva na drob-

Hidrogeološki položaj Cerkniskega polja z zaledjem – iz monografije o Cerkniskem jezeru »Jezero, ki izginja«, 2002

no oblikovanost estavel in ponikev ter na nastajanje novih požiralnih mest. Ponikve so verjetno tam, kjer so paketi apnenca debelejši, kjer je večja pretrtost zaradi razpok in prelomov in kjer je pokrov pleistocenskih naplavin tanjši (Gospodarič in Habič, 1979).

Od krednih so na Cerkniškem polju zastopane spodnjekredne kamnine. To so debelo skladoviti apnenci, razgaljeni v vznožju Javornikov in v zahodnem robu polja južno od Zelš pa do Rakovega Škocjana. V njih je oblikovan tudi severozahodni del skalnega dna polja, Jamski zaliv. Nekaj spodnjekrednih kamnin se pojavlja tudi pri Gorenjem Jezeru. V teh kamninah so največje jame na Cerkniškem polju. Na njih je površje najbolj zakraselo in skalno dno najnižje. Ugodne so za zakrasevanje in skoznje se pretaka kraška voda precej neovirano (Gospodarič in Habič, 1979).

Že na videz je velika razlika med severovzhodnim in severozahodnim robom polja na eni strani ter jugozahodnim in jugovzhodnim obrobjem na drugi strani. Med dnom in obodom ni ostre meje; dno počasi prehaja v pobočja pod Slivnico oziroma v griče, ki ločijo Cerkniško polje od rakovsko-unškega polja oziroma uvale. Sama površina je relativno gladka in »mehko«² zaobljena. Kljub relativno tankemu pokrovu prsti ni videti skal, ki bi morale na površje. To je, seveda, tudi rezultat človekovega dela - vendar se je človek čiščenja kamenja lotil predvsem na dolomitu, kjer so ugodnejše naravne značilnosti, ne pa na apnencu. Kjer je obod iz apnenca, predvsem na jugozahodni strani, kjer se nad poljem dvigajo strma in visoka pobočja Javornikov, je prehod z ravnega dna polja v pobočje zelo oster in takoj se pokažejo značilnosti kraškega površja - droben zelo razgiban relief, velik delež skalnatega površja in zelo neenakomeren pokrov prsti. Zato tudi ni čudno, da ti deli niso izkrčeni, ampak so prepuščeni gozdu.

Ob sodelovanju eksogenih sil, ki so površje predvsem zniževale, se je geološka zgradba precej spremenila. Danes je približno taka, kakor je bila v kvartarju.

Ponikve so vrezane v uravnani in plitvi del skalnega dna jezera.

Relief je znižan za kakšnih 2000 m. Prvotno 2,5 km oddaljeni gubi sta približno dvakrat bliže, naravnica pa je razgaljena za kakšen kilometer bolj severovzhodno kot prej. Severovzhodno krilo je domnevno dvignjeno ob narivu za skupaj več kot 1,5 km, strukturni paketi pa so vodoravno premaknjeni ob glavnih dislokacijah za najmanj en kilometer, ob manjših zmikih ustrezno manj (Gospodarič in Habič, 1979).

Geomorfološki razvoj

Eksogene sile so pričele vplivati na razvoj površja takoj, ko se je to pojavilo nad morsko gladino. Zakrasevanje je bilo sprva najmočnejše v obrobni apnenčevih ozemljih, v poznejšem razvoju pa se je stopnjevalo zaradi morfoloških sprememb v spodnjem delu porečja Ljubljane, ki jih je povzročilo predvsem neotektonsko spuščanje Ljubljanskega barja. Po dokončni prestavitvi vodnih tokov v podzemlje so na oblikovanje kraških globeli vplivale klimatske spremembe v kvartarju.

Na triasnem dolomitu in na nekarbonatnih kameninah v porečju Cerkniščice se je uveljavljalo predvsem fluvialno preoblikovanje, skladno z razvojem notranjskega podolja, ki je s prvotnim površinskim odtokom predstavljalo lokalno polje. V enakih morfogenetskih in klimatskih razmerah se je v porečju Cerkniščice obliko-

val dolinasti relief, na Cerkniškem polju pa se je predvsem zaradi koncentracije skoraj desetkrat večjih količin vode oblikovala sprva široka ploska dolina. V dnu te doline se je razvila plitva, toda obsežna kraška globel, ki so ji šele mlade kvartarne naplavine dale podobo današnjega kraškega polja.

Površinski tok Cerkniščice je imel pomembno vlogo pri poglobljanju dna Cerkniškega polja. Cerkniščica je prvotno tekla proti severozahodu (na sedanji nadmorski višini okrog 610 m) in oblikovala logaški ravniki (od Begunj do Logatca). Ko je preusmerila svoj tek na Cerkniško polje, je vplivala na njegov razvoj predvsem s svojimi naplavinami, s katerimi je zasipala odtočne kanale in zaježevala podzemski odtok. Z naplavinami je tudi zaščitila skalno dno polja pred erozijskim poglobljanjem, hkrati pa pospeševala robno korozijo in s tem širjenje dna polja na apnencih proti vznožju Javornikov in na odtočni strani.

Strmo in visoko pobočje Slivnice na dolomitni osnovi je izredno skromno razčlenjeno. Pač pa je zelo razčlenjeno pritočno obrobje v predelu med Žirovnico in Gorenjim Jezerom. Postopno zakrasevanje višjega obrobja polja se kaže v zatrepnih dolinah, ki so nastale predvsem ob kraških izvirih.

Preval v višini 640 do 650 m med Loškim poljem in Cerkniškim poljem je ostanek nekdanjega površinskega teka voda. Kasneje voda tega prevala ni več zniževala,

ker se je prestavila v podzemlje. Tudi v vznožju Javornikov so ohranjene, sicer v manjšem obsegu, police, ki kažejo na starejšo uravnano, v katero je bilo poglabljeno današnje dno Cerknškega polja. Lahko domnevamo, da je v času, ko je bil dotok na Cerknško polje z Laškega polja že samo podzemeljski, voda s Cerknškega polja odtekala proti Unškemu polju in naprej proti Planinskemu polju še po površju. Tudi tu se je odtok dokončno prestavil v podzemlje, ko so bili oblikovani prevali v višinah med 570 in 580 m.

V kratkem je mogoče reči, da je bilo Cerknško polje del večje doline s površinskim pritokom in odtokom, katere dno je bilo v nadmorski višini med 650 metri na pritočni in 570 metri na odtočni strani. Predvsem na račun kraških procesov se je dno doline poglobilo za okoli 40 m in s tem preoblikovalo v zaprto globel - današnje kraško polje.

Samo skalno dno Cerknškega jezera ni tako uravnano, kot je sedanja ravnica, ki jo vidimo, in jo sestavljajo kvartarne in recentne naplavine. V celoti rahlo visi od severovzhoda proti sredini polja, pri Cerknici pa je v dolomitu manjši prag. Skalno dno je najnižje v srednjem delu; približno tam, kjer teče današnji Stržen. Najmočnejše je poglabljen Jamski zaliv, proti kateremu vodi iz osrednje kotanje dobro zaznavna poglabitev, morda nekdanja struga. Najnižja znana točka živoskalnega dna je lokalna poglabitev v obliki vrtače (morda nekdanji ponor) v Jamskem zalivu, v bližini vhodov v ponorne jame, v nadmorski višini 536 metrov.

Sedanje ponikve so vezane na uravnani in plitvi del skalnega dna, ponorne jame pa na zakraseli rob Jamskega zaliva, 5 do 8 metrov nad skalnim dnom. Z vrtnji so naleteli na kraške votline tudi do 30 m globoko pod skalnim dnom polja.

Kvartarne in recentne naplavine, ki dajejo sedanjo podobo dna Cerknškega jezera - zelo uravnana aluvijalna oziroma poplavna ravnica - so različno debele. Deloma so rezultat odlaganja površinskega pritoka Cerknšice, ki je odložila vršaj skoraj do tretjine polja. Na robu vršaja je vas Dolenje Jezero in v neposredni bližini skupine največjih ponikav. Debelina teh naplavin je med štirimi in desetimi metri. Najdebeleše naplavine so v lokalnih poglabitvah. V omenjeni lokalni poglabitvi (do nadmorske višine 536 m) v Jamskem zalivu

je naplavina debela 16 m. Cerknški vršaj sestavljajo predvsem dolomitni grušč, prod, pesek in razne ilovice. Jezerske naplavine pa sestavljajo predvsem različne ilovice (pogosto karbonatne) in glin ter pesek.

Na podlagi živoskalnega dna in sedimentov, ki ga pokrivajo, je mogoče rekonstruirati razvoj Cerknškega polja v kvartarju:

1. Podzemeljski dotok na polje je bil v višini okrog 545 m, odtok pa v višini 542 m. Nadaljevalo se je neenakomerno poglabljanje skalnega dna (v Jamskem zalivu do 536 m) in oblikovanje podzemeljskih odtokov v ustreznih višinah.
2. Prišlo je do starejšega zasipa iz rumenorjave pasovite ilovice. Zasuti so bili številni požiralniki v dnu polja ter ponorne jame v obrobju.
3. Faza preperevanja, erozija, spiranje in odnašanje starejšega zasipa. Klima je bila ugodna za odlaganje sige v jamah.
4. V vlažni klimi srednjega würma (pred 50.000 do 30.000 leti) je bila odložena siva jezerska glina. Glina jezera je niha la za več metrov in siva glina je v vhodnih delih jam prekrila sigo in s tem prekinila njeno rast.
5. Med zadnjo würmsko ohladitvijo je Cerknšica močno nasipala vršaj in s tem zajezevala vode v vzhodni polovici polja, kjer se je odlagala rjava ilovica. Zaradi izrazito hladnega podnebja konec te faze je bilo polje pretežno suho (stepska vegetacija in kontinentalno podnebje), razgaljena kamnina je močno razpadala, razmere niso bile ugodne za odlaganje sige.
6. Postglacialna klimatska sprememba je zavrla naplavljanje drobirja in prevladovalo je vrezovanje strug in spiranje naplavin v podzemlje.
7. V poznem glacialu in spodnjem holocenu (allerödski interstadial, 12.000 do 10.000 let pred sedanostjo) so se odlagale temnorjave ilovice in organsko blato, ilovica s polži; nastajala je šota. Polje je imelo značaj močvirja. V jamah se je odlagala siga. Zaradi posebno debelih glinastih plasti v jugovzhodnem delu polja nekateri raziskovalci menijo, da je bilo v pleistocenu na Cerknškem polju trajno jezero (Gams in sodelavci, 1988).
8. Sedaj spet prevladuje odnašanje nad odlaganjem. To se kaže v nastajanju gre-

zov, v odnašanju naplavin in drugih erozijskih pojavov na površju in v podzemlju. Vodni tokovi nekje oblikujejo nove skalne rove, drugje so prerezali naplavine in dosegli skalno dno. Relativno veliko nihanje vodne gladine bolj pospešuje praznjenje kot pa zapolnjevanje Cerknškega polja s sedimenti (Gospodarič in Habič, 1979).

Cerknško polje je torej z vseh strani zaprta depresija z ravnim dnom in z različno visokim in strmim obodom. vzdolž notranjskega podolja, v dinarski smeri, je reliefna stopnja proti severozahodu, proti Unško-Rakovškemu polju (uvali), na najnižjem mestu visoka okoli 40 metrov, proti jugovzhodu (Loškemu polju) pa okoli 100 metrov. Jugozahodni in severovzhodni obod sestavljata visoki kraški planoti, Javorniki in Bloke, kjer so pobočja povsod višja od 300 do 400 metrov. Prehodi med dnom Cerknškega polja in obodom so ponekod izraziti in zelo strmi, na primer v jugovzhodnem kotu in v večjem delu vznožja Javornikov. Ponekod so prehodi v sicer strma pobočja počasni, kot je vznožje Slivnice, ponekod pa se dno počasi dviga in brez stopnje prehaja v pobočja ali stranske doline, kot je prehod nad Grahovim v Strmec. Polje, to je celotna zaprta kotanja, meri okoli 38 kvadratnih kilometrov, od katerih je v resnici ravnega dna (ki ga občasno zalije najvišja voda jezera) kakšnih 28 kvadratnih kilometrov. Sama aluvijalna ravnica je res ravna, saj so nakloni površja povsod pod 10 odstotki, to je med 0,5 in 1,0 %. Višji deli dna, na primer cerknški vršaj, imajo tudi večje naklone, okrog 20 %. Nakloni javornških pobočij, ki se spuščajo proti polju, pa so med 17 in 31 % (Kranjc, 1986).

Viri:

- Breznik, M., 1961: Akumulacija na Cerknškem in Planinskem polju. - Geologija, 7, 119-149, Ljubljana
 Gams, I.; Gospodarič, R.; Sket, B.; Gregori, J., 1988: Cerknško jezero. - Enciklopedija Slovenije, 2, 40-42, Mladinska knjiga, Ljubljana
 Gospodarič, R.; Habič, P., 1979: Kraški pojavi Cerknškega polja. - Acta carsologica, 8, 7-162
 Kranjc, A., 1986: Cerknško jezero in njegove poplave. - Geografski zbornik, 25, 71-123, Ljubljana
 Vrabec, M., 1994: Some thoughts on the pull-apart origin of karst poljes along the Idrija strike-slip fault zone in Slovenia. - Acta carsologica, 23, 157-168

Popotnica Parku Škocjanske jame ob prejemu MAB plakete

NAJ BO RAVNOVESJE MED NARAVO IN LJUDMI DOMA PRAV TU, PRI NAS NA KRASU!

Vanja Debevec Gerjevič

Pogosto radi razmišljamo o domu, o družini, o ljudeh, ki so nam blizu. Ko dodamo še stvari in dogodke, ki smo jih vzeli za svoje, dobi kraj, kjer živimo, novo podobo. Že pregovorna navezanost na domači prag pa, s prvim korakom čez dvorišče, prevzame nase še odgovornost. Prav ta obvezujoča skrb je tista, ki naš dom poveže z zapuščino prednikov in ga oblikuje v zibelko prihodnosti.

Na svetu je več kot 6 milijard ljudi, ki živijo pretežno v velikih mestih. Z razvojem tehnologije se je z izjemnim napredkom povečal tudi človekov vpliv na okolje. Če se ta njegov vpliv razvije v smer brezbriznega izkoriščanja naravnih virov ali nespoštljivega odnosa do naravnih zakonitosti in drugih oblik življenja, tvegamo resne poškodbe ali celo uničenje naravnega okolja.

Z željo po iskanju primernih rešitev, ki bi ljudem in naravi omogočale življenje v njunem medsebojnem ravnovesju, je leta 1968 Organizacija Združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo - UNESCO (United Nations Educational, Scientific, Cultural Organization) spodbudila svetovno priznane strokovnjake iz Združenih narodov (UN), Svetovne organi-

Jakopinov skedenj v Škocjanu

Zračni pogled na srce zavarovanega območja parka Škocjanske jame

zacije za prehrano (FAO) in Svetovne zdravstvene organizacije (WHO), da skupaj z Mednarodno zvezo za varstvo narave (IUCN) in z Mednarodnim biološkim programom (IBP) oblikujejo podlage za mednarodni razvojni program »Človek in biosfera«. Sčasoma se je uveljavilo prepričanje, da mora biti tak program interdisciplinaren in da se mora ukvarjati z rabo in ohranja-

njem genetskih virov ter primerov značilnih ekosistemov, izvornih življenjskih prostorov rastlin in živali, preostankov populacij redkih in ogroženih vrst. Sedaj deluje pod Unescovim okriljem poseben program MAB. Kratica, ki je izpeljana iz besedne zveze »Man and Biosphere« - »Človek in biosfera« ter poudarja pomen ravnovesja med ljudmi in prav posebnimi kraji v gorah,

puščavah, tropskih gozdovih, ob ledenih jezerih in rekah, kjer ljudje bivajo.

Prvo biosferno območje je bilo razglašeno leta 1976. Z leti se je število takih razglašanih biosfernih lokacij povečevalo in združevalo v mrežo biosfernih območij, kjer lahko s primernim zavarovanjem posebnih ekosistemov, z raziskovanjem, izobraževanjem in naravi prijaznim razvojem stremimo k ohranjanju vse tamkajšnje biološke pestrosti, ki ni le zapis, ampak celovito bivanje živega in neživega svetâ. Danes obsega svetovna mreža 459 biosfernih območij ali tako imenovanih MAB lokacij v 97 državah svetâ. Osemindvajsetega oktobra 2004 so na Sedežu UNESCO v Parizu tudi Park Škocjanske jame sprejeli v svetovno mrežo biosfernih območij kot Biosferno območje Kras.

S poimenovanjem Biosferno območje Kras je Kras dobil novo ime za domovanje kamnitih zidov in streh, kalov, vode v štirih in globinah jam, vztrajnih in radodarnih rastlin kraške gmajne in edinstvenih živali večne teme. Srce Biosfernega območja Kras predstavlja osrednje in zavarovano območje parka Škocjanske jame, ki ga je v dolgi zemeljski zgodovini z vztrajnim raztapljanjem apnenca izoblikovala voda. Temu območju se pridružujeta še dve večji območji – vplivno območje parka, na katerem je odgovornost ljudi za dogaja-

Izobraževanje za odgovorno ravnanje je glavno vodilo mreže šol parka.

BIOSFERNO OBMOČJE KRAS

nje v naravi izredno velika. Vplivno območje parka obsega porečje Reke od Snežnika do Škocjana in že s svojim imenom pove, da je treba tod namenjati vodi v izvirnih potokih in rekah posebno pozornost in skrb.

Novo opredeljeno tranzicijsko območje pokriva ozemlje občine Divača, kjer površinskih vodâ ni, toda podzemljski svet je tod bogat s skrivnostnimi rovi, s prelepimi jamami in z vodo. Zato je odgovorno ravnanje s površjem tisto, ki bo omogočalo ohranjanje nedotaknjenih ekosistemov podzemlja. In prav pri tem se kaže čudovita lastnost večno skritih podzemnih jezer in rek: ko pritekajo na dan kot vrelci ali izviri Timave, prinašajo s seboj zapis o kakovosti svojega bivanja.

Biti in živeti na Krasu ni bilo nikoli lahko. In vendar se je oblikovala izjemna povezanost človeka s kamnitim svetom. Pokrajina, ki je nudila dom mnogim raziskovalcem kraških pojavov, je ponesla v svet številne slovenske besede, kot so »kras«, »dolina« in še druge. Te izraze najdemo v speleološki literaturi, ki jih je privzela kot strokovne pojme.

In tako so se vrata našega kraškega doma odprla v svet in ponosno lahko pred-

stavljamo enega izmed najzanimivejših in najbolj občutljivih ekosistemov na svetu – jame!

Znak MAB - to je znak, ki ga pridobijo vse lokacije biosfernih območij, krasijo egipčanski simbol življenja ter štiri barve. Te ponazarjajo štiri obsežne ekosisteme na našem planetu. Biosferno območje Kras se tako predstavlja v svetovni mreži območij vseh kontinentov. Če želimo opisati njegov pravi pomen, potem lahko ovrednotimo naše posebnosti in opišemo svoj prispevek k vsem štirim ekosistomom svetâ, saj je to edina pot k ravnovesju malega človeka v velikem svetu.

Modra barva ponazarja vodo na celini ali v morju

Voda je krojila usodo prebivalcem ob Reki od Ilirske Bistrice do Matavuna, kjer je pred drugo svetovno vojno obratovalo 47 mlinov in žag. Ljudje so reko poznali, njene bregove so spoštljivo opremili z mlinščicami, s škrlami za pranje in tudi z domovi, katerih arhitekturo lahko občudujemo še danes.

Voda ima v našem življenju posebno mesto, saj je vir preživetja in prav zato ji namenjamo vso svojo raziskovalno

radovednost, da nam pomaga odkriti nove poti in rešitve za ohranjanje čistosti in kakovosti tako na površju kot v podzemlju.

Z zeleno barvo so zastopani gozdovi, goščave, travišča

Nekoč je bil Kras kamnit in gol. V vplivnem območju parka spremljamo in proučujemo Reko, ki je oblikovala Škocjanske jame in ki izvira izpod Snežniškega pogorja. Tam lahko občudujemo prave strnjene gozdove... Kraške gmajne in travniki so odraz suhe pokrajine, ki pa ima izjemno bogastvo v rastlinah in množtvu živali. S primernim načinom košnje in paše ovc lahko na naraven način vzdržujemo ravnovesje v pestrosti življenja. In prav ta pestrost rastlin je tudi vir za pridobivanje medu, ki ga kranjska čebela podarja skrbnim čebelarjem.

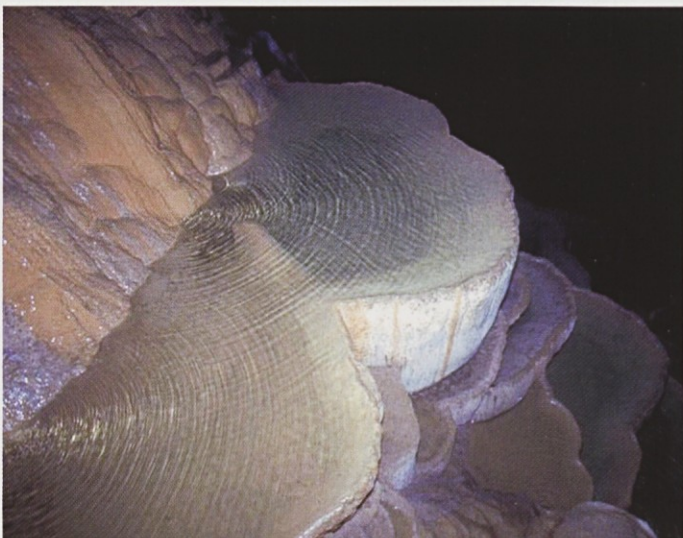
V beli barvi se prikazujejo snežna gorovja, ki zadržujejo vodo in jo počasi sproščajo v druge sisteme ter nazaj v oceane

Sneg, ki se pozimi zadrži na Snežniku, predstavlja spomladi izjemno moč velikih količin Reke, ki priteka v podzemni sistem Škocjanskih jam in

Spremljanje stanja vode v sistemu Škocjanskih jam je ena izmed glavnih nalog varstva in razvoja parka.

Podzemni svet se odlikuje tudi po velikih količinah vode.

Svetinova dvorana v Škocjanskih jamah.

nadaljuje pot proti jugovzhodnem delu Krasa in v Italijo.

Želja po raziskovanju poti vode v podzemlje in iskanju virov pitne vode je gnala pogumne in vztrajne raziskovalce krasa že od nekdaj. Skupaj z domačini so odkrili jamske dvorane in rove ter vklesali v kamen kilometre poti po jamah, da jih lahko obiskujemo, da lahko spremljamo tok Reke in ga raziskujemo kot eno izmed prvih podzemnih mokrišč na svetu, vpisanih v Seznam ramsarskih lokalitet.

Voda, ki priteka v jame, predstavlja domovanje številnim živalim, pa naj bodo to drobceni nevretenčarji v pronica-joči vodi s stropov jam ali *proteus anguinus* - človeška ribica. Vsa ta bitja predstavljajo neizmerno bogastvo pestrosti, ki ga ne najdemo nikjer drugod na svetu. Tako je naš prispevek k ohranjanju jamskega okolja izjemen, saj skrbimo za genski zapis živega sveta. Kakovost te vode pa je pomembna tudi za človeka, saj s to vodo živi in jo pije ter si ustvarja svoje bogastvo.

Spoštljiv odnos do Reke in njenih bregov je nujen, sicer v nespametnem sobivanju človek ponavadi poplav ne more preprečiti.

Rdeča barva predstavlja puščavo in pokrajine, kjer je treba z vodo skrbno ravnati

Življenje na Krasu je bilo podrejeno skrbnemu ravnanju z vodo, kar se še danes opazi v skrbni pripravi obdelovalnih površin na dnu vrtač, v izgradnji štirin in kalov. Opuščena in danes pozabljena je dejavnost pridobivanja ledu, ko so domačini pozimi v kalih lomljeni led hranili v posebej izdelanih ledenicah in ga pomladi in poleti vozili v Trst od koder se ga je z ladjami vozilo vse do Egipta. Led, ki je nastajal na vaških kalih, je nudil tudi veliko zabave otrokom, ki so na njem drsali.

Kali so bili pomemben vodni vir za vasi in tudi mesto družabnega dogajanja. Sedaj jih želimo ohranjati zaradi njihove velike kulturne vrednosti, ki smo jo dobili od prednikov v zapuščino, in kot majhne otočke, kjer so si svoja domovanja našle številne redke in ogrožene vrste rastlin in živali.

Povezava med generacijami in časovnimi obdobji je vselej sklenjena, ko se s stvarmi spoštljivo ravna in ko se jih ohranja.

Izobraževanje v programu mreže šol parka, v katero so vključene šole v

vplivnem območju parka, v tranzicijskem območju in v Italiji, temelji na preprostem načelu o skrbni odgovornosti za vodo, pa naj ta priteče in kal z dežjem ali pride v jamo z reko.

Z vodo, ki mimo našega doma in pod njim odteka v svet, so se naša vrata na stečaj odprla. Kajti samo tako lahko s svojim delom in z izkušnjami prispevamo k idejam v drugih krajih po svetu in damo prosto pot novemu znanju, ki prihaja k nam. Biosfernemu območju Kras in parku Škocjanske jame lahko za popotnico, ob prejemu MAB plakete, zaželimo veliko novih izzivov s področja varovanja in ohranjanja narave, izobraževanja, raziskovanja in trajnostnega razvoja, saj bo le tako ravnovesje med naravo in ljudmi doma prav tu, pri nas na Krasu!

Vanja Debevec Gerjevič, univ. dipl. biologinja – vodja službe za raziskovanje in razvoj, JZ Park Škocjanske jame, Škocjan 2, 6215 Divača

Dušan Jakomin, osemdesetletni duhovnik
iz tržaškega Škednja

"VESEL IN SREČEN SEM V SVOJEM POKLICU"

Bojan Pavletič

Med tržaškimi Slovenci ni dosti karizmatičnih osebnosti, a ena med njimi je gotovo gospod Dušan Jakomin, duhovnik iz predmestnega Škednja, ki je pred kratkim praznoval svojo osemdesetletnico. Kdor ga dobro ne pozna, mu tega visokega jubileja nikakor ne bi mogel prisoditi, kajti njegova neuničljiva vitalnost in pravi mladostni elan sta tisti značilnosti njegove osebnosti, zaradi katerih je treba pri njem leta starosti šteti drugače kot pri večini drugih oseb. Prijateljem in vsem, ki so mu blizu, se zdi, da se enostavno ne stara; v svoji človeški ustvarjalnosti in v svojem duhovniškem poslanstvu je vedno enak. Tak, kakršnega smo poznali v mladih letih, je tudi danes: vedno pravi ljudski duhovnik; globoko spoštovan tudi med nevernimi.

Gospod Dušan, pod tem nazivom vas poznamo vsi Slovenci na Tržaškem, pa vendar povejte našim bralcem, od kod izhaja vaš rod in kako ste prišli na Tržaško?

Rodil sem se v kmečki družini v Sv. Antonu pri Kopru. Mama je bila perica. Imel sem še sestro, Ido po imenu. Mama me je poslala samega v Trst, ko sem imel deset let, in me izročila italijanski družini, da bi nadaljeval osnovno šolo v Trstu. Vse počitnice pa sem vedno doživel doma. Tako sem dejansko šel od doma, ko sem imel deset let, leta 1935.

Ali se po tolikih letih bivanja med Tržačani počutite še vedno kot sin Istre, ali pa vam je svet našega obmorskega mesta že bližji in bolj domač? Ste bolj Tržačan ali bolj Škedenjč?

Na to vprašanje nisem nikoli izrecno pomislil. Odgovarjam sedaj, ko sem prekoračil osemdeset let. Po vsem tem, kar si preživel, najprej in najbolj začutiš v sebi korenine, hišo - dom, dvorišče, njive, polja, gozdove, prvo šolo, cerkev. Skratka, s sodobno besedo teritorij svojega prvega oblikovanja. In seveda osebe, s katerimi si živel od otroških let dalje. Kraj, od koder si prišel. To izstopa in se stalno vrača, ko si v letih.

Dvainpetdeset let živim v Škednju in sem dobil "državljanstvo", ker sem se posvetil temu kraju, ki je bogat rudnik kulturnega življenja; posvetil sem mu posebno razpoložljivost in pozornost z različnimi publikacijami.

Objameš vse, kar si pozitivnega dobil iz teh krajev. Sem Antončan, Tržačan, Škedenjč. Po krajih, ki so te izoblikovali in dali svoj pečat. Mediteransko podnebje, ki ti daje sonce. To pomeni bogastvo. Duhovno bogastvo, zdrav optimizem, ki sloni na veri, da potem daješ...

Polje vaših zanimanj je izjemno široko, saj vas poznamo ne samo kot enega izmed naših najbolj priljubljenih duhovnikov, ampak tudi kot kulturnega delavca, glasbenika, etnologa, radijskega in časopisnega časnika, zgodovinarja, družbenega delavca in verjetno še kaj. Kako ste se ob vsem tem odločili prav za duhovniški poklic?

Najlepši in najprimernejši odgovor dobim v Gregorčičevih besedah: "Kar more, to mož je storiti dolžan." Toliko bolj, če si se odločil za poklic - poslanstvo, ki je že po svojem bistvu in cilju namenjeno človeku, in stremiš k temu. To ti je življenjska pot. Zame je bilo poslanstvo duhovništva edino primerno; drugih poti nisem videl in jih še danes ne vidim. Po petinpetdesetih letih duhovništva iskreno izjavljam, da sem vesel in srečen v svojem poklicu, kar poskušam dajati vsakomur, ki se mi približa. Še zlasti, če pomislimo na izredno vlogo, ki jo ima primorski duhovnik med svojim ljudstvom...

Dolgo vrsto let ste dušni pastir v narodnostno mešani župniji. Kako vas sprejemajo kot Slovenca italijanski verniki?

Kadar daješ spoštovanje in razpoložljivost, dobiš tudi odgovor hvaležnosti ter prijateljstva. Večina italijanskih Škedenjcev me sprejema kot svojega duhovnika, na katerega se lahko zanašajo in pri katerem lahko dobijo razumevanje in razpoložljivost. Uradno sem dodeljen slovenskim vernikom; ne pa izključno, saj tako pojmujem svoj dan v tem kraju. Zato me italijanski del večkrat vabi za krste, poroke ali pogrebe. Jezik ni meja. Je obogatitev. Naj vidijo, kaj pomeni tudi zanje slovenski duhovnik!

Iz raznih zgodovinskih virov vemo, da uradna tržaška cerkev v času fašizma ni bila Slovincem ravno naklonjena. Kako je s tem danes? Kakšni so vaši današnji odnosi z italijanskimi duhovniki?

Tudi jaz sem marsikaj grenkega doživel, a to je mimo. Si nad tem. Papež Janez Pavel II. je bil Slovan. Slovenija je samostojna in v Evropi. Vse to je vplivalo in vpliva na mišljenje mnogih italijanskih sodržavljanov, katerim kultura in sožitje nista prazni besedi. Mnogi mislijo trezneje

kot некоč. Pri skupnih obredih danes mnogi duhovniki in verniki pojejo naše pesmi. Pred leti tega ni bilo.

Ste do usode naše narodne skupnosti v tem delu mesta pesimistični?

Če deluješ, se trudiš, avtomatično ne moreš biti pesimist. Dobro se zavedaš dejanskega stanja, ki ni rožnato. Odgovor je samo eden: da si zavihaš rokave, da bo tudi jutri stvar šla naprej. Toliko bolj, če si veren, ker ti vera daje posebno dozo primernega optimizma, ki ni prazna beseda. Če bi ne bilo današnjega delovanja, bi bila jutri praznina. Delovanje pa je možno, ko imaš okrog sebe sodelavce, ki so pripravljeni s teboj delati in se žrtvovati. Na teh močeh sloni delovanje.

Škedenj je bil (in je morda še danes) izrazit delavski okraj s prebivalstvom, ki je bilo pretežno levičarsko usmerjeno, z močnimi levimi političnimi strankami. Ali je to vplivalo na vaše duhovniško poslanstvo? Ste, kar se tega tiče, tudi doživljali težke čase?

Vedno ponavljam to: V svetem pismu beremo, da je Bog ustvaril človeka brez vsakega pridevnika in oznake. Vidiš osebo, s katero kot zemljan deliš dan in noč, sonce in sence. Pestrost družbe je nekaj stvarnega, Živega. Naši ljudje so bili in so v večini levičarsko usmerjeni, ker jim je bil in je pri srcu finančni problem družine in bodočnosti. Ko se tega zavedaš, gre politični problem vstran. Z levičarji sem bil vedno doma, v prijateljstvu in smo velikokrat sodelovali. Skrajneže, ene in druge, pa pustiš pri miru in se jih izogibaš.

Primer malo v šali, a resničen in simboličen: Sorodniki so vprašali nekega levičarja v hudi bolezni, ki ni zahajal v cerkev: "Bo pri pogrebu Dušan spredaj ali zadaj?" "Spredaj," je bil odgovor... Cela vrsta srebrnih poročencev je vključilo tudi blagoslov v cerkvi. Ob pogrebih, ko možje čakajo pred cerkvijo obred, jim zagotavljam, da se jim ne bo streha zrušila na glavo, ko bodo stopili vanjo. In pridejo... Zakaj se ne bi pošalil tudi v resnih stvareh?

Ali kot duhovnik gojite stike tudi s Cerkvijo v Sloveniji? Pred kratkim je

Torta župniku Dušanu Jakominu ob petdeseti obletnici njegovega mašništva v Škedenju.

Naslovna stran vabila na zahvalni dan
s Perosijevo mašo "Eucharistica"
ob petdeseti obletnici
Jakominovega mašništva v Šklednju.

stopil na njeno čelo novi nadškof Alojz Uran. Je njegovo imenovanje pre-senetilo tudi vas?

Stiki s Slovenijo so za slovenskega "zamejskega" duhovnika nujni in sami po sebi umevni. Veže te prijateljstvo in kraj, kjer je naša tiskana beseda, ki jo potrebuješ. Obredne knjige, na primer, dobivamo samo iz Slovenije. Kot predsednik tržaške Duhovske zveze sem izrazil naša voščila ob imenovanju nadškofu Uranu, katerega sem osebno poznal že prej. On je odgovoril z zahvalo, z blagoslovom in z obljubo povezanosti in zanimanja za naše razmere. Vemo, da niso samo besede. Imenovanje je bilo vsekakor presenečenje. Človek, ki ga je prej določeni cerkveni krog potiskal v kot, je postal prvi. Naprej s časom!

Slovenska cerkev doživlja po spremembi politične ureditve Slovenije in njeni osamosvojitvi določeno renesanso. Kaj pa naša zamejska Cerkev, kakšne so njene perspektive za bodočnost?

Problemi so resni. Upadanje števila vernikov (tudi tu je doma asimilacija), pomanjkanje duhovnikov, problem rojstev. Kot predsednik Duhovske zveze sem si dal nalogo, da po svojih močeh s posebnimi pobudami, ki so razvidne v Našem vestniku, pripravljamo prihodnost tržaške

slovenske cerkve, ki, človeško rečeno, ni rožnata. So nekateri faktorji, ki so odvisni od sedanjega našega nastopa in gledanja v prihodnost: formalna ureditev in nove službe vernikov v Cerkvi. Klic sedanjim vernikom k večji zavesti, odgovornosti in aktivnemu sodelovanju. To moramo urediti danes, da bo jutrišnji dan manj negativen.

V duhovniškem glasilu Naš vestnik ste pred kratkim zapisali: "Vsak vernik ima svoje mesto v Cerkvi". Ker smo prebrali tudi vaše mnenje o nikodemizmu, nas zanima vaš pogled na to. Kdo je pravzaprav vernik? Kako širok (ali ozek) je ta pojem? Zapisali ste: "Nikodemi, ostanite to, kar ste!" Uvrščate torej tudi njih med vernike?

Duhovnik ne more biti propagandist. Vernik je človek, ki v vsem sledi Jezusovemu nauku in si tako prizadeva usmerjati svoja gledanja in dejanja. Vsak človek je enkratno, neponovljivo bitje, svet zase. Tudi v verskih zadevah odseva osebnost vere, ki je navsezadnje osebno razmerje z Bogom in je nekaj skrivnostnega. Osebna zadeva, ki se izkaže v javnosti, v skupnosti. Nujni pogoj.

Ne gre vsiliti nekega prepričanja. Vsi pa ne napravijo koraka bliže Jezusu; ostajajo v neki razdalji. Zakaj bi jim ne pokazali poti?

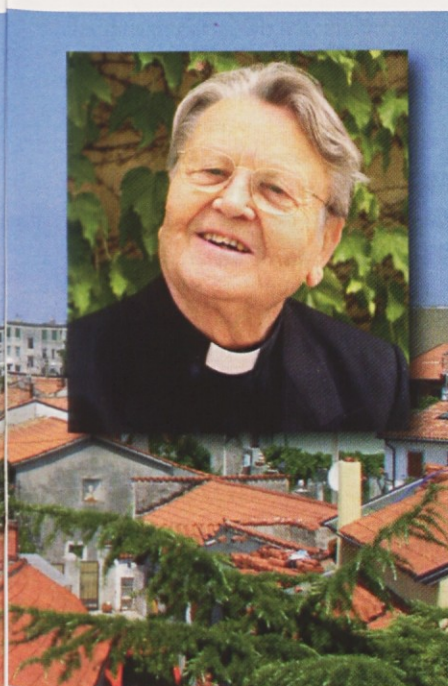
Ko se pogovarjam s človekom o verskih zadevah, vedno ponavljam: Nočem, da se za centimeter približaš meni; ostani tam, kjer si. Tudi tako lahko veliko dobrega narediš. Navsezadnje pa velja za vse: z iskanjem se Boga da najti.

Nikodem ima svoje mesto v evangeliju. Bo vedno ostal. Kje je resnična, prava vera v človeku, to samo On ve. Mi lahko samo ugibamo in smo blizu - človeku po potrebi.

Marsikdo je danes globoko razočaran po vsem, kar je doživel - predvsem v politiki - in išče nove poti, usmerja se v duhovnost, ker potrošništvo ni odgovor temu iskanju. Vloga duhovnika je tu važna, ne more biti zaprt v krogu običajnih vernikov. Od več strani, od nikodemov sem slišal: Si nam potreben.

Na nedavnem srečanju katoliških časnikarjev v Ljubljani je dr. Gril, direktor katoliškega časnika Družina, potožil, da prodaja tiska upada, da ljudje manj berejo, kot so brali nekoč, itn. Kako je glede tega v zamejstvu in sploh na Primorskem? Kaj berejo naši ljudje?

Glede branja moramo upoštevati med drugim sedanjí sistem življenja oziroma zaposlitev sedanjega človeka... Vzemimo primer mladih parov! Človek odhaja od doma zjutraj in se vrača zvečer. Ima voljo

vzeti v roke knjigo ali revijo? V časopisu bo utegnil morda prebrati naslove. Posebno, kjer so v družini mali otroci, katerim gre prednost. Kulturni nivo na splošno pada in ni velikega navdušenja za branje. Pri otrocih pa zanimanje za branje je. Dokazujejo bralne značke v šolah. Kako so pozitivne! Ali bo to ostalo, ko bodo dorasli?

Urejevati časopis ali radijske oddaje danes je odgovornost in težka naloga, saj moraš stopati bralcu naproti, da te sprejme, da te posluša, da te bere. Tu je potrebna umetnost, ki jo mora spremljati iznajdljivost.

Na mestu, na katerem ste zdaj, ste nasledili velikega slovenskega primorskega duhovnika Jakoba Ukmarja. Mnogo napora ste vložili v prizadevanja za beatifikacijo te velike primorske osebnosti. Na kakšni stopnji je sedaj postopek a njegovo posvetitev?

Msrg. dr. Jakob Ukmar je edinstvena osebnost na Primorskem. Je celo kandidat za blaženega. Neštete razprave pričajo o njem. To nalogo sem z veseljem sprejel. So pa težave. Škof Evgen Ravignani, ko sem ga ponovno prosil, je trdno obljubil, da bo začel s spraševanjem prič in da bo osebno vodil to zadevo. Rad bi zaključil vsaj škofijski del in poslal vso dokumentacijo v Rim.

Ko vlagate toliko truda za uveljavitev mož naše preteklosti pa tare slovensko Cerkev na Tržaškem hudo pomanjkanje priliva novega domačega duhovniškega naraščaja, kot ste že omenili. Mladi se ne odločajo za ta poklic in že zdaj morajo prihajati vernikom na pomoč duhovniki iz Slovenije. Zakaj je tako? Kakšna bo bodočnost slovenskih vernikov na Tržaškem brez domačih dušnih pastirjev? Sami ste mi večkrat rekli: "V Šklednju sem zadnji ..."

Več je razlogov za pomanjkanje duhovnikov; predvsem pomanjkanje vere v družini, kjer je malo otrok, zato tudi manj možnosti za duhovniški poklic. Odsotnost slovenskega primorskega duhovnika med ljudstvom je vznemirljiva zadeva. Primorski duhovnik je bil in je oznanjevalec ter delavec kulture. V tem ga ne bo nadomeščal italijanski duhovnik.

Sedanja mladina se na splošno noče vezati za vse življenje; noče biti duhovnik za vse življenje, noče se poročiti za vse življenje. Manjka čut za odgovornost. Zato vidimo hude probleme, razhajanja v družinah. Pomislimo na problem otrok, na nove generacije, ki nimajo trdne obojestranske vzgoje očeta in matere v družini!

Ko sem prikazal svoje dejansko stanje, pa to ne pomeni labodjega speva. Nasprotno!

Skleniva najin pogovor s prijetnejšo tematiko. V svojem tržaškem predmestju ste ustanovili etnografski muzej, ki temelji predvsem na vlogi in delu nekdanjih Škedenjskih krušaric. Za to delo ste dobili mnogo priznanj. Tudi iz Slovenije. Škedenjski muzej sodi sedaj med najpomembnejše zamejske kulturne dokaze o slovenski prisotnosti v Trstu, kar vam je gotovo v veliko zadoščenje. Bi lahko kratko opisali, kako je prišlo do te zamisli in kako ste jo izpeljali?

Začelo se je s knjigo oziroma z zbiranjem podatkov za knjigo o škedenjskem kruhu in krušaricah. Zadnja generacija škedenjskih krušaric - čudovite ženske - je rada pripovedovala o sebi in o svojih starših. Ko so opazile moje delo, so mi začele dajati tudi predmete. In teh je bilo vedno več. Danes se zavedam, da smo rešili

veliko pomembnih predmetov. Pred leti, ko so Škedenjci obnavljali svoje domove, bi šlo marsikaj v smeti ali na ogenj. Zbiranje me je navdušilo, da sem se zanimal vedno bolj. Nekako v boju s časom, da bi ne izgubili za vedno to, kar je naša kultura, naša zgodovina, naš dokument. Tako sem čutil moralno dolžnost, da ohranim, čuvam in dam na ogled. In kar sam od sebe je nastal muzej. Lastniki stare podrtije, sedanjí muzej, so mi jo kar darovali, število sodelavcev pa je naraščalo.

Izredna in strokovna pomoč je prišla iz Ljubljane, iz Etnografskega muzeja. Prišli so restavradorji in mladina za katalogiziranje zbranega blaga. Med tem delom je prišlo na dan več kot 1200 predmetov. In to ni vse! Vesel sem tega dela, ko vidim prihajati v muzej slovenske in italijanske šolarje, da lahko vidijo in cenijo, kaj vse so ustvarili naši ljudje. Po teh predmetih spoznajo zgodovino tega okraja in tod živčih oseb.

Povejte našim bralcem še to, kje se nahaja ta muzej in kako ga je mogoče obiskati?

Težko je opisati kraj. A, ko človek pride v Škedenj, ga domačini kmalu pravilno naslovijo. Lep naslov! Ulica Pave bianco 52. Muzej je odprt vsak torek in petek. Po telefonskem klicu na številko (00-39) 040-830-792 pa se zmenimo za obisk šole ali skupine, katerim smo na razpolago. Tudi iz Slovenije in od drugod!

Gospod Dušan, naš prijeten klepet z vami je pri koncu. Svoje redne ponedeljske verske oddaje na tržaškem radiu vedno sklenete z že skoraj ponarodelim stavkom: "Slišimo se čez teden dni, če Bog da." Želimo vam, pa tudi nam, da bi ta stavek slišali še dosti, dostikrat!

Tudi jaz si želim, da bi lahko še kaj dobrega naredil. Hvala za vašo prijateljsko prijaznost.

**Nova, poučna knjiga
profesorja
Bojana Pavletiča
iz Trsta**

Bojan Pavletič

Sokoli Tržaškega Sokola

Združenje slovenskih športnih društev v Italiji je konec leta 2004 izdalo ob osemdeseti obletnici ustanovitve Udruženja slovenskih športnih društev kot svojega predhodnika knjigo »Sokoli Tržaškega Sokola«. Napisal jo je prof. Bojan Pavletič iz Trsta, ki je zagotovo najboljši poznavalec sokolskega gibanja na Tržaškem in Goriškem. Opravil je veliko in pomembno delo, saj je večina arhivov o Tržaškem Sokolu izginila s fašističnim požigom Narodnega doma v Trstu leta 1920. Zato je avtor moral redke razpoložljive podatke rekonstruirati na osnovi pričevanj, spominov in najrazličnejših dosegljivih informacijskih virov, zapisov in listin... Knjigo je mogoče kupiti oziroma naročiti v Tržaški knjigarni, Ulica sv. Frančiška 20, tel: 040-635-954.

Uredništvo

SOKOLI TRŽAŠKEGA SOKOLA

Ravnatelj Narodne in študijske knjižnice v Trstu **Milan Pahor** v spremnih mislih h knjigi »Sokoli Tržaškega Sokola« piše takole:

Pomlad narodov na Tržaškem

Politično in narodno zorenje tržaških Slovencev se je tvorno začelo po letu 1848. Politično in narodno vrenje je takrat zajelo vso Evropo; začela se je pomlad narodov. Novi veter je zapihal tudi v Trstu. Desetega novembra 1948 je bil v Trstu ustanovni občni zbor Slavjanskega društva. To je bil začetek organiziranega

delovanja tržaških Slovencev. Ti so za sabo potegnili vse ostale Slovence, ki so bili takrat v mestu (Srbe, Hrvate, Črnogorce, Čehe, Slovake, Poljake).

Devetindvajsetega januarja 1861 je bila v Trstu ustanovljena Slavjanska (narodna) čitalnica. Do nastanka političnega društva Edinost v letu 1874 je Slavjanska čitalnica odigrala vlogo osrednjega narodnega in kulturnega slovenskega ter slovanskega središča v mestu. Politično društvo Edinost je ustanovilo list Edinost, katerega prva številka je izšla 8. januarja 1876. Listu Edinost so v letih od 1848 do 1876 utirali pot drugi časopisi: Slavjanski Rodoljub, Jadranski Slavjan, Ilirski Primorjan, Slovenski Primorec, Tržaški Ljudomil,

Slika, izdana ob 3. slovenskem vsesokolskem zletu v Ljubljani leta 1913, predstavlja peterico "predtelovadcev" ljubljanskega Sokola v "delovnih" krojih. Posneta je bila leta 1864 in je verjetno najstarejši fotografski dokument o slovenskih sokolih.

Koblar Vidic Mandič Coloreto Drachsler

PREDTELOVADCI
(VADITELJI) JUŽ-
:: NEGA SOKOLA
:: L. 1864. ::

□□

III. SLOVENSKI
VSESOKOLSKI
ZLET V LJUB-
LJANI L. 1913.

Jadranska Zarja. Ob tem živahnem utripu je bil z narodnega in političnega zornega kota pomemben ljudski tabor 27. oktobra 1878 v Dolini pri Trstu.

Prvo slovensko delavsko društvo po češkem vzoru je bilo ustanovljeno leta 1868 z imenom Čebela, vendar je cesarsko kraljevsko namestništvo zavrnilo njegova pravila. Tako je bilo treba počakati do 10. januarja 1879, ko je pričelo delovati Slavjansko delavsko podporno društvo. Kmalu za tem je 25. julija 1881 nastalo tržaško podporno in bralno društvo.

Prvi ustanovni občni zbor Tržaškega Sokola

Za podpornimi društvi se je razmahnila še telovadna dejavnost. Triindvajsetega julija 1882 je bil ustanovni občni zbor Tržaškega Sokola. Ker je italijanska tržaška mestna oblast vztrajno odklanjala ustanavljanje slovenskih javnih šol v mestu, je bilo treba stopiti na pot zasebnih šol, ki jih je uresničila Družba sv. Cirila in Metoda (CMD). Tretjega januarja 1887 je začel z delovanjem otroški vrtec pri Sv. Jakobu v Trstu, 15. oktobra 1888 pa se je začel, prav tako pri Sv. Jakobu v Trstu, pouk na slovenski osnovni šoli. V naslednjih letih so nastale v Trstu in okolici številne podružnice CMD, ki so podpirale delovanje

šol. Celotno slovensko šolsko gibanje (javno in zasebno) je bilo temeljnega pomena za rast slovenske narodne skupnosti v Trstu.

Vzporedno z vsemi ostalimi področji se je razvijalo gospodarstvo, saj so se tržaški Slovenci zavedali, da narodni preporod ne bo trajen, če si ne ustvarijo trdne gospodarske osnove. V zgodnjo dobo gospodarske rasti sodijo pogrebna društva in zadruge. Prvo znano društvo je nastalo leta 1864 v Rocolu. Nato je bila ustanovljena vrsta podobnih društev. Prave gospodarske temelje je postavila ustanovitev gospodarskih in obrtnih društev, konsumnih in denarnih zadrug. Aprila 1880 je bilo ustanovljeno v Škednju Gospodarsko društvo, leta 1883 so ustanovili Obrtnijsko društvo v Barkovljah, leta 1884 Obrtnijsko društvo na Vrdeli, leta 1888 Obrtnijsko društvo pri Sv. M. Magdalenii sp., leta 1891 Gospodarsko društvo na Frdeniču ter Rojansko posojilno in konsumno društvo. Leto 1891 je bilo prelomno leto v zgodovini slovenskega denarništva v Trstu. Takrat je začela poslovati Tržaška posojilnica in hranilnica. Osnova jo je politični vrh narodnjaškega gibanja Edinost. V naslednjih letih se je širila mreža gospodarskih in denarnih ustanov. Kakovostni vrh denarništva je bil dosežen leta 1905 z ustanovitvijo Jadranske banke v Trstu, ki je delovala na delniški osnovi kot prava poslovna banka.

V vsem tem gibanju je dobila svoje vidno mesto telovadba in kasneje šport v širših obrisih. Sokolska ideja je prišla k nam od severnih bratov Čehov. Na Slovenskem se je v drugi polovici 19. stoletja pa vse do izbruha prve svetovne vojne zelo razširilo sokolsko gibanje. Slovenski Trst in Gorica sta pri tem odigrala vidno vlogo. V italijanskem svetu so nekaj podobnega predstavljala društva Gimnastica (Triestina, Goriziana in druga).

Češka je takrat prednjačila v slovenskem svetu in je bila vzor za ostale na marsikaterem področju. Tako je že leta 1866 list Primorjan v Trstu objavil članek o Sokolih. Takrat je v Pragi delovalo društvo Severni Sokol, v Ljubljani pa je delovalo društvo Južni Sokol. Leta 1869 je sledil poskus v Trstu, ko se je 6. maja zbralo na ustanovnem občnem zboru Slavjanskega telovadnega društva Južni Sokol 65 članov. Izvolili so odbor ter sestavili pravila, vendar pravil c.k. namestništvo v Trstu ni odobrilo z motivacijo: »novo društvo bi utegnilo pri sedanjih okoliščinah javni mir kaliti... « ter »... potrebno obravnavati kot politično«. Pritožba je bila, seveda, zavrnjena. Počakati je bilo treba nadaljnjih dolgih trinajst let, do leta 1882, da je zaživel Tržaški Sokol. Njegovi pobudniki so se najprej zbrali 18. maja 1882 ter nato, po odobritvi pravil, sklicali 23. julija 1882 ustanovni občni zbor.

Razmah in zaton sokolskega gibanja na Primorskem

V naslednjih desetletjih je v Trstu in okolici zaživel pravo sokolsko gibanje, ki je postalo eden izmed stebrov narodnjaškega edinjskega tabora. Poleg telovadbe so v okvirih društva gojili izletništvo, bili so prisotni na narodnih manifestacijah, organizirali prireditve, prirejali družabnosti, veselice, plese, silvestrovanja, pustovanja, miklavževanja. Razvili so svoj prapor, imeli so svoj krog. V njihovih vrstah so delovali fantje in moški, dekleta in žene, dečki in ženski naraščaj. Nedvomno moderno za tiste čase.

Petindvajset let je delovalo društvo Tržaški Sokol, preden je v letu 1908 začelo ustanavljati svoje odseke v mestnih predelih: Rojan, Sv. Ivan, Barkovlje. Po letu 1910 se je sokolsko gibanje razširilo, saj so nastajala nova samostojna telovadna društva

Sokolovi vaditelji in vaditeljice, fotografirani 1. aprila 1913.

Slike na desni:

Najvidnejši predsedniki Tržaškega Sokola

Ivan Dolinar (1882)

Viktor Dolenc (1887)

Sokol v mestu in okolici: Škedenj, Opčine, Križ, Mavhinje, Komen, Divača (1910), Sv. Ivan, Rojan (1911), Prosek, Barkovlje, Sežana (1912), Sv. Jakob, Senožeče (1913). V svoje vrste je Sokol zajel veliko ljudi. Samo Tržaški Sokol je leta 1914 štel 895 včlanjenih, vsa tržaška sokolska župa (v navedenih včlanjenih društvih) je štela 3.620 vpisanih, od tega 1.907 članov (512 žensk in deklet) ter 1.713 naraščaja (812 deklic).

Z nastajanjem številnih sokolskih društev na Slovenskem se je pokazala nuja po medsebojnem povezovanju. Tako je 16. junija 1905 nastala Slovenska sokolska zveza. Z nadaljnjo širitvijo so nastajale pokrajinske zveze. Pri nas je leta 1909 nastala najprej Primorska sokolska župa, ki se je 5. februarja 1911 razdelila na Tržaško sokolsko župo in na Goriško sokolsko župo. V juniju 1912 je začel v Trstu izhajati Vestnik Tržaške sokolske župe.

Velik problem so predstavljale telovadnice. Tržaški Sokoli so se v prvih desetletjih selili iz telovadnice v telovadnico. Prvo svojo telovadnico so dobili leta 1904 v pritličju stavbe Narodnega doma v Trstu. Prav tako so za vadbene prostore oskrbeli v ostalih narodnih domovih - v Barkovljah, v Rojanu, pri Sv. Ivanu, v Škedenju. V nekaj letih je postala pretesna tudi sokolska dvorana v Narodnem domu v Trstu. Dodatne vadbene prostore so zato Sokoli dobili v stavbi, ki jo je Trgovsko-obrtna zadruga iz Trsta namenila šolski športni dejavnosti v današnji Ulici Battisti (takrat Corsia Stadion).

Predsednik Tržaške sokolske župe je bil Josip Wilfan, predsednik političnega društva Edinost. Predsednik Tržaškega Sokola je bil več let Otokar Rybar, poslanec v parlamentu na Dunaju in prvak narodnjaškega gibanja Edinost. Vse to še dodatno

potrjuje velik pomen sokolskega gibanja pri nas.

Posebno odmevni so bili zleti sokolov in sokolic. To so bila velika javna zborovanja z nastopi telovadcev. Zleti so bili krajevnega in vsenarodnega značaja. Pri nas so se tako odvijali tržaški zleti, primorski zleti ter, seveda, slovenski sokolski zleti. Vrh so predstavljali vseslovanski sokolski zleti v Pragi na Češkem. V Prago so hodili tudi člani sokolskega gibanja iz Trsta ter s Primorske.

Iz sokolskega telovadnega gibanja so se razvile športne panoge (kolesarstvo, sabljanje, nogomet ipd.). Tako je v Trstu deloval kolesarski klub Sokol na prelomu iz 19. v 20. stoletje, nato pa je nastalo pravo kolesarsko društvo z imenom Balkan. V letu 1904 beležimo tudi nastanek tržaške podružnice Slovenskega planinskega društva. V prvem desetletju 20. stoletja se v Trstu pojavijo tudi Orli, katoliška varianta liberalnega Sokola, vendar Orli niso dosegli širine sokolskega gibanja pri nas.

Prva svetovna vojna je prekinila delovanje Tržaškega Sokola. Začetek po končani vojni v spremenjenih okoliščinah ter v novi državi - italijanski kraljevini - je bil težak. Nov zalet Sokolu pa je preprečilo fašistično nasilje s požigom Narodnega doma v Trstu leta 1920 in Narodnih domov v Rojanu in Barkovljah leta 1921. Uničene so bile telovadnice. Italijanske oblasti so pač zelo nasprotovale sokolskemu gibanju, ker so ga upravičeno ocenile za nosilca narodne zavesti. Tako je bil Sokol med prvimi slovenskimi društvi, ki so bila načrtno in nasilno ukinjena.

Pomen Pavletičevega raziskovalnega dela

Profesor Bojan Pavletič, eden izmed utemeljiteljev slovenskega športa pri nas po drugi svetovni vojni, se je že pred leti lotil raziskovanja športnega svetâ na Tržaškem. Za sabo ima že nekaj uspešnih podvigov - natisnjenih publikacij. Tokrat se je spoprijel s Sokolom na drugačen način. Želel je prikazati sokolsko gibanje v Trstu skozi njegove vodstvene kadre in odbore, ki so dajali smernice in poganjali celotno gibanje. Vemo, da so povsod zelo pomembni prav ljudje, ki so gibalo delovanja. Iz seznamov, na katerih je zabeleženo na desetine imen, lahko črpamo spoznanje, kako globoko je bilo pri nas zasidrano sokolsko gibanje, ki je zajelo vse sloje prebivalstva - od delavca do uradnika, od meščana do podeželana, od preprostega do premožnega človeka. V sokolskem gibanju so bili fantje in dekleta, ženske in moški, deklice in dečki. Družila sta jih telovadba in narodna zavest.

Cilji in nameni sokolskega gibanja pri nas so bili podobni sokolskim gibanjem drugod. Vpliv je nedvomno prihajal iz Ljubljane in Prage. V Trstu je Sokolu dajalo ritem tudi narodnjaško gibanje Edinost, saj je sokolsko gibanje spadalo v narodno liberalni tabor.

Bogato pripoved Bojana Pavletiča je treba razbrati iz kopice drobnih podatkov in iz dolgega seznama imen. Kdor zna pravilno brati, bo knjigo »Sokoli Tržaškega Sokola« z zadovoljstvom prebral, saj ga bo obogatila z novimi spoznanji iz naše slovenske pol-

Makso Cotič (1890-1891)

Gustav Gregorin (1892-1900)

Otokar Rybar (1900-1918)

pretekle zgodovine, na katero smo lahko ponosni. Sokoli so bili začetniki slovenskega športnega gibanja pri nas. Vsi dobro vemo, kakšno težo je imel šport pri nas v vsem tem obdobju, ki se iz druge polovice 19. stoletja vleče v današnji čas, ko slovensko športno gibanje predstavlja Združenje slovenskih športnih društev v Italiji. Pri njegovem rojstvu je sodeloval v prvi osebi Bojan Pavletič, ki je tudi zato pravnja oseba, da nam predstavlja v pisni obliki delček bogate slovenske športne tradicije v Trstu.

Da bi bralcem predstavili, kako prof. Bojan Pavletič živo podaja kroniko Tržaškega Sokola, objavljamo iz knjige njegov zapis o prvi ustanovitvi Sokola v Trstu:

6.5.1869

v Tržaški mestni čitalnici

Pleše Franc Andrej, starosta
Žvanut Matija, namestnik
Doksat Ignaci, blagajnik
Konšca Ivan Franc, tajnik
Zor Ivan, Šepf Matevž, Krsnik Ferko,
Trifiš Niko, Valenčič Ivan - odborniki

V obdobju okrog prve ustanovitve Sokola v Trstu je bilo na Slovenskem taborsko gibanje v polnem teku. Prvo pomembnejše sodelovanje in strumni nastop Ljubljanskega Sokola na znanem taboru v Žalcu 6. septembra 1868 in nato še 17. maja v naslednjem letu v Vižmarjah je izzvalo med Slovenci velikansko navdušenje. Tudi to navdušenje je bilo eden izmed pomem-

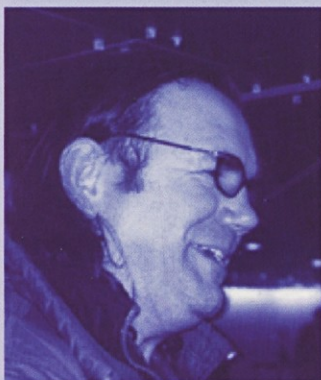
bnih vzrokov za ustanavljanje te organizacije tudi v drugih krajih, od koder so prihajale prošnje v Ljubljano za pomoč pri rojevanju novih slovenskih sokolskih društev, zlasti ker so imela močan vzgib in vzgled tudi pri čeških sokolih.

Prav gotovo je taborsko gibanje pobudilo tudi v Trstu željo po ustanovitvi te telovadne, predvsem pa (v tistem času) zelo pomembne narodnoprebudne organizacije ob Jadranu, v tedaj drugem največjem slovenskem mestu. Društvo Sokol so ustanavljali tudi v Postojni in Mozirju (1869), v Planini, Ajdovščini, Kranju (1870) in drugod, vendar je bilo v njihovem delovanju v tistih letih le preveč paradiranja in premalo telovadbe ter so kmalu (tudi pod pritiskom oblasti) zamrla. Neprekinjeno kontinuiteto svojega delovanja sta (poleg Ljubljane) vse do 1. svetovne vojne v glavnem ohranila le Trst in Savinjski Sokol v Mozirju, slednji pa tudi zato, ker je svojo vadbo usmerjal bolj po potrebah domačega gasilskega društva, kot po telovadnih načelih. Trdoživost Tržčanov pa je slonela predvsem na prizadevanjih za ohranitev svojih narodnostnih vrednot pred uničevalskimi pritiski obeh mestnih nacionalizmov, italijanskega in nemškega.

Ob tistem soglasju obeh so tako potekali tudi predustanovitveni akti. Prvega maja 1869 je začasni iniciativni odbor obvestil policijsko vodstvo v Trstu, »da se bo 6. Maja ob 3. uri popoldne v tukajšnji slovanski čitalnici skupščina zbrala, katera bo slovensko telovadsko društvo ustanovila in dotična pravila sestavila«. Naznanilo je podpisal Ivan Franjo Kovšca. Drugega maja

je čitalniški odbor (podpisana sta bila Fr. And Pleše in tajnik Cegnar) obvestil policijsko vodstvo, da »si čestita javiti slavnemu vodstvu, da je dovolil, da se 6. t.m. udje namenjenega »Južniga Sokola« v čitalnični dvorani zbero v ta namen, da društvo ustanove.« S tem je bilo formalnostim za- doščeno in napovedanega dne so se prvi ustanovitelji Sokola res zbrali na ustanovnem občnem zboru. Toda tedaj še niso slutili, kakšnim težavam gredo naproti.

Novoustanovljena organizacija si je na ustanovnem občnem zboru 6. maja 1869 nadela ime Slavjansko telovadno Društvo »Južni Sokol« v Trstu. Na občnem zboru je bilo prisotnih 65 članov. C.k. namestništvo v Trstu, kateremu so 14. maja 1869 predložili pravila v odobritev, pa je 3. junija istega leta zavrnilo statut z obrazložitvijo, »da bi to društvo ... vtegnilo pri sedajšnjih okoliščinah javni mir kaliti« in ga je »potrebno obravnavati kot politično«. Odbor se je 25. junija na ta ukrep pritožil pri avstrijskem notranjem ministrstvu na Dunaju (pritožbo je poleg odbornikov podpisal tudi neki France Jereb), toda iz prestolnice je prišel 14. avgusta odgovor, da ustanovitev Sokola ni mogoča, ker naj bi v nasprotju z zakonskimi določili o društvih z dne 15. novembra 1877 deloval le na slovanski osnovi in »ker je v trenutnih razmerah treba predvsem ohraniti javni mir«. Ta sklep je tržaški namestnik Karl Moerning sporočil c.k. Policijski direkciji v Trstu, ta pa ustanoviteljem Sokola, ki so bili pred tako odločitvijo brez moči. Tudi pritožba ni obrodila nobenega uspeha. Okoliščine za ponovno ustanovitev te organizacije so dozorele šele trinajst let kasneje.

Pisatelj, pesnik in dramatik Franjo Frančič

AVTOR *PONAVADI* ZAMOLČANIH TÉM

V lepi vasici Padna nad cesto Koper-Šmarje-Dragonja živi in ustvarja pisatelj, pesnik in dramatik Franjo Frančič, po poklicu diplomant Višje šole za socialno delo v Ljubljani. »Piše predvsem družbenokritično in prihološko-realistično prozo, pesmi, pravljice in radijske igre. V njegovih delih se trpki spomini na mladost prepletajo s poznejšimi življenjskimi izkušnjami. Kritično se loteva razmerja med etičnostjo odrinjenega posameznika in brezbriznostjo okolice, obravnava napetosti med spoloma in opisuje ljudi z družbenega dna, tudi v zvezi s spolnostjo in socialnim uporništvom. Doslej je objavil več kot trideset del, v zadnjih letih pa so izšle njegove knjige In drugi, Ljubezni in sovraštva ter Princeza in smrt«, je za revijo Kras o Frančiču povedal urednik, pisatelj in prevajalec Andrej Arko iz Ljubljane.

Nase je Franjo Frančič opozoril leta 1983 s kratko zgodbo v almanahu Mlada proza, medtem ko je njegovo prvo samostojno delo izšlo leto pozneje kot zbirka kratke proze Egotrip. V več kot tridesetih knjigah so izšli romani, zbirke kratkih zgodb, otroška in mladinska dela ter pesmi. Piše tudi radijske igre in dramska besedila.

Avtor teži k upodabljanju stvarnega življenja. Odkrito in neposredno obravnava teme, ki ostajajo ponavadi zamolčane. Praviloma piše o ljudeh, ki jih je življenje potisnilo na rob; njegovi junaki so marginalci, prepuščeni na milost in nemilost drugim. Uporablja poseben, samosvoj jezik, ki je pravzaprav preplet dveh slogov - verzima in liričnosti. Z verzimom poskuša čim bolj verno upodabljati stvarno življenje, z liričnostjo pa izražati delež sanj in hrepenenja v njem.

Pomembnejša dela so: zbirka kratkih zgodb Egotrip (1984), Ne (1986), Milostni strel - Orgija (1989), Rosa (1993), Istra, gea mea (1993), Male vojne (1994); romani Domovina, blede mati (1986), Jeb (1989), Sovrašтво (1993), Škorpionova balada (1995), Ljubezni in sovraštva (2002); pesniške zbirke Klovnova obzorja (1990), Začasno osvobojeno ozemlje (1992), Janočka (2000).

Za roman Domovina, blede mati, njegovo najbolj razvpito delo, je bil Frančič leta 1986 nagrajen z Zlato ptico, a je nagrado odklonil. Leta 1989 je bil nagrajen na natečaju tržaške revije Mladika za poezijo. Zbirka Dobro jutro, Charles Bukowski! je bila leta 1989 nagrajena na natečaju za erotično zgodbo.

Iz zbirke Sončnica objavljamo deset Frančičevih pesmi.

Spomin

*Južni veter v ustih,
v tvojem pogledu led,
nekoč objeta, gola,
zdaj sama, z masko pozabe,
nimava več besed,
zdaj sva manj kot tujca,
trdo odmeva korak,
v prsih pa,
rana cveta granatovca.*

Sončnica

*Gledal sem jo ob jutrih,
to sončnico,
tik nad korenino ji je burja časa zlomila steblo,
a kljub temu je njen cvet čarobno in čudežno žarel,
metulji so bili njeni ljubimci v prahu minevanja,
samo ona je na soncu zaživela znova,
pokončna kot vojak pred bitko,
ki ve,
da je vse, kar se zgodi,
odločeno že davno prej.*

To pesem bom podaril nebu

*V noči strmiš brez oči,
srce prazno,
srce samo,
v noči brez viteзов in sanj,
srce joka,
srce brez oči,
v noči prazni,
srce streši,
srce brez noči.*

Noči

Za zidom sedanjosti,
čas se nikoli ne izteka v nič,
za malim zidom jutra,
čas mineva v nova rojstva,
za zidom oči,
čas ni groza večnosti,
seme vzklije v smrti.
Nocoj bomo imeli lepe sanje,
podobni bomo ljudem,
veliko bomo igrali, še več govorili,
a tako malo bo sončnih besed,
a noči nam ne bodo lagale,
le zakaj,
otroci še verjamejo v čudežne otoke,
ne bojijo se jutra,
nočka, prihaja nočka,
za zidom sedanjosti,
Padna krasotica v umitem jutru.

Ko se skloniš

Ne sadi na zemlji, ki je v večnost sprejela človeško dušo,
ne samo zato, ker na njej ne bo nič raslo,
bolj zaradi sence, ki bo stopila k tebi v času semen,
sporočila ti bo, da se prav to lahko zgodi tebi,
padel boš in nikogar ne bo, ki bi te pobral,
le daj, prikliči parole in fraze,
samo, ko se skloniš
ne pozabi na krogotok, ki ve za mejo teme,
ko se skloniš in te prešine,
da prihaja čas slepeče svetlobe,
prav tam se zgodi, kjer se rodi smrt
in smrt rodi novo rojstvo.

Nočna

Zahropeš,
oddaljen lajež psa na verigi,
strašljiv glas čuka,
obrneš se in tipaš po postelji,
pa je ni, ladje,
sam si na krovu noči,
povoščeno platno ovito okoli telesa,
ko led objame jug,
bel starkin obraz,
tako daleč, daleč je do jutra.

Vaja

Noči polne lune,
v kotu razpelo,
v kleti kita česna,
zunaj stopinje umrlih,
kri preplavi sanje,
prvič je težko preobleči mrtveca,
potem te ni več strah, zdaj bom kmalu na vrsti,
mi reče sosed.
Za preoblačenje? vprašam.
On pa samo zmajuje z glavo.

Trenutek

Večer prihaja vasovat,
črke iščejo v belini spomina dom,
glasba iz svetlobnega stolpa zamira,
omotičnost prehaja v privid,
v cipresovem gaju ptice pojo pred snom,
barke se zibajo v mandraču,
sveti Jurij se bori z zmajem,
mehke ustnice pokrajine počivajo,
sedim na ugasli žerjavi večera,
misli mehka preja,
bela noč po jutru kliče.

Ena ponoči

Otrok gre po pokrajini in sreča mladeniča,
mladenič sreča moža, mož starca, stavec otroka,
bliskovito,
revni pravijo, da so bogati srečni,
bogati trdijo, da so siromaki srečni,
oboji govorijo, da je Bog srečen,
kaj je z nami,
ena ponoči, nič izmišljenih molitev,
samo ostri robovi sveta,
stečem v čarovniško pokrajino,
zeleno se bleščijo oči črne mačke.

Besede

Vse bo umrlo,
samo besede bodo preživele,
besede ne potrebujejo ljudi,
besede so se rodile prej,
skupaj z vetrom in oblaki, vse bo umrlo,
samo besede bodo preživele,
besede ne potrebujejo časa,
besede so doma v zemlji, na nebu in v morju,
besede so starejše od kamna,
vse bo umrlo,
samo besede bodo preživele.

**V Kobdilju pri Štanjelu
ustvarja in živi
akademijski slikar
Klemen Gorup**

V Kobdilju pri Štanjelu živi in dela akademski slikar Klemen Gorup, rojen 10. marca 1977 v Postojni. Po srednji ekonomski šoli se je vpisal na ljubljansko Akademijo za likovno umetnost in diplomiral iz slikarstva pri profesorjih Emeriku Bernardu in Jožefu Muhoviču. Svojo prvo samostojno razstavo je pripravil leta 2000 v Štanjelu, pozneje je razstavljal v nekaj slovenskih mestih. Sodeluje tudi na skupinskih razstavah. Tako je sodeloval leta 2004 tudi na prvi mednarodni likovni delavnici Esprima 04 v Štanjelu.

Klemen Gorup v ateljeju

Akademijski slikar Klemen Gorup, sedaj študent drugega letnika podiplomskega študija video umetnosti na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, se s premislekom in s kritično distanco suvereno izraža tako v slikarstvu kot v animiranem filmu ter klasična izrazila z lahkoto zamenja tako z videom kot z računalnikom, čeprav na začetku te svoje ustvarjalne poti vendarle postaja vse bolj prepoznaven prav v klasičnem likovnem izražanju v tehnikah akvarela, risbe in predvsem olja na platnu. Njegova slikarska misel črpa iz kraškega okolja, kjer je zrasel, in ki je v zgodovini fasciniralo že mnoge ustvarjalce ter postalo sinonim za elementarnost, monumentalnost, jasnost in čistost likovnega izraza ter umetniške besede. Kras s svojimi specifičnimi danostmi je tudi Gorupov vir ustvarjalnih energij. Je njegova inspiracija, vsebina, oblikovno-formalna prezentacija. Ujame jih z gestualnim zapisom

roke, ki eksponira barvo in poudarja genius loci kot prepoznavno prvine.

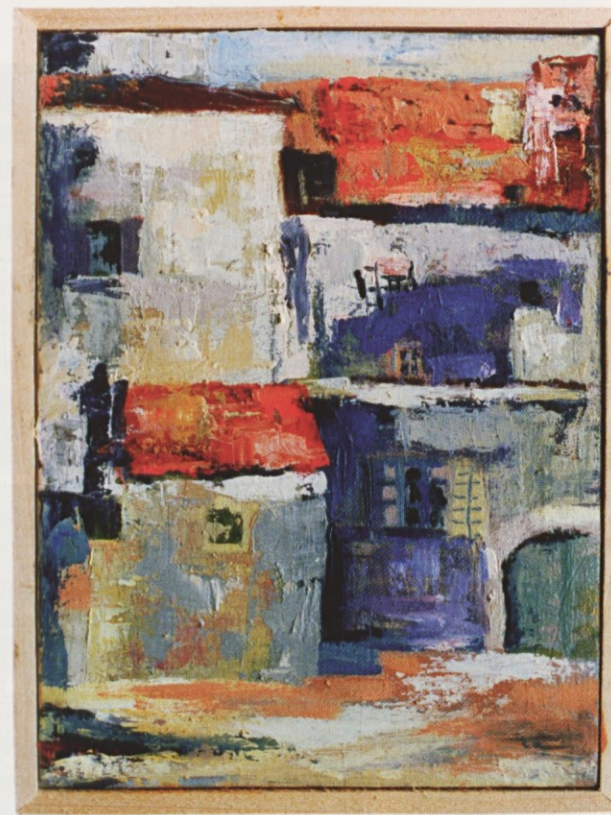
V Gorupovih krajinah je mogoče prepoznati idejno izhodišče v arhitekturi kraškega naselja z značilnimi kraškimi kamniti elementi in z voluminoznostjo, ki poudarja skladnost in likovno čistost, barvitost in strukturo kraške zemlje in vegetacije, ki jo z domačega okna uzre pod seboj. V abstraktno ekspresivnih nanosih rjavih, oranžnih, rumenih, rdečih in oker barv v premišljeni kompozicijski gradnji odsevajo njegov pogled na videno. Zrcalijo njegova podoživljanja, ujeta v likovne vsebine. Te razgradi in transponira na dvodimenzionalno površino v kompoziciji, ki je različno občutena in grajena s kombinacijo različnih tehnik, s prepletanjem kolažev različnih materialov, s prekrivanjem barvnih ploskev, z nanosi, ki prehajajo v reliefnost in sledijo iskanjem v

simbolno nadgradnjo, stopnjujočo v iskanje prepoznavne ikonografije, kompozicijske sheme in vsebinskega izhodišča. Razkrivajo njegovo specifično pozornost do človeka, ki ta prostor sooblikuje, ga sakralizira, mu daje posebno vrednoto, vendar ga v njegovem sporočilu le zaslutimo, zaznavamo kot tisto duhovno moč, ki ta prostor oblikuje.

Prepesnitve štanjelskih in kobdiljskih vedut slikarja Klemna Gorupa pričajo o njegovem iskanju lastne poti v slikarski govorici, ki vse bolj postaja ena izmed njegovih vizualnih govoric. Odpirajo nove poti in nakazujejo njegovo pot v žlahtni tradiciji slovenskega in tudi primorskega krajinarstva. Nedvomno pa zrcalijo tudi Gorupov odnos do že preverjenih znanj in izkušenj, ki nudijo neštete različice istega motiva v različnih časovnih sekvencah in s tem ob različnih svetlobah in barvitih videnjih odkrivajo

MED SLIKARSTVOM IN NOVIMI MEDIJI

Nelida Nemec

Pročelje s kalono, olje na platno, 32 x 23,5 cm, 2001

Med hišami, olje na platno, 60 x 45,5 cm, 2001

izraznost podobe, ki jo vselej občuti kot statično in kot gibljivo. Prav zato ga je izrazna moč statičnih in gibljivih podob našega vsakdana napotila na različna vizualna področja in prav fascinacija te podobe je določila njegovo pot, vpeto med tradicionalno slikarstvo in nove medije, med govorico slikovnega polja in ekrana, med izraznost roke in računalniških ter video efektov. V likovno interpretacijo, ki sicer v mnogih pogledih črpa iz tradicije modernizma in postmodernizma, ne da bi povsem favorizirala figurativno ali abstraktno likovno govorico, vendar z globoko osredotočenostjo na izpovednost sporočila, in v iskanje tistih vizualnih predstav, ki kot odmev medijsko bombardiranega vsakdana sooblikovane in sintetizirane živijo svoje novo življenje. V novo realnost, ki jo ustvarjalec z odprtostjo ujame v svojo likovno govorico.

Revija Kras in Unicommerce iz Logatca predstavljata:

PRIPOMOČKI ZA UREJANJE KRAJINE, VRTNARJENJE IN KMETOVANJE

Ne samo Kras marveč vsa območja Slovenije se ponajajo s svojo značilno kulturno krajino in v njej z značilno arhitekturo, ki določa njihov prostor oziroma njihovo podobo. Od človekovih prebivališč, bivalnih, gospodarskih in pomožnih objektov domačij pa zidov in drugih grajenih struktur do sakralnih objektov skupne rabe, kot so cerkve, pokopališča in nabožna znamenja pa tudi trgovski, proizvodni in obrtni objekti, ceste z avtobusnimi postajališči, železnica s svojimi objekti, itn. Naj bo to v strnjениh, na obrobje obdelovalnih površin in ob prometnicah postavljenih naseljih, vaseh in mestih ali v stavbno bolj razpršenih naseljih, vaseh in mestih z različno vidnim spoštovanjem urbanističnih pravil oblikovanja prostora.

In prav o prostoru ter človekovem ravnanju v njem in učinkovanju nanj pišemo v tem prispevku, ki mu bodo - tako načrtujemo - sledili naslednji. Pišemo in pisali bomo o vse bolj opaznem človekovem prizadevanju za urejanje in oblikovanje njegove bivalne okolice. Mislimo na urejanje okolice bivališč - domov, domačij in večstanovanjskih hiš - dvorišč, vrtov, zelenic, sadovnjakov, parkovnih površin, travnikov, njiv, vinogradov...

Ker je revija Kras namenjena slovenskemu krasu nasploh, ne samo pokrajini Kras, bomo v nadaljevanjih v sodelovanju z družbo Unicommerce iz Logatca obravnavali načine in možnosti, kako si lahko z uporabo sodobnih pripomočkov svetovnoznane nemškega koncerna STIHL in njegovega zelenega programa podjetja VIKING olajšamo vrtnarjenje, pridelovanje poljščin, sadjarjenje, urejanje dvorišč, zelenic in nasploh okolice svojih bivališč. Da bi z njihovo uporabo pridobili na času, se izognili poškodbam pri delu in zdravju škodljivim prevelikim telesnim obremenitvam, a se še vedno zadosti zavzeto gibali na prostem ter ohranjali svojo telesno kondicijo in gibkost. In da bi pri tem uživali v svojih urejevalnih dosežkih ter v svojem prispevku k čistosti, skladnosti ter urejenosti svoje okolice in s tem k izboljševanju ravni naše kulturne krajine.

Z družbo Unicommerce, ki je uvoznica programa STIHL za slovensko tržišče, predstavljamo stroje, naprave in pripomočke za urejanje prostora, opisujemo njihove posebnosti, uporabnost, vzdrževanje pa tudi nakupne stroške in naslove servisov za proizvode novega multisistema družbe STIHL MM 55 in proizvode njenega podjetja VIKING GmbH.

Novi multisistem STIHL MM 55

Multisistem MM 55 je nov vsestranski pomočnik za urejanje in čiščenje okolice domov in objektov. V eni napravi združuje sedem pripomočkov za vrtna opravila in obdelovanje zemlje, za urejanje dvorišč in trat ter za njihovo čiščenje. Zaradi ergonomične oblike je okreten, lahko vodljiv ter udoben za prenašanje in hrambo.

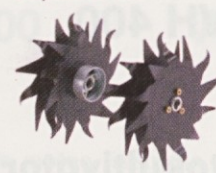
Sestavljajo ga pogonski stroj z delovno prostornino 27,2 kubičnega cm, z delovno močjo 0,75 kW/1 KM in s krmilnim mehanizmom. Upravlja in vzdržuje se ga enostavno; ne potrebuje pogostega servisiranja. Primerno robustna naprava je okolju prijazna. Upravljalne funkcije so preproste in združene na ročaju, kar omogoča sproščeno delo. Brez priključenega orodja in goriva v rezervoarju tehta 7,9 kg (cena z 20-odstotnim DDV je 104.160 SIT*). Zanj so na voljo tudi različna priključna orodja:

- 1. okopalnik BF-MM** (delovna širina 22 cm, teža 2 kg), s katerim se z lahkoto okopava in rahlja celo trda in zbita tla, tudi ilovnata, da naravna in umetna gnojila ter zrak z lahkoto prodrejo v zemljo in tam razvijejo svoje učinkovanje (rekultiviranje, rahljanje in saditev z varčno porabo prostora (cena je 16.776 SIT*);
- 2. drobilnik BK-MM** (delovna širina 20 cm, teža 2 kg), primeren za enakomerno porazdelitev finih peščenih tal, za vlečenje vrst ali za drobljenje grobe zemlje, npr. med prostostoječimi rastlinami. S svojimi drobilnimi zvezdastimi noži zmleje in zdrobi zbito zemljo. Z njim se lahko izboljša struktura tal, premeša različne substance, kot so gnoj, kompost, šota, mivka (cena 16.776 SIT*);

Upravljalni ročki
multisistema MM 55
sta zložljivi

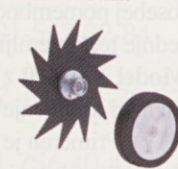
Okopalnik BF-MM

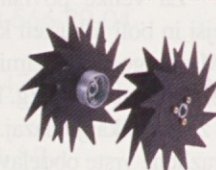
Drobnik BK-MM

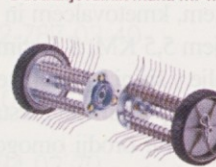
Robilnik FC-MM

Prezračevalnik zelenic RL-MM

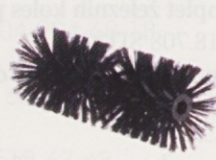
Odstranjevalnik maha MF-MM

Čistilni valj KW-MM

Čistilna krtača KB-MM

STIHL®

3. robilnik FC-MM (teža 0,8 kg) omogoča natančno zarezovanje robov med gredami in dostopnimi potkami, med površinami zelenic in sadovnjakov ter potmi na njih. Zaradi globokega reza do korenin preprečuje prodiranje trave v gredice, primeren pa je tudi za presajanje zelenic (cena 9.480 SIT*);

4. prezračevalnik zelenic RL-MM (delovna širina 20 cm, teža 2 kg) enakomerno naluknja površino zelenice, saj z vrtečimi se noži enakomerno razpre zgornjo plast travne ruše in zagotovi travi za zdravo rast več svežega zraka, vode in hranilnih snovi. Rast trave se zaradi tega znatno izboljša (cena 16.776 SIT*);

5. odstranjevalnik maha MF-MM s pripadajočim razširjenim ščitnikom in ščitnikom (delovna širina 60 cm, teža 8,6 kg) hitro in temeljito odstranjuje mah in zaraščene sloje trave na površini zelenice. Z jeklenimi zobmi odstranjuje tudi plevel (cena 38.640 SIT*);

6. čistilni valj KW-MM (delovna širina 60 cm, teža 3,9 kg) brez napora odstrani umazanijo in gradbeni odpadni material, pesek in drobir, mokro listje ali sneg. Primeren je tudi za pometanje poti in zelenic (cena 58.560 SIT*);

7. čistilna krtača KB-MM s pripadajočim razširjenim ščitnikom (delovna širina 60 cm, teža 4,2 kg) temeljito odstrani listje, pesek, nesnago in sneg. Popolnoma odstrani tudi umazanijo iz fug s fugiranih površin ali z neravnih tal iz naravnega kamna (cena 38.640 SIT*);

8. rahljalna ostroga za okopalnik BF-MM in drobilnik BK-MM omogoča z njenim rahlim dvigom oziroma močnejšim pritiskom v zemljo uravnavanje delovne globine in hitrosti pri obdelavi tal z okopalnikom in drobilnikom (cena 2.671,20 SIT*);

9. dodatne uteži (teža 4 kg) za okopalnik BF-MM in drobilnik BK-MM povečajo pri okopavanju in drobljenju pritisk na orodje in njegovo globlje prodiranje v tla (cena 8.700 SIT*);

10. voziček za čistilni valj KW-MM in čistilno krtačo KB-MM omogoča dvigovanje orodja, zmanjšuje napor pri krtačenju in pometanju ter olajšuje upravljanje multisistema MM 55 s priključenimi orodji (cena je 11.880 SIT*).

Menjavanje orodij je preprosto, hitro in brez pripomočkov. Vse menjave lahko opravi par vaših rok. Orodja so izdelana robustno. Kakovost njihove izdelave jim zagotavlja dolgo življenjsko dobo.

Proizvajalec multisistema MM 55 je razvil tudi posebno **stensko stojalo za shranjevanje** pogonskega stroja in delovnih priključkov, ki zavzema prav malo prostora. Ker je krmilni mehanizem pogonskega motorja pregiben, multisistem MM 55 z orodji zavzame malo prostora tudi v avtomobilskem prtljajniku.

Motokultivatorji VIKING iz zelenega programa

Za obdelovanje večjih površin, to je za drobljenje zemlje in oranje, za okopavanje, osipavanje in izkopavanje vrtnin ter poljščin so nepogrešljivi motokultivatorji ali motorni prekopalniki VIKING iz zelenega programa z dodatnimi priključnimi orodji. Opremljeni so z močnimi bencinskimi motorji. So vitki in okretni, kar je še posebej pomembno pri uporabi v gosto sajenih kulturah v rahli ali srednje težki zemlji.

Model VH 400 z motorjem 3,5 KM omogoča s štirimi zvezdastimi noži drobljenje zemlje v širini 42 cm; teža 38 kg (cena 151.200 SIT*). Primeren je za obdelovanje večjih površin, saj se z njim vsa dela opravi hitro.

Za velike površine in različno težka tla je na voljo močnejši in bolj robusten kultivator. **Model VH 540** z motorjem 5,5 KM omogoča s šestimi zvezdastimi noži drobljenje zemlje v širini 82 cm in tehta 56 kg. Ima eno prestavo za premikanje naprej in eno za premikanje nazaj. Oprema in robustna izvedba je idealna za različne vrste obdelave tal (cena 192.000 SIT*).

Za vsestransko uporabo v vseh letnih časih je na voljo vrtnarjem, kmetovalcem in negovalcem krajine **model VH 660** z motorjem 5,5 KM. S šestimi zvezdastimi noži omogoča drobljenje zemlje v širini 82 cm in tehta 71 kg, ker ima dve prestavi za premikanje naprej in eno prestavo za premikanje nazaj. Z ustreznimi priključenimi orodji omogoča poleg drobljenja in osipavanja še okopavanje in krčenje tal, vkopavanje komposta in gnoja ter pluzenje snega (cena 302.400 SIT*).

Za vse tri modele motornih prekopalnikov so uporabnikom na voljo še priključna orodja:

1. **zvezdasti sekalni noži ABS 400**; za razširitev sekalnega nastavka pri motokultivatorjih VH 400; teža 3,6 kg (cena 11.933 SIT*);
2. **plužna lopata za osipavanje ABU 500**; teža 4,8 kg (cena 14.729 SIT*);
3. **komplet železnih koles premera 34 cm ART 600**; teža 7,5 kg (cena 18.708 SIT*);
4. **komplet pnevmatik z dvema osema AMA 600**; teža 25 kg (cena 84.617 SIT*);

* V vseh cenah je zaračunan 20-odstotni DDV!

Unicommerce, d.o.o., ima že močno razširjeno mrežo pogodbenih partnerjev, ki v Sloveniji prodajajo in servisirajo uporabne stroje in naprave za urejanje prostora, vrtnarjenje, sadjarjenje in tudi kmetovanje STIHL in VIKING. Sedaj so že v naslednjih krajih:

1000 Ljubljana

ŽAK, d.o.o., Celovška cesta 191, 01-511-01-67; 510-16-34
MET, d.o.o., Dolenjska cesta 142, 01-428-95-33

1236 Trzin

M.Ž. AGROMARKET, Hrastovec 26, 01-562-32-84

1330 Kočevje

AGROMARKET, d.o.o., Ljubljanska 67, 01-895-39-72

1370 Logatec

M.Ž. AGROMAKET, Obrtniška 6/i, 01-756-40-42

1410 Zagorje ob Savi

Viktor Pavlin, s.p., Dolenja vas 33, 03-566-89-04

2000 Maribor

Miran Budja, s.p., Malečnik 164, 02-473-07-40

2235 Sv. Trojica

KM AGROREMONT, Marjan Klobasa, s.p.,
Radgonska 5, 02-729-02-70

2250 Ptuj

T CENTER, d.o.o., Črčkova ulica 7, 02-787-03-40

2319 Poljčane

OCVIRK J&M, d.o.o., Lušečka vas 1, 02-802-50-06

2351 Kamnica

Dušan Hojnik, s.p., Rošpoh 81, 02-624-02-70

3000 Celje

Tone Melavc, s.p., Mariborska 200, 03-491-16-02
Edvard Vengust, s.p., Lava 6, 03-492-28-20

3314 Braslovče

DUSETI, d.o.o., Parižlje 8/a, 02-700-11-70

3330 Mozirje

TEHNO M - Tone Melavc, s.p., Ljubija 33, 03-839-48-08

4000 Kranj - Kokrica

Janez Lotrič, s.p., Cesta na Rupo 38, 04-204-68-18

4208 Šenčur

KGZ SLOGA KRANJ, z.o.o., Kranjska cesta 29, 04-201-49-50

4220 Škofja Loka

Janez Lotrič, s.p., Spodnji trg 16, 04-512-67-48

5216 Most na Soči

PIL IMPEX, d.o.o., Most na Soči 91, 05-388-76-60

5290 Šempeter pri N. Gorici

PIL IMPEX, d.o.o., Cesta goriške fronte 10, 05-393-80-23

6230 Postojna

ČESNIK, d.o.o., Pod Jelovico 11, 05-726-28-91

8000 Novo mesto

KZ Krka AGROSERVIS, Knafelčeva 2, 07-393-01-07

8271 Krško

SIDRO, d.o.o., Hočevarjev trg 5, 07-492-13-59

8340 Črnomelj

COLIBRI - Bojan Joh, s.p. Ločka cesta 57, 07-305-18-12

9000 Murska Sobota

TUROPOLJE, d.o.o., Zorana Velharia 13, 02-536-15-80

9220 Lendava

Marjan Zgrabljč, s.p., Ulica 22. junija 9, 02-574-19-43

9220 Lendava

TUROPOLJE, d.o.o., Trg ljudske pravice 16, 02-574-21-74

9240 Ljutomer

TUROPOLJE, d.o.o., Prešernova 25, 02-584-80-25

Za vse nadrobnejše informacije o novem multisistemu STIHL MM 55 in o kultivatorjih VIKING z bencinskim motorjem pokličite po telefonu Unicommerce, d.o.o., Obrtniška ulica 21, 1370 Logatec na št. 01/759-11-02, fax: 01/759-11-09, e-mail: info@unicommerce.si. Svetovali vam bodo, v katerem kraju sta vam možna najbližja ogled z demonstracijo celovite ponudbe, da se boste lahko pravilno odločili, kaj za svoje potrebe kupiti. Na vašo željo vam bodo pošiljali tudi svoj časopis STIHL NOVICE.

**Utekočinjen naftni plin
propan-butan
je energija sedanosti
in prihodnosti**

INTERINA®

Utekočinjen naftni plin (UNP) propan-butan je energetsko učinkovit in okolju prijazen energent. Zaradi številnih prednosti (ekonomičnost, zanesljivost, udobnost...) se hitro uveljavlja v vsakdanjem življenju in industriji. Uporabljamo ga v gospodinjstvih in gostinstvu za kuhanje, ogrevanje vode in prostorov, v industriji in obrti, v kmetijstvu, za pogon vozil in še kje. Tokrat vam predstavljamo avtoplin, ki se pri nas počasi pa vendarle zanesljivo vrača iz pozabe.

Avtoplin – alternativno gorivo za čistejši zrak

UNP - avtoplin je preizkušeno in zanesljivo gorivo, ki ga že od leta 1960 naprej vse bolj uporabljajo za pogon osebnih vozil, tovornih vozil, avtobusov, viličarjev itn. V Sloveniji avtoplin še nima veliko privržencev, čeprav se še marsikdo spominja zgodnjih osemdesetih let, ko je naftna kriza spodbudila predelavo vozil na plinski pogon. Ker je bila cena bencina po takratni naftni krizi razmeroma dostopna in bistveno nižja od njegove cene v sosednjih državah, pri nas ni bilo dovolj ekonomskih razlogov za predelavo vozila na avtoplin. Po Ljubljani je krajše obdobje celo vozil na plinski pogon predelan avtobus Ljubljanskega mestnega prometa, vendar so ga zaradi ekonomskih kazalcev (ki so premagali ekološke) predelali nazaj na dizelsko gorivo. Povsem drugače pa je pri sosedih. Na Dunaju, na primer, vozi več kot 400 avtobusov, ki so predelani na plinski pogon. V Italiji je registriranih kakšnih 1,3 milijona vozil na plin...

Uporaba utekočinjenega naftnega plina propan-butan za pogon motornih vozil (štiritaktni OTTO motorji) ima v svetu dolgoletno tradicijo. Na svetu je že kakšnih 7 milijonov vozil, ki za pogon uporabljajo avtoplin. Avtoplin ima kot alternativno pogonsko gorivo pomemben delež predvsem v državah, v katerih cenijo ekološke prednosti tega goriva - istočasno pa tudi spodbujajo uporabo avtoplina z drobnoprodajno ceno (obdavčitve: taksa, trošarina, DDV...) in z drugimi oblikami subvencij.

Hkrati se tudi avtomobilska industrija vse bolj prilagaja zahtevam trga in izdeluje vse več avtomobilov na plinski pogon. Proizvajalci avtomobilov v Evropi standardizirajo opremo in

IZ POZABE GORIVO ZA

Andrej Marušič

naprave za avtoplin (enotni priključki za njegovo točenje, ...) in to s posebnim poudarkom na varnosti. Večina proizvajalcev avtomobilov praktično že izdeluje serijske avtomobile na UNP - avtoplin (v razvitih državah EU je mogoče izbirati med več kot 50 različnimi modeli vozil na plin, med katerimi so v zadnjem času tudi dizel vozila).

Poraba avtoplina je izjemno visoka v Italiji, na Nizozemskem in v Franciji. V zadnjih letih narašča tudi v vzhodni Evropi, posebno na Poljskem, Češkem in Madžarskem. Tudi v sosednji Hrvaški vlagajo precejšnje napore v promocijo uporabe avtoplina ter hkrati ustvarjajo pogoje za povečanje njegovih prodajnih možnosti.

Najprej, kaj je avtoplin?

Avtoplin je mešanica propana in butana, praviloma v razmerju 35:65. To njuno razmerje je v posameznih državah lahko različno predvsem zaradi tamkajšnjih klimatskih razmer. Avtoplin se toči v rezervoarje avtomobilov v tekočem stanju, medtem ko ga avtomobilski motor uporablja v plinastem stanju. Uporaba avtoplina za pogonsko gorivo je zasnovana na njegovih fizikalno-kemijskih lastnostih, ki so v primerjavi z bencinom po mnogih kriterijih ugodnejše (na primer: visoka kurilna vrednost, visoko oktansko število, lahko izgorevanje in ustvarjanje homogene zmesi, manjše onesnaževanje zraka z njegovimi izpuhi, ...).

V Ljubljani je e poizkusno vozil mestni avtobus,
prilagojen na pogon s plinom.

SE VRAČA AVTOPLIN, ČISTO OKOLJE

Ekološka primernost

Avtoplin je eno izmed goriv, ki najmanj onesnažuje okolje. Pri izgorevanju z zrakom mešanega plina propan-butan nastaja najmanj za okolje škodljivih snovi (opazno je zmanjšanje emisij HC, CO, NOx in tudi CO₂ - do 15% v primerjavi z izgorevanjem bencina v motorjih). V primerjavi z izgorevanjem dizelskega goriva nastaja pri izgorevanju avtoplina pomembno manj prasnih delcev. Uporaba avtoplina torej prispeva k zmanjševanju globalnega onesnaževanja okolja. Zmanjšuje onesnaževanje zraka in vode, kar prispeva k izboljšanju kvalitete bivanja.

Take trditve potrjujejo primerjalni podatki o škodljivih emisijah v ozračje pri izgorevanju avtoplina, dizelskega goriva in bencina!

Emisije iz izpušne cevi (g/km)	Avtoplin	Dizel	Bencin
Prašni delci	manj kot 0,001	0,040	0,001
Dušikovi oksidi (NOx)	0,04	0,40	0,06
Ogljikovodiki (HC)	0,05	0,06	0,08
Ogljikov dioksid CO ₂	170,0	170,0	190,0
Ogljikov monoksid CO	0,3	0,5	0,6

Iz prikazane preglednice izhaja, da avtoplin v primerjavi z ostalima fosilnima pogonskima gorivoma (bencin, dizel) najmanj onesnažuje ozračje.

Stroškovna primernost

Poleg nespornih ekoloških prednosti je za uporabnike avtoplina pomemben tudi prihranek na stroških za gorivo zaradi ustreznega razmerja med cenami za avtoplin, bencin in dizelsko gorivo. Avtoplin zagotavlja zaradi svojih značilnosti:

- tišji in mirnejši tek motorja,
- boljše izgorevanje zmesi plin-zrak v motorjevih cilindrih,
- manjšo porabo motornega olja,
- daljšo življenjsko dobo katalizatorja in lambda sonde,
- čistejše izpušne pline.

Kolikšen je strošek za prireditev avtomobilskega pogona tudi na avtoplin?

Cena za prireditev in predelavo avtomobilskega pogona tudi na avtoplin je odvisna od tipa vozila in od velikosti ter tipa vgrajenega plinskega rezervoarja. Strošek predelave se giblje med 160.000 in 250.000 SIT za motorje z uplinjačem oziroma za injection motorje. Če naše vozilo porabi, na primer, povprečno 8 litrov neosvinčenega bencina na 100 kilometrov vožnje po ceni 206,00 SIT za liter oziroma do 10% več avtoplina (torej (8,8 litrov/100 km) po ceni 115,00 SIT za liter, izračun pokaže, da se nam investicija (npr. 220.000 SIT) povrne po kakšnih 35.000 prevoženih

Cilindrični plinski rezervoar nam vzame v avtu nekaj (do 30%) prtljažnega prostora. Rešitev zadrege zaradi pomanjkanja prtljažnega prostora je lahko torodialni rezervoar, ki se ga vgradi v prostor, namenjen za rezervno avtokolo.

SKRB ZA OKOLJE

kilometrih. Seveda je treba pri tem tudi upoštevati, da je cena za avtoplin pri njegovih distributerjih različna. Navedeni podatek za ceno enega litra avtoplina velja za avtoplinsko črpalko podjetja Interina, d.o.o. na Kozini!

Avtoplin je torej dobra rešitev za vse, ki se veliko prevažajo, za vozne parke podjetij in ustanov, predvsem pa za mestni in primestni promet, taksije, kurirske službe itn. Pomanjkljivost uporabe avtoplina kot pogonskega goriva je predvsem nekoliko manjša moč motorja (do 10%) in zmanjšan prtljažni prostor, kar pa se lahko odpravi z vgradnjo torodialnega plinskega rezervoarja, ki se ga vgradi v prostor, namenjen za rezervno avtokolo. Tudi v primeru, če nam plina med vožnjo zmanjka, avtoplinske polnilnice pa ni v bližini, vgrajena avtomatika v avtomobilu na plinski pogon samodejno preklopi na pogon z bencinom oziroma dizlom. Zato je, seveda, primerno, da je v rezervoarju za bencin ali dizel tudi vedno nekaj litrov bencina oziroma dizla za rezervno!

Še ena ugotovitev...

Kot je v uvodu omenjeno, je razpoznavnost in uporaba avtoplina pri nas še majhna. Razen ekološko ozaveščenih in ekološko usmerjenih zanesenjakov ter voznega parka nekaterih plinskih distributerjev se na naših plinskih postajah oskrbujejo le vozniki iz sosednjih držav in tranzitni avtomobilisti. Med pomembnejšimi razlogi za takšne razmere so dolgoletna nezainteresiranost naftnih družb in države za promocijo in spodbujanje uporabe avtoplina, neprimerna zakonodaja, nespodbudna cena avtoplina, majhno število točilnih mest za avtoplin oziroma slaba pokritost z avtoplinskimi servisi. V marcu 2005 jih je v Sloveniji samo šest!

In vendar se premika!

Naftne družbe v Sloveniji se zadnje čase vse bolj zavedajo, da bo v bližnji prihodnosti, sicer z manjšimi koraki, tudi avtoplin sooblikoval razmere na trgu s pogonskimi gorivi. Zato so pričele pospešeno pripravljati potrebne aktivnosti. Pričakovati je, da bodo še letos odprli nekaj novih točilnih mest za avtoplin na obstoječih bencinskih servisih in to predvsem na avtocestnem križu in ob večjih mestnih središčih (ljubljska obvoznica). Tudi podjetja oziroma zastopniki priznanih proizvajalcev avtoplinskih naprav razširjajo prodajno-servisno mrežo za avtoplin - servisne točke po več krajih v Sloveniji. In pričakovati je, da bo tudi država po zgledu razvitih držav Evropske unije (Belgija, Nemčija, Velika Britanija,) sprejemala bolj spodbudno zakonodajo za čim večjo uporabo avtoplina.

Sočasno s širitvijo mreže avtoplinskih polnilnic in servisov ter s prilagajanjem cene za avtoplin ustreznemu cenovnemu razmerju bo nujna boljša in učinkovita promocija rabe tega energenta, usmerjena v informiranje in vzgojo bodočih porabnikov (bodisi občanov kakor tudi gospodarskih organizacij) predvsem za zmanjševanje njihovih predsodkov in za pridobivanje njihovega zaupanja v uporabo avtoplina za pogon avtomobilov.

Premična avtoplinska polnilnica, kakršne bodo na nekaterih obstoječih bencinskih servisih v Sloveniji.

Slovenija je tranzitna dežela. Zato mora pripraviti in razvijati infrastrukturo za oskrbo naraščajočega prometa domačih in tujih vozil z avtoplinom. Energija nasploh in odgovoren odnos do nje sta v tesni povezavi z uspešnim obvladovanjem okoljskih problemov, ki so pred nami.

INTERINA[®]
d.o.o. LJUBLJANA

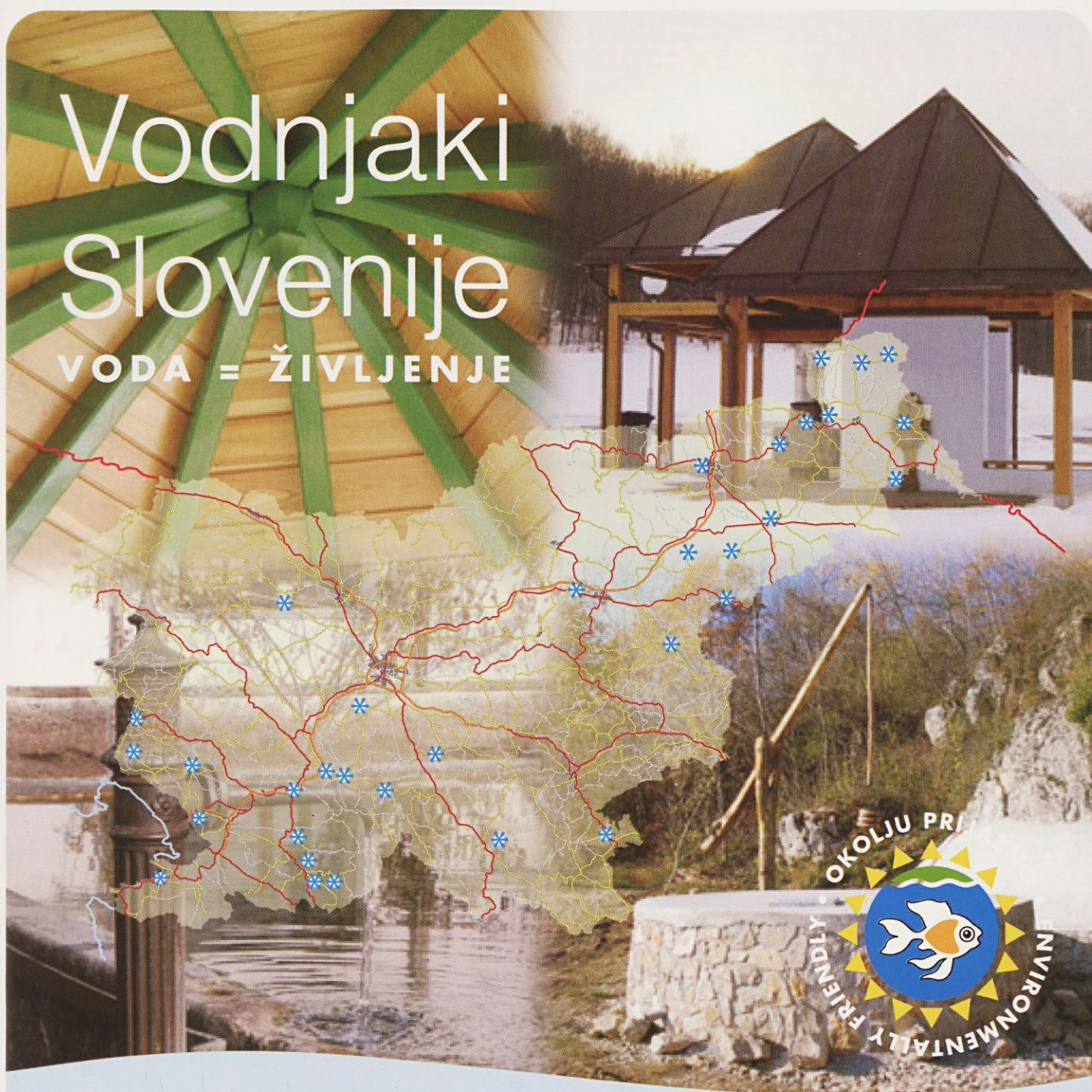
V Sloveniji obratuje ta čas le šest (6) polnilnic avtoplina. Ena je na Kozini pred skladiščem INTERINA - PLIN Kozina.

Slika priklučene polnilne pištole. Mesto za polnjenje avtoplina je ob tistem za točenje bencina ali dizelskega goriva.

Vodnjaki Slovenije

VODA = ŽIVLJENJE

VODA je naš razvojni in poslovni izziv.

Razumevanje okolja določa naše obnašanje in odločitve. Heliosov ekološki sklad za ohranjanje čistih slovenskih voda skupaj z Ministrstvom za okolje, prostor in energijo upravljamo že osem let, tradicija razvoja okolju prijaznih barv in premazov pa je še daljša.

Uspehi niso zanemarljivi: s pomočjo vseh, ki uporabljate okolju prijazne barve BORI, IDEAL, TESSAROL ali SPEKTRA, smo v tem času očistili 17 kraških jam in oživili 33 krajevnih vodnjakov po Sloveniji.

BORI

IDEAL

TESSAROL

SPEKTRA

www.helios.si

HELIOS

Radi počnete več stvari hkrati?

www.telekom.si

IMELDA OGILVY

Vasilij Žbogar, bronasti olimpijec, jadranje - laser, Atene 2004

Cene vseh paketov ISDN smo znižali za 15.000 SIT.
Paket ISDN je lahko vaš že za 10 x 990 SIT*!

MODRA ŠTEVILKA

• 080 80 00

*Cene vključujejo DDV. Veljajo ob zamenjavi priključka klasične telefonije s priključkom ISDN in vezavi naročniškega razmerja za 24 mesecev. Možno je tudi plačilo na 10 obrokov brez obresti (za fizične osebe in s.p.).
Vasilij Žbogar na fotografiji uporablja telefonske aparate Siemens.

Telekom
Slovenije

Penzionpaket

MOBITEL OPOZARJA:

PLANET JE MULTIMEDIJSKI PORTAL
Z BOGATIM NABOROM AKTUALNIH
INFORMACIJ IN ZANIMIVOSTI. NIKAKOR
GA NE GRE ISKATI NA ZVEZDNEM
NOČNEM NEBU. NANJ VSTOPI TE
S PREPROSTIM PRITISKOM NA HITRO
TIPKO VAŠEGA NOVEGA MOBILNIKA.

Za vse, ki si končno lahko vzamete čas zase.

Ob sklenitvi/podalžanju naročniškega razmerja Penzion paket za 12 mesecev lahko upokojenci kupite mobilnik **Samsung SGH C200** za **8.900 SIT** ali **Mobi-click GSM telefon** za samo **1.000 SIT**, prejeli pa boste še praktičen **termo kozarec**.

- **Samsung SGH C200** odlikuje izpis velikih števil na zaslonu in direkten dostop do multimedijskega portala Planet.
- **Mobi-click** je mobilnik, ki bo navdušil tudi tehnološko povsem nespretni in vse, ki kličete le tri različne številke.

P

Samsung SGH C200

8.900 SIT*

- izpis velikih števil na zaslonu
- GPRS
- MMS
- barvni grafični zaslon
- polifonično zvonjenje
- koledar
- nalaganje Java aplikacij

Mobi-click 1.000 SIT*

+ termo kozarec

Novi naročniki lahko naročite brezplačne osebne vizitke. Vsi naročniki Penzion paketa pa se lahko naročite na brezplačno dnevno SMS vremensko napoved. Brezplačni bodo tudi klici, ki jih boste opravili s svojega mobilnika na telefonsko številko Posvetovalnice za srce in ožilje: 031 334 334.

Ste upokojeni in še vedno Mobiuporabniki? Priporočamo, da sklenete naročniško razmerje Penzion paket. Mesečna naročnina za Penzion paket je med najnižjimi, bistveno nižje pa so tudi cene pogovorov. Zato boste z brezplačnim preходом na naročniško razmerje prihranili vsak mesec. Ob prehodu na naročniško razmerje boste seveda obdržali svojo dosedanje številko.

Vse lahko uredite v najbližjem Mobitelovem centru ali pri pooblaščenih prodajalcih po vsej Sloveniji. **Prinesite le osebni dokument, davčno številko in zadnji pokojninski odrezek.**

Informacije na brezplačnih številkah:
naročniki Mobitel GSM / UMTS: 031/041/051 700 700,
Mobiuporabniki: 031/041/051 121, ostali: 080 70 70.

ŽIVLJENJE NISO LE BESEDE

WWW.MOBITEL.SI

Moč sodelovanja

D

73779/2005
KRAS

100501737,69

COBISS

SIK KOPER - BIB CRPO01STR198

Naš svet je svet v gibanju.

Naša moč izvira iz navdiha posameznika in usklajenosti skupine.
Odličnost dosegamo z odločnostjo, predanostjo in ustvarjalnostjo.

Poganjamo svet z ustvarjalno energijo.

 ISTRABENZ
Moč sodelovanja